

Sampo Viiri

Sota ja ulkopolitiikka Saksan keisarikunnan Reichstagissa vaalikaudella 1903–1906

Yleisen historian pro gradu -tutkielma
Arkistohallinnan maisteriohjelma
Historian ja etnologian laitos
Jyväskylän yliopisto
Helmikuu 2014

TIIVISTELMÄ

Tiedekunta – Faculty Humanistinen	Laitos – Department Historian ja etnologian laitos
Tekijä – Author Sampo Viiri	
Työn nimi – Title Sota ja ulkopoliittikka Saksan keisarikunnan Reichstagissa vaalikaudella 1903–1906	
Oppiaine – Subject Yleinen historia, arkistohallinnan maisteriohjelma	Työn laji – Level Pro gradu –tutkielma
Aika – Month and year Helmikuu 2014	Sivumäärä – Number of pages 99 + liite 11 sivua
Tiivistelmä – Abstract <p>Tutkielmassa tarkastellaan, miten Saksan keisarikunnan valtiopäivät eli Reichstag keskusteli sodasta ja ulkopoliitikasta vaalikaudella 1903–1906. Päälähteenä ovat Reichstagin täysistuntojen pöytäkirjat. Tutkielma on poliittisen keskustelun aatehistoriaa, missä tutkitaan, millaisiin argumentteihin puhujat vetosivat puheenvuoroissaan. Reichstag oli keisarikunnassa tärkeä poliittisen keskustelun ja yleisen mielipiteen areenana. Parlamenttiväittelyitä tutkimalla voidaan tarkastella aitoja tilanteita, joissa poliittisia käsityksiä esitettiin. Tutkittu ajanjakso sijoittuu imperialismin aikakaudelle ennen ensimmäistä maailmansotaa. Tarkastelun kohteena ovat ensimmäinen Marokon kriisi, Venäjän–Japanin sota ja samanaikaiset Venäjän sisäiset levottomuudet sekä Saksan siirtomaakapinat Afrikassa. Näiden tapahtumien kautta tutkielmassa käsitellään suurvaltojen välistä konfliktia, siirtomaasotaa sekä valtion sisäistä vallankumouksellista liikehdintää.</p> <p>Reichstagin ulkopoliittinen aktiivisuus oli tutkitulla vaalikaudella selvästi kasvamassa. Saksan ulkopoliittinen eristyminen ja kriisit siirtomaissa pakottivat poliitikot arvioimaan uudelleen Saksan maailmanpolitiikan (Weltpolitik) keinoja ja päämääriä. Poliittinen vasemmisto halusi lisätä väittelyitä ulkopoliitikasta, kun taas oikeisto suhtautui aiheeseen varovaisemmin. Tärkeimpänä tutkimustuloksena Reichstagissa ei ollut vaalikaudella nähtävissä minkäänlaista sotainnostusta, vaan suurvaltojen välistä sotaa pidettiin epätoivottavana ja tuhoisana. Silti vasemmistoa lukuun ottamatta lähes kaikki puhujat pitivät sotilaallista varustautumista tärkeänä ja välttämättömänä. Mahdollista suurvaltojen välistä sotaa pidettiin pelottavana, mutta sen sijaan siirtomaasotia pidettiin välttämättömänä pahana. Aikakaudelle tyypillinen rasismi oikeutti afrikkalaisten eriarvoisen kohtelun, mutta kun saksalaisten sodankäynti Lounais-Afrikassa sai kansanmurhan piirteitä, kovia otteita myös kritisoitiin.</p> <p>Käsiteltyjä Reichstagin väittelyitä hallitsi erityisesti vastakkainasettelu sosiaalidemokraattien ja kaikkien muiden puolueiden välillä. Sosialistit vastustivat voimakkaasti Saksan maailmanpolitiikkaa, asevarustelua ja kolonialismia. Valtaapitävät tahot taas pelkäsivät sosialistista vallankumousta ja yrittivät ajaa sosiaalidemokraatit poliittiseen marginaaliin. Reichstag oli tärkeä yleisen mielipiteen kannalta, mutta politiikan määrittäjänä parlamentin rooli oli niin rajattu, ettei sillä ollut polttavaa tarvetta saavuttaa debatin kautta käytännöllisiä ja tehokkaita kompromisseja. Tämä näkyi väittelyissä, missä syvät ideologiset periaatteet vallitsivat.</p> <p>Reichstagin väittelyiden lisäksi tutkielman liitteessä tarkastellaan, miten Reichstagin pöytäkirjojen digitointi on toteutettu ja millaisia mahdollisuuksia ja haasteita parlamenttiaineistojen ja yleisesti fraktuurala painettujen paperiaineistojen digitoinnissa on nähtävissä.</p>	
Asiasanat – Keywords Saksan keisarikunta, parlamenttihistoria, aatehistoria, imperialismi, militarismi, kolonialismi, digitointi	
Säilytyspaikka – Depository	
Muita tietoja – Additional information Arkistohallinnan maisteriohjelma	

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
2. REICHSTAG SAKSAN KEISARIKUNNAN POLITIIKASSA	8
2.1. POLITIIKAN VALTASUHTEET	8
2.2. ISTUNTOJEN TOIMINTATAVAT	11
2.3. SAKSAN PUOLUEET JA VAALIT 1903	14
3. LIITTOPOLITIIKKA JA ENSIMMÄINEN MAROKON KRIISI	18
3.1. WELTPOLITIK JA ENTENTE CORDIALE -SOPIMUS	18
3.2. MAROKON KRIISIN ALKU 1905–1906	24
3.3. ALGECIRASIN KONFERENSSI JA SAKSAN ERISTYMINEN	30
4. VENÄJÄN–JAPANIN SOTA JA VENÄJÄN VALLANKUMOUS	39
4.1. REICHSTAGIN NÄKEMYKSET VENÄJÄSTÄ	39
4.2. MODERNIN SODAN TUHOISUUS JA KULTTUURISTEREOTYPIAT	44
4.3. VENÄJÄN VALLANKUMOUS JA VALLANKUMOUKSEN UHKA SAKSASSA	50
5. SIIRTOMAAKAPINAT SAKSAN LOUNAIS-AFRIKASSA JA ITÄ-AFRIKASSA	59
5.1. KAPINAT JA NIIHIN JOHTANEET SYYT	59
5.2. HEREROKAPINAN TAPAHTUMAT JA ENSIMMÄISET KESKUSTELUT	63
5.3. HEREROIDEN JA SAKSALAISTEN SOTILAIEN SODANKÄYNTI	69
5.4. SIIRTOMAASODAT JA SIIRTOMAVALTA	79
6. PÄÄTÄNTÖ	87
LÄHTEET	92
LIITTEET	100
LIITE 1: REICHSTAGIN PÖYTÄKIRJAT DIGITOINTIPROJEKTINA	100

TAULUKOT JA KUVAT

TAULUKKO 1: VALTIOPÄIVÄVAALIEN TULOS 1903.....	17
KUVA 1: "VÖLKER EUROPAS WAHRET EURE HEILIGSTEN GÜTER".....	49
KUVA 2. SAKSAN LOUNAIS-AFRIKAN KARTTA.....	61
KUVA 3: SIVU DIGITOIDUSTA REICHSTAGIN PÖYTÄKIRJASTA.....	110

1. JOHDANTO

Kun valtakunnankansleri Bernhard von Bülow avasi Saksan keisarikunnan valtiopäivien eli Reichstagen istuntokauden 3.12.1903, hän toivotti juhlapuheessaan kansanedustajille onnea Saksan maan ja arvoisan kasvattamisessa, maan taloudellisen tilanteen edistämiseksi sekä rauhanomaisessa poliittisten ristiriitojen sovittelussa. Bülow kertoi Saksan ylläpitävän hyviä ja ystävällisiä suhteita kaikkiin ulkovaltoihin ja huomautti keisarikunnan siirtomaiden taloudellisen kehityksen riippuvan niiden liikenneyhteyksien parantamisesta.¹

Kolme vuotta myöhemmin Reichstag hajotettiin kesken vaalikauden juuri siirtomaapoliittisten erimielisyyksien vuoksi. Saksan Afrikan siirtomaissa Lounais-Afrikassa ja Itä-Afrikassa puhkesi 1904 ja 1905 kapinat, joiden tukahduttaminen osoittautui veriseksi ja valtavan kalliiksi ja jotka aiheuttivat runsaasti kitkaa Reichstagen ja maan hallituksen välille. Pieleen menneen ensimmäisen Marokon kriisin myötä voimasuhteet Euroopassa olivat myös muuttuneet Saksalle epäedullisiksi, jolloin maan ulkopoliittikka ajautui kriisiin.

Tässä tutkielmassa tutkin, miten Saksan Reichstag keskusteli sodasta ja ulkopoliitikasta vaalikaudella 1903–1906. Tutkielmani lähteenä ovat Reichstagen täysistuntojen pöytäkirjat. Valittu vaalikausi on mielenkiintoinen Saksan eristyvän ulkopoliittisen aseman ja siirtomaasotien vuoksi. Reichstagen väittelyitä on aiemminkin tutkittu mutta usein vain siteeraten yksittäisiä puheita. Parlamentin asema Saksan politiikassa oli myös muutoksessa. Hallitus yritti usein ohittaa parlamentin päätöksenteossa eikä kertonut sille yksityiskohtaisesti ulkopoliitikasta, mutta toisaalta valtiopäivien kiinnostuksen ulkopoliittikkaan on nähty kasvavan 1900-luvun alussa, kun valtiojohtoon diplomaattiset virheliikkeet herättivät myös Reichstagen huomion.²

Vaikka tutkielmani otsikossa ja tutkimuskysymyksessä käytän sanaa sota, se ei kuitenkaan kuvaa tutkimukseni kohdetta täydellisesti. Perinteisen valtioiden välisen sodankäynnin ohella tarkastelen yleisemmällä tasolla väkivallan käyttöä yhteiskunnallisten konfliktien ratkaisuna. Tällöin tutkimuksen kohteena ovat esimerkiksi sisällissodat, vallankumoukset ja kapinat. Yhteisenä tekijänä on valtion ja imperiumin väkivaltamonopoli ja sen kyseenalaistaminen. Tutkielma on rajautunut sopivan laajuiseksi tarkastelemalla Saksan ulkopoliittikan kannalta merkittäviä tapahtumia vaalikaudella 1903–1906. Tarkasteltavana ovat ensimmäinen Marokon kriisi, Venäjän ja Japanin välinen sota sekä samanaikaiset Venäjän sisäiset

¹ Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Reichstags (jatkoissa Reichstag) 3.12.1903, 2–3.

² Hewitson 2004, 91.

levottomuudet ja Saksan siirtomaakapinat Afrikassa. Näiden erityyppisten konfliktien tutkiminen lyhyellä aikavälillä mahdollistaa läpileikkauksen erilaisiin keskusteluihin sodankäynnistä ja ulkopoliitikasta. Erittelen ja osittain vertailen suurvaltojen välistä konfliktia, siirtomaakonfliktia sekä valtion sisäistä vallankumouksellista liikehdintää.

Valitsin tutkielmani painopisteeksi parlamentaarikkojen näkökulmat sodasta ja sen luonteesta, sillä sota – sen läsnäolo, odotus ja pelko – oli näkyvässä asemassa saksalaisessa ja länsieurooppalaisessa ulkopoliittisessa ajattelussa laajemminkin 1900-luvun alussa. Sotaa pidettiin yleisesti politiikan laillisena välineenä.³ Euroopassa rauhaa ylläpidettiin haurailta ja muuttuvilla liittojärjestelmillä. Suurvaltojen siirtomaanomistukset perustuivat imperiumien väkivaltamonopoliin. Sosialistien vallankumouksen uhka leijui myös ilmassa. Tutkimuksen kiinnostavuutta lisää se, että Saksan keisarikuntaa on pidetty muita länsieurooppalaisia suurvaltoja läpikotaisemmin militarisoituneena⁴. Pelkkä sodan kuvan tutkiminen jättäisi kuitenkin tekstin poliittisen kontekstin irtonaiseksi. Nostan siksi myös laajemmin esiin Reichstagissa esitettyjä mielipiteitä valituista ulko- ja turvallisuuspolitiikan tapahtumista. Ensimmäinen maailmansota ja sen syyt ovat tutkimuksessa taustalla, mutta on tärkeää olla sortumatta jälkiviisauteen, vaikka tiedetään, että kymmenen vuotta käsittelyjakson jälkeen Eurooppa oli keskellä suursotaa.

Lounais-Afrikan kapina oli Kiinan boksarikapinaa 1900–1901⁵ lukuun ottamatta ensimmäinen kerta, kun Saksan asevoimat joutuivat tositoimiin keisarikunnan yhdistymisen jälkeen.⁶ Venäjän–Japanin sota 1904–1905 oli ainoa imperialististen suurvaltojen välinen aseellinen konflikti Saksan keisarikunnan perustamisen ja ensimmäisen maailmansodan syttymisen välillä 1871–1914. Se oli myös ensimmäinen kerta modernilla ajalla, kun eurooppalainen suurvalta hävisi sodassa aasialaiselle maalle.⁷ Sodassa hävinneen Venäjän sisäinen kuohunta tsaaria vastaan nostaa tarkasteluun myös valtion sisäisen kapinoinnin, vallankumouksen ja sisällissodan. Erityisen mielenkiintoista on tarkastella sitä Reichstagissa näkyvästi edustettuna olleen sosiaalidemokraattisen puolueen (SPD)⁸ näkökulmasta, koska puolueen ideologisena päämääränä oli proletariaatin vallankumous.

---

³ Janssen 1982, 596–600; Nipperdey 1992, 236–237.

⁴ Hewitson 2004, 85.

⁵ Saksa osallistui itse asiassa vain boksarikapinan loppuvaiheeseen, jolloin kapina oli jo suurimmaksi osaksi taltutettu.

⁶ Hull 2005, 132. Afrikassa oli ollut aiemmin pienempiä levottomuuksia, joiden tukahduttamiseen paikalliset suojelujoukot riittivät.

⁷ Wawro 2000, 146.

⁸ Sozialdemokratische Partei Deutschlands. Sosiaalidemokraattinen puolue on Saksan vanhin yhä toiminnassa

Sosiaalidemokraatit olivat eräänlainen pysyvä oppositio Reichstagissa. Sosialistien ja hallitusta tukevien tahojen vastakkainasettelu jäsentävät tutkielmaa mainittujen ulkopoliittisten tapahtumien ohella. Erittelen tutkittavien tapausten valossa sosialistien ja heidän vastustajiensa näkemyksiä maanpuolustuksesta, imperialismista, militarismista ja vallankumouksesta. Parlamentaarin puolesta ja vastaan puhumisen perinne antaa tähän oivallisen lähtökohdan. Vaikka sosiaalidemokraatit nousevat tutkielmassa korostetusti esille, parlamentaarinen väittely on keskustelua, jonka arvioinnissa kaikille keskustelun osapuolille on annettava yhtäläinen painoarvo.

On huomattava myös, mitä on jäänyt tutkielman ulkopuolelle. Tämän laajuisen tutkielman puitteissa pidemmän aikavälin kehityskulkujen tarkastelu ei ole mahdollista, ja osittain tästä syystä en käsittele esimerkiksi Saksan ja Englannin välistä laivastokilpailua. Vaikka laivastokilpailu oli Saksan sotilaallisen varustautumisen kannalta tärkeimpiä painopisteitä, laivaston rakentaminen jatkui 1890-luvun lopulta ensimmäiseen maailmansotaan asti ilman keskeytyksiä tai varsinaisia kriisejä. Tutkielman rajauksen vuoksi en käsittele myöskään Reichstagissa ajoittain käytyä keskustelua armeijan sisäisistä reformeista liittyen esimerkiksi univormuihin, ratsuväen asemaan tai sotilaiden rangaistuksiin⁹.

Tutkielmani on parlamentissa käydyin poliittisen keskustelun aatehistoriallista tutkimusta, missä tutkin millaisiin argumentteihin Reichstagissa vedottiin. En kuitenkaan tutki parlamenttikeskusteluiden vaikutuksia Saksan ulkopoliittiseen päätöksentekoon. Pasi Ihalainen ja Kari Palonen ovat ehdottaneet parlamenttiväittelyitä hedelmälliseksi lähteeksi käsitehistoriallisessa tutkimuksessa, sillä väittelyt kertovat aidoista puhetilanteista, joissa poliittisia käsityksiä esitettiin. Toistuvat puolesta ja vastaan -väittelyt paljastivat poliitikkojen käsitteille antamia merkityksiä ja edistivät käsitteiden sisällöllisiä muutoksia.¹⁰ Tämä näkemys on mielestäni laajennettavissa myös yleisemmin aatehistorian tutkimukseen. Aatehistoriassa tyypillinen keskittyminen pelkästään kirjoitettuihin teksteihin saattaa johtaa eräänlaiseen eliittianalyysiin. Keskustelunomaisia parlamenttiväittelyitä tutkimalla voi välttää tällaisen huipulta huipulle hyppimisen, missä nostetaan esille vain niin sanottujen suurten ajattelijoiden merkittäviä tekstejä.¹¹ Vaikka parlamentaarikot ovat toki myös valtionsa eliittiä, kokonaisten väittelyiden analysointi tuo uutta näkökulmaa aikakauden politiikan ja aatteiden

---

oleva puolue. Lyhennettä SPD ei aikalaisteksteissä käytetty, mutta se on sittemmin vakiintunut puolueen lyhenteeksi.

⁹ Reformeja ja kritiikkiä sotalaitosta kohtaan käsittelee ansiokkaasti muun muassa Neff 2004.

¹⁰ Ihalainen & Palonen 2009, 17, 23–24.

¹¹ Kurunmäki 2001, 147.

tutkimukseen. Saksan keisarikunnan parlamenttikeskusteluja on käytetty myös aiemmissa tutkimuksissa, mutta niissä parlamenttiväittelyt eivät ole yleensä olleet päälähde. Tutkijat siteeraavat monesti muutamia yksittäisiä kannanottoja tai yhden puolueen näkemyksiä, mutta mielestäni väittelyiden keskusteluluonne on jäänyt usein huomiotta.¹²

Tässä tutkielmassa analysoin argumentaatiota yleisemmällä tasolla, mutta parlamenttiväittelyitä tutkittaessa tietyt politiikan käsitteet liittyvät toisiinsa ja nousevat enemmän esille. Tästä johtuen olen käyttänyt käsitehistorian lähteitä taustamateriaalina tutkielmalleni. Käsitehistoriassa ollaan kiinnostuneita siitä, millaisia merkityksiä käsitteille annetaan poliittisessa toiminnassa ja siitä, kuinka käsitteiden hallinnasta ja oikeasta käyttötavasta käydään kamppailua¹³. Tutkin parlamentaarikkojen *käsityksiä* sodasta ja ulkopoliitikasta, mutta en nostanut yksittäisiä *käsitteitä*¹⁴ tutkimuksen kohteeksi, toisin kuin erityisesti saksalaisessa käsitehistoriallisessa tutkimuksessa (*Begriffsgeschichte*) on ollut tapana.¹⁵ Tämänkaltaisen metodologia ei sovellu käyttämäni lähdemateriaaliin, sillä Reichstagen ulkopoliittisten väittelyiden seuraaminen on melko hyvästä asiasanahakemistosta huolimatta haastavaa. Puhujat saattoivat mainita tarkasteltuja teemoja monissa yhteyksissä, he ajalehtivät pitkissä puheenvuoroissaan asiasta toiseen, ja poliittisille vastustajille vastattiin usein kuukausien viiveellä. Toisena syynä on se, että Reichstagen täysistuntojen pöytäkirjat on digitoitu internetiin kuvatiedostoiksi. Pöytäkirjoissa on asiasana- ja puhujahakemisto, mutta niihin ei pysty tekemään suoraan tekstihakuja, joten olisi työlästä etsiä mainintoja yksittäisistä käsitteistä.¹⁶

Reichstagen pöytäkirjat soveltuvat sen sijaan tutkimukseen, jossa pyritään tarkastelemaan poliittista keskustelua ja sen monimuotoisuutta sellaisenaan. Lähdemateriaali on sikäli ongelmatonta, että puheet on periaatteessa kirjattu pöytäkirjoihin sanasta sanaan, ja pöytäkirjoihin on merkitty myös parlamentin reaktiot ja välihuudot. Pöytäkirjoista käy ilmi istunnon numero, päivämäärä, käsiteltävät asiat ja muut lähdekritiikin kannalta olennaiset

---

¹² Ks. esim. Neff 2004, 22. Neff väittää analysoivansa SPD:n lisäksi vastakkaisten puolueiden kannanottoja muttei sitä kirjassaan juurikaan tee.

¹³ Kurunmäki 2001, 142.

¹⁴ ”Käsitteen” käsitteestä Kurunmäki 2001, 151–152. ”Käsitteellä” ja ”sanalla” on yhteys, mutta niitä ei voi suoraan rinnastaa toisiinsa. Samasta käsitteestä voidaan esimerkiksi käyttää erilaisia sanoja tilanteesta riippuen, ja käsitteestä keskusteleminen on riippuvaista siihen liittyvästä sanastosta.

¹⁵ Saksalainen käsitehistoria, jonka tunnetuin edustaja ja teoreetikko on Reinhart Koselleck, tutkii tiettyjen rajattujen ja yksittäisten käsitteiden historiallista käyttöä. Cambridgen yliopistosta lähtöisin olevat Quentin Skinner ja J.G.A. Pocock ovat sen sijaan painottaneet poliittisten tekstien tai puheiden kontekstia ja yksittäisten käsitteiden sijaan laajempia kielellisiä konventioita. Melvin Richterin mukaan saksalaista käsitehistoriaa sekä Skinnerin ja Pocockin edustamaa aatehistoriaa yhdistää näkemys, ettei poliittista ajattelua ja toimintaa voida ymmärtää tarkastelematta toimijoiden kielenkäyttöä ja sanastoa tiettyssä kontekstissa. Richter 1995, 124.

¹⁶ Ks. tarkemmin Liite 1.

tiedot.¹⁷ Varsinainen puhuja on aina selvillä, mutta välihuutojen esittäjistä ei ole varmuutta, jos puhuja ei vastauksessaan suoraan osoita sanojaan kommentoijalle. Päälähteenä ovat Reichstagen täysistuntojen digitoidut pöytäkirjat vaalikaudelta 1903–1906, mutta tarvittaessa olen täydentänyt tutkielmaa myös muiden vaalikausien pöytäkirjoilla. Istuntojen pöytäkirjat ovat internetissä kuvatiehostoina vapaasti saatavilla. Reichstagen erilaisten komiteoiden aineistoja ei ole valitettavasti käytettävissä. Pöytäkirjojen hakemiston lisäksi internetissä on Reichstagen kansanedustajista tietopankki¹⁸, jonka avulla kansanedustajista pystyy etsimään elämäkerrallisia tietoja. Lähdemateriaalin muotoa ja sisältöjä käsitellen tarkemmin liitteessä, joka on samalla tutkielmani arkistohallinnan maisteriohjelman osuus (Liite 1).

Reichstagen asiasanahakemisto on melko hyvä ja siinä on jaoteltu aiheet tarkemmin alakohtiin, mutta aina hakemiston tuloksiin ei pysty täysin luottamaan.¹⁹ Väittelyiden lukeminen myös varsinaisten osumien ympäriltä on oleellista laajempien asiayhteyksien löytämisessä, sillä asiasanahaulla ei saada aina esille kaikkea tutkimuskysymysten kannalta relevanttia keskustelua. Reichstagen keskusteluissa viitataan usein muiden puhujien aiempiin kannanottoihin. Näiden löytäminen on tärkeää keskustelunomaisen väittelyn tutkimisessa. Aina se ei ole yksinkertaista, jos puhuja ei suoraan mainitse aiemman puheen ajankohtaa. Pääosa tutkielmassa käsitellyistä väittelyistä löytyi Reichstagen asiasanahakemistosta hakusanoilla. Marokon kriisiä käsittelevät asiasanat ”Französisch-englisches Kolonialabkommen” ja ”Marokkofrage”, ja niitä täydentävät ”Frankreich” ja ”England”. Venäjän–Japanin sodan ja Venäjän vallankumouksen keskustelut löytyivät hakusanalla ”Russisch-japanischer Krieg” ja ”Rußland”, ja vallankumouksen uhasta taustamateriaalina tärkeä oli myös ”Sozialdemokratie”. Siirtomaakapinoita koskevien väittelyiden yleishakusana oli ”Schutzgebiete” ja sen alla ”Südwestafrikanisches Schutzgebiet” ja ”Ostafrikanisches Schutzgebiet”.

Parlamentissa esitetyillä puheilla haluttiin vaikuttaa ympäröivään maailmaan. Puheiden tulkinnassa on olennaista ymmärtää ideologioita ja poliittisia päämääriä, joiden kautta puhujat ovat perustelleet ajatustensa tai toimintansa rationaalisuutta.²⁰ Puhujien käyttämään kieleen

---

¹⁷ Ks. Kuva 3.

¹⁸ Datenbank der deutschen Parlamentsabgeordneten <http://www.reichstag-abgeordnetendatenbank.de>.

¹⁹ Tarkemmin asiasanahakemiston puutteista ks. Liite 1.

²⁰ Parlamenttipuheiden voidaan ajatella olevan puhetekojen sarjoja. Quentin Skinnerin aatehistoriallisessa metodologiassa tärkeässä asemassa on hänen J.L. Austinilta omaksumansa puheaktiteoria, joka painottaa puheiden tai tekstien luojaan intentioita. Intentioiden löytäminen on aatehistorioitsijan tärkeimpiä tehtäviä. Mitä parlamentin puhujat halusivat puheillaan saavuttaa? Sadan vuoden aikana länsieurooppalaisen poliittisen ajattelun vallitsevat teemat ja suuret ideologiat ovat kokeneet suuria muutoksia, mikä pitää ottaa huomioon

vaikuttivat poliittisten puolueiden ideologiat ja ajan aatevirtaukset. Erilaiset kielelliset traditiot saattoivat olla keskenään ristiriidassa.²¹ Parlamentin kieltä määrittivät myös erilaiset kohteliaisuussäännöt ja muodollisuudet, vaikka kielenkäyttö toisaalta oli vapaata.

J.G.A. Pocockin mukaan historioitsijan tehtävä ei ole niinkään tulkita itse puhetekoja vaan olla pikemminkin puhetekeiden vastaanoton ja tulkinnan ”arkeologi”.²² Parlamenttiväittelyiden keskustelunomaisuus tekee moniin kirjallisiin lähteisiin verrattuna ”arkeologin” työstä sinänsä vaivatonta, että palaute puheille on usein välitöntä ja julkista vastaanottajien omien puheenvuorojen muodossa. Reichstagin protokollisiin julkikirjoitetut reaktiot kuten nauru tai vihaiset huutelut kertovat myös vastaanottajien tulkinnasta. Chaïm Perelmanin mukaan argumentaation yleisönä ovat kaikki ne, joihin puhuja haluaa argumentaatiollaan vaikuttaa²³. Reichstagin väittelyt ovat periaatteessa parlamentin sisäistä keskustelua, mutta niitä ei käyty irrallaan ulkomaailmasta. Puolueorganisaatioissa käytiin taustalla väittelyä puolueohjelmista, ja vuorovaikutusta oli myös sekä ylöspäin hallituksen suuntaan että alaspäin kansan suuntaan. Lehdistö oli tärkeä välittäjänä, sillä 1900-luvun alkuun mennessä massamedia oli noussut merkittäväksi yhteiskunnalliseksi vaikuttajaksi²⁴. Lehdistö julkaisi kansanedustajien parlamenttiväittelyissä tuomia ajatuksia, ja kansanedustajat myös käyttivät lehdistöä laajamittaisesti tukenaan väitteilleen. Jälkimmäiseen vaikutti toisaalta se, ettei Saksan valtiojohto usein halunnut kertoa Reichstagille yksityiskohtaisesti ulkopolitiikasta.

Aatehistoriallisessa tutkimuksessa on kiinnitettävä huomiota alkuperäislähteen kielen lisäksi myös sitä ympäröiviin teksteihin, jotka ovat päälähteen kanssa vuorovaikutuksessa. Tutkimuskirjallisuus, jossa käsitellään muita aikalaistekstejä ja parlamenttia sekä sodan kuvaa pidemmällä aikavälillä, auttaa asettamaan parlamenttikeskustelut asiayhteyksiinsä. Parlamenttiväittelyitä analysoitaessa on otettava huomioon myös parlamentin toimintatavat. Millaisten sääntöjen puitteissa keskustelua käytiin? Miten lakiesitykset etenivät käsittelyssä? Taustoituksessa esittelen tarkemmin Reichstagin toimintatapoja, koska niillä on tärkeä merkitys väittelyiden tulkinnassa. Sen lisäksi, että tutkin *miten* kansanedustajat keskustelivat täysistunnoissa sodasta ja ulkopolitiikasta, on myös mielenkiintoista tehdä katsaus siihen,

---

käsitellessä Reichstagin väittelyitä 1900-luvun alussa. Skinner 2002, 37–42; Hampsher-Monk 1998, 42.

²¹ J.G.A. Pocockille poliittinen ajattelu diskurssina merkitsee puhetekeiden sarjaa, jonka toimijat toimivat tietyssä kontekstissa (tai ”tilassa”), joka määrää suurelta osin käytettävän kielen. Puhujan käyttämää kieltä määrääviä samaan aikaan vallitsevia keskenään vuorovaikutuksessa olevia, mutta usein ristiriitaisia kielellisiä traditioita, tai toisin sanoen paradigmoja, on kuitenkin yleensä useita. Erilaiset paradigmat antavat puhujalle mahdollisuuden yhdistellä, vertailla ja kritisoida niitä. Pocock 2009, 67, 77–79.

²² Pocock 2009, 83.

²³ Perelman 1996, 21.

²⁴ Hewitson 2004, 91–93. Ks. myös Mommsen 1990, 189–204.

mistä aiheista he ylipäättään puhuivat. Jotkut Saksan ulkopolitiikan kannalta suhteellisen merkittävät tapahtumat jäivät selvästi Reichstagissa pienelle huomiolle.

Aiempaa tutkimusta Saksan keisarikunnasta on runsaasti eri vuosikymmeniltä. Ensimmäisen maailmansodan syyt ja Saksan yhteiskunnan militarisoituminen ovat olleet erittäin tutkittuja aiheita, mutta monissa aiheissa tulkinnat ovat vaihdelleet huomattavasti vuosikymmenten ja yksittäisten historioitsijoiden tulkintojen myötä. Tämä on asettanut omalle tutkielmalleni sekä haasteita että mahdollisuuksia. Koska tärkeää tutkimuskirjallisuutta on usealta vuosikymmeneltä, on perehdyttävä tarkasti tutkimustilanteen kokonaiskuvaan ja suhteutettava tutkimukset kirjoitushetkiinsä. Toisaalta taas tulkintojen muuttuvuus jättää tilaa omille johtopäätöksille, kun mitään pysyvää ”totuutta” ei ole helposti saavutettu.

Erilaisten tulkintojen välissä luovimisessa ja erikoiskirjallisuuden etsimisessä tärkeitä apuvälineitä ovat olleet Saksan keisarikunnan historian pääteemoja ja niitä koskevia historiankirjoituksen tulkintoja erittelevät Matthew Jefferiesin *Contesting the German Empire* (2008) ja James Retallackin *Germany in the Age of Kaiser Wilhelm II* (1996). Keisarikunnan historian monista yleisesityksistä olen käyttänyt eniten Thomas Nipperdeyn *Deutsche Geschichte 1866–1918* -teoksen politiikkaa käsittelevää toista osaa (1992) ja Volker Ullrichin hieman tiivistetympää *Die nervöse Großmacht. Aufstieg und Untergang des deutschen Kaiserreichs 1871–1918* (1999). Saksan ulkopolitiikan yleiset linjat käyvät hyvin läpi Imanuel Geissin *German Foreign Policy 1871–1914* (1976) ja Klaus Hildebrandin *Das vergangene Reich. Deutsche Außenpolitik von Bismarck bis Hitler* (2008 [1995]). Reinhart Koselleckin, Otto Brunnerin ja Werner Conzen toimittama saksankielisen käsitehistorian hakuteos *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland* (1972–1997) on kätevä taustamateriaali puheiden merkitysyhteyksien tutkimiseen, sillä siinä on esitelty esimerkiksi käsitteiden sota ja militarismi käyttöä eri tilanteissa ja eri aikoina. Jörn Leonhardin *Bellizismus und Nation* (2008) käsittelee sodan merkitystä ja kansakunnan määrittelyä Saksassa, Ranskassa, Britanniassa ja Yhdysvalloissa 1750–1914. Saksalaista sotilaskulttuuria puolestaan esittelee kattavasti Isabel Hull teoksessaan *Absolute Destruction* (2005). Mark Hewitsonin kirjassa *Germany and the Causes of the First World War* (2004) tarjotaan ensimmäisen maailmansodan syiden varjolla näkökulmia 1900-luvun alun Saksan poliittiseen aatemaailmaan. Parlamenttihin historian kirjallisuudesta Kari Palosen *Parlamentarismi retorisenä politiikkana* (2012) on tuonut tuoreita lähestymistapoja aineistoihin.

2. REICHSTAG SAKSAN KEISARIKUNNAN POLITIIKASSA

2.1. *Politiikan valtasuhteet*

Saksan keisarikunnan vuoden 1871 perustuslaki jakoi poliittisen vallan selkeästi vaaleilla valitun lainsäädäntövallan ja vaalitulosten ulkopuolella olevan toimeenpanovallan kesken.²⁵ Ylin toimeenpanovalta oli keisarilla, joka oli samalla Preussin kuningas. Keisarikunta oli liittovaltio, jossa osavaltioilla oli paljon itsemääräämisoikeutta.²⁶ Jokapäiväisessä politiikassa monarkki hallitsi nimittämensä valtakunnankanslerin välityksellä. Kansleri oli periaatteessa politiikassa riippuvainen pelkästään keisarin luottamuksesta, joten hänen asemansa oli vahva. Keisari ei voinut itse säätää lakeja, ja hänen antamansa poliittiset määräykset vaativat myös kanslerin allekirjoituksen. Keisarilla oli joka tapauksessa ylin valta ulkopoliitikassa, ja hän oli sodan aikana armeijan ylipäällikkö.²⁷

Keisari Vilhelm I pysytteli valtakaudellaan (1871–1888) sivussa päivittäisestä politiikasta ja antoi Otto von Bismarckille kanslerina vapaat kädet. Kuolemansairaana Friedrich III:n 99-päiväisen valtakauden jälkeen keisariksi tuli 1888 Vilhelm II. Nuori keisari halusi osallistua enemmän politiikkaan, ja pian hän ja Bismarck ajautuivat törmäyskurssille, jonka seurauksena Bismarck joutui eroamaan 1890. Bismarckia seurasivat valtakunnankanslerina Leo von Caprivi (1890–1894) ja Chlodwig zu Hohenlohe-Schillingsfürst (1894–1900). Tarkastelemallani ajanjaksolla valtakunnankanslerina oli Bernhard von Bülow, joka oli virassa vuosina 1900–1909. Bülow oli kahta edeltäjäänsä vahvempi kansleri, joka otti nopeasti paikkansa valtakunnan vastaavana poliittisena johtajana. Bülowin ja keisari Vilhelm II:n suhde oli monimutkainen. Toisaalta Bülowia pidettiin uskollisena keisarille, mutta Vilhelmin tempoilevan persoonallisuuden takia Bülow yritti myös suitsia keisarin ulkopoliittikkaa vakaampaan suuntaan.²⁸

Armeija ei ole varsinaisesti poliittinen instituutio, mutta sillä oli ainutlaatuinen paikka Saksan keisarikunnan perustuslaissa. Keisari oli asevoimien ylipäällikkö, ja armeija pyrittiin

---

²⁵ Jefferies 2008, 93.

²⁶ Geiss 1976, 7.

²⁷ Retallack 1996, 37.

²⁸ Nipperdey 1992, 723–725; Neue Deutsche Biographie. Bernhard von Bülow (1849–1929) teki ennen valtakunnankanslerin tehtävää uran diplomaattina. Hän osallistui vapaaehtoisena sotaan 1870–1871. Bülowia pidettiin kunnianhimoisena ja käytökseltään diplomaattisena. Vilhelm II:n ja Bülowin suhteista myös Lermann 1990. Lermannin mukaan Bülow käsitti oman asemansa perustuvan täysin keisarin luottamukseen ja hännysteli tätä, mutta Bülow oli toisaalta niin itsekeskeinen ja taitava vaikuttamaan Vilhelmin politiikkaan ettei vajonnut pelkästään toteuttamaan ylhäältä saatuja käskyjä. Keisari ei ollut mikään diktaattori, mutta Saksaa ei pystynyt pitkällä aikavälillä hallitsemaan vastoin hänen mielipiteitään.

pitämään kaiken siviilihallituksen ja parlamentaarisen arvostelun ulkopuolella.²⁹ Bismarck pyrki ja onnistui pitämään armeijan erossa politiikasta, mutta rautakanslerin eron jälkeen valtakunnankanslerit eivät kyenneet tai halunneet estää armeijaa sekaantumasta politiikkaan.³⁰ Keisari Vilhelm II, joka halusi pitää itseään sotilaana, esiintyi julkisuudessa yksinomaan univormuun sonnustautuneena ja ympäröi itsensä sotilasavustajilla.³¹ Saksan armeijan nähtiin yhdistäneen valtakunnan voitokkaassa sodassa Ranskaa vastaan 1870–1871. Armeijaa pidettiin yhteiskunnan tukipilarina, ja yleisen asevelvollisuuden nähtiin lisäävän kansan yhteenkuuluvuutta ja vastuuta.³²

Bundesrat eli liittoneuvosto oli eräänlainen parlamentin ylähuone, jossa jokaisella osavalttiolla oli oma edustajansa. Vaikka Bundesrat oli perustuslain mukaan valtion ylin päättävä elin, käytännössä sen valta oli hyvin rajoitettua ja valta-asema heikkeni Vilhelm II:n kaudella entisestään.³³ Parlamentin ”alahuoneeseen” Reichstagiin kansanedustajat valittiin suorissa vaaleissa, joissa kaikilla yli 25-vuotiailla miehillä oli yhtäläinen äänioikeus. Vaalijärjestelmä oli 1871 voimaan tullessaan Euroopan demokraattisimpia.³⁴ Vaalikauden pituus oli aluksi kolme vuotta ja vuodesta 1888 viisi vuotta.³⁵ Vaalijärjestelmä oli suurelta osin Bismarckin aikaansaannos. Hänen tarkoituksenaan oli varmistaa aristokratian ja keskiluokan, kahden valtakunnan tukipilarin valta-asema. Bismarck ei osannut ennustaa vastustamiensa sosialistien nousua merkittäväksi yhteiskunnalliseksi voimaksi.³⁶

Reichstagilla oli perustuslaillinen oikeus keskustella hallituksen ehdottamista laeista ja hyväksyä tai hylätä lait. Se pystyi myös itse antamaan lakialoitteita, mikä ei kuitenkaan ollut kovin yleistä.³⁷ Kansanedustajat pystyivät esittämään valtakunnankanslerille välikysymyksiä, mutta ne eivät suoraan pakottaneet hallitusta jatkotoimiin.³⁸ Ulkopolitiikasta Reichstag ei voinut omasta aloitteestaan väitellä, vaan ulkopoliittiset keskustelut käytiin yleensä erilaisten valtakunnanhallinnon budjetin osa-alueiden lainsäädännön alaisuudessa. Toisin kuin

---

²⁹ Hull 2005, 103–105.

³⁰ Koch 1984, 132–133.

³¹ Hull 2005, 103–105.

³² Hewitson 2004, 86–88.

³³ Jefferies 2008, 96. Tässä tutkielmassa käytän käsitteitä ”Reichstag”, ”parlamentti” ja ”valtiopäivät” synonyymeinä, sillä Bundesratilla ei ole mitään roolia tutkimissani keskusteluissa.

³⁴ Vain Kreikassa (1844) ja Ranskassa (1852) oli vastaava järjestelmä aiemmin. Ranskassa oli ollut aiemminkin vastaavia kokeiluita, mutta vasta 1852 vaalilaki oli pysyvä. Saksan tasa-arvoinen vaalijärjestelmä koski kuitenkin vain valtakunnantasa eli Reichstagia. Sen sijaan osavaltioiden omissa parlamenteissa kuten Preussin maapäivillä vaalijärjestelmä saattoi olla hyvinkin epätasa-arvoinen ja vanhaa sääty-yhteiskuntaa ilmentävä.

Anderson 2000, 5–8.

³⁵ Ullrich 1999, 35.

³⁶ Koch 1984, 122–123.

³⁷ Koch 1984, 122–123.

³⁸ Amtliches Reichstags-Handbuch, 11. Legislaturperiode, Geschäftsordnung §33–34.

esimerkiksi Britannian parlamentin alahuone, Reichstag ei muodostanut keskuudestaan hallitusta, eikä se voinut myöskään erottaa hallitusta tai kansleria.³⁹ Valtakunnankanslerilla ei tarvinnut lain mukaan olla enemmistön tukea Reichstagissa, vaan hän oli vastuussa pelkästään keisarille. Itse asiassa Saksalla ei ollut edes varsinaista valtakunnanhallitusta, vaan ”hallitus” (*Reichsregierung*) muodostui valtakunnankanslerin alaisesta kanslerinvirastosta ja siitä erotetuista ”virastoista” (*Amt*⁴⁰), jotka olivat käytännössä ministeriöitä. Tässä tutkielmassa käytän hallitus-sanaa käännöksenä *Regierung*-sanalle, mutta samalla on tiedostettava ero puhtaasti parlamentaaristen järjestelmien hallituksiin. Lain edessä vastuunalaisia ministereitä ei ollut, vaan hallituksen politiikasta vastasi yksin valtakunnankansleri, joka toimi myös yksin hallituksen ja Reichstagin välisenä virallisena kanavana. Kanslerilla oli velvollisuus selvittää hallituksen politiikkaa Reichstagille, vaikkei valtiopäivillä ollut valtaa erottaa kansleria.⁴¹

Kaikki Saksan kanslerit 1871–1918 pitivät kuitenkin tarkasti huolen siitä, että hallituksen toimilla oli Reichstagin enemmistön tuki. Reichstagin vaikutusvalta nojasi sen budjettivaltaan, sillä kaikki mikä maksoi hallitukselle rahaa, tarvitsi Reichstagin hyväksynnän. Reichstagin vaikutusvalta armeijaan rajoittui sen määrärahojen ja vahvuuden määrittelyyn. Vilhelm II:n valtakaudella modernisoituvassa keisarikunnassa käynnistettiin kunnianhimoisia valtiollisia sosiaalipoliittisia ohjelmia, mitkä luonnollisesti lisäsivät menoja. Saksan aloitettua aggressiivisen maailmanpolitiikan (*Weltpolitik*) kasvavat sotilasmenot lisäsivät parlamentin ulkopoliittista valtaa ja keskustelua ulkopoliitikasta ylipäänsä.⁴²

Reichstagin hajottamisvalta oli hallitukselle tärkeä poliittinen ase. Neljä kolmestatoista Reichstagin kaudesta 1871–1918 päättyi ennenaikaiseen hajotukseen hallituksen taholta. Kolmessa tapauksessa neljästä ennenaikainen hajottaminen tapahtui armeijan määrärahoihin liittyvien kiistojen vuoksi.⁴³ Joulukuun 1906 hajottaminen ei ollut poikkeus, sillä Reichstag hylkäsi Lounais-Afrikan kapinaan liittyvän lisärahoituksen pitkien väittelyiden jälkeen.

Saksan keisarikunnan parlamentarisoituminen tai sen puute on ollut historiantutkimuksessa kiistelty aihe viime vuosiin saakka. Optimistiset tutkijat ovat nähneet keisarikunnan olleen parlamentaarisen monarkian kynnyksellä ennen ensimmäistä maailmansotaa, skeptisemmät historioitsijat taas ovat luonnehtineet poliittista järjestelmää takapajuiseksi ja pysähtyneeksi.

---

³⁹ Geiss 1976, 7; Retallack 1996, 37.

⁴⁰ Nimitystapa on jäänyt elämään nykypäivään saakka. Nykyisessä Saksan liittotasavallassakin esimerkiksi ulkoministeriö on nimeltään *Auswärtiges Amt*.

⁴¹ Koch 1984, 122–129; Jefferies 2008, 97–98. Reichstagin valtaoikeuksista ks. myös esim. Ullrich 1999, 35–38.

⁴² Jefferies 2008, 100.

⁴³ Koch 1984, 129. Vuonna 1918 istuntokauden päätti kesken vallankumous.

Perustuslakiin perustuvan vallanjaon lisäksi myös puolueiden keskinäisen yhteistyöhaluttomuuden on tulkittu hidastaneen parlamentarisoitumista.⁴⁴ Keisarikuntaa on aiemmin pidetty poikkeustapauksena verrattuna esimerkiksi Ranskaan ja Englantiin – teollistuminen ja modernisoitua talouselämä eivät johtaneet demokraattiseen valtiomuotoon. Historiankirjoituksessa tärkeää osaa on näytellyt erityisesti Hans-Ulrich Wehlerin 1970-luvulta alkaen puolustama *Sonderweg*-tulkinta. ”Erityistie” kuvasi Saksan poikkeavuutta Länsi-Euroopan muiden maiden kehityksestä. Keisarikunnan ajoista alkanut erilliskehitys johti *Sonderweg*-tulkinnan mukaan kansallissosialistien valtaan. *Sonderweg*-tulkinta on kuitenkin sittemmin kyseenalaistettu, ja kritiikki on kohdistunut esimerkiksi liialliseen vertailuun Britannian parlamenttiin, jota ei pitäisi pitää ainoana demokratian mallina⁴⁵.

Vaikka Reichstagilla ei olisi ollut suoraa vaikutusta Saksan hallituksen politiikkaan, parlamentin rooli vapaana poliittisena keskusteluareenana oli merkittävä, ja lehdistö käytti paljon palstatilaa Reichstagin väittelyistä raportoimiseen. Johtavista poliitikoista tuli median kautta kansan tuntemia julkisuuden henkilöitä.⁴⁶ Valtiopäivävaalit olivat kansan ja puolueiden mielestä tärkeitä. Puolueet käyttivät paljon vaivaa vaalikampanjointiin, ja äänestysprosentti nousi vuosikymmenien aikana suuresti. Ensimmäisissä vaaleissa 1871 äänestäneitä oli 51 %, mutta 1912 jo 84,9 %.⁴⁷ Yhteiskunnallisten kysymysten politisoituminen nosti myös massaliikkeitä, joihin osallistui yhä suurempia väkimääriä. Edelläkävijänä massaorganisaation kehittämisessä oli Saksan sosiaalidemokraattinen puolue, jonka mallia muut puolueet jäljittelivät.⁴⁸

2.2. *Istuntojen toimintatavat*

Parlamenttiväittelyitä tutkittaessa on pantava merkille keskustelua ohjaavat reunaehdot. Palosen mukaan parlamentaarinen puhe ei ole mitä tahansa puhetta, vaan sitä ohjaavat parlamentaarisen proseduurin säännöt ja sopimukset. Käytännöt nojaavat puolesta ja vastaan puhumiseen. Oletetaan siis, että yleisössä on aina vastustajia, joita voi periaatteessa puheen avulla käännyttää omalle puolelle.⁴⁹ Reichstagin työjärjestyistä ja toimintatapoja ohjasi Saksan

---

⁴⁴ Aiheesta lisää esim. Jefferies 2008, 90–126; Kreuzer 2003; Schönberger 2001; puolueiden yhteistyöstä ja kompromisseista Reibel 2011.

⁴⁵ Vrt. esimerkiksi Yhdysvaltojen presidenttivetoiseen järjestelmään.

⁴⁶ Biefang & Schulz 2014.

⁴⁷ Ullrich 1999, 165–166.

⁴⁸ Varsinaisten puolueiden ohella erilaiset agitaatioryhmät, kuten konservatiivinen Bund der Landwirte ja sosiaalidarwinistista ulkopoliittikkaa ajanut pangermanistinen Alldeutscher Verband, olivat merkittäviä. Ullrich 1999, 176–181, 380–373.

⁴⁹ Palonen 2012, 237.

perustuslain ohella *Geschäftsordnung*, eräänlainen sääntökokoelma, johon tehtiin vuosien varrella joitakin muutoksia, mutta pääsisällöt pysyivät pitkälti samanlaisina.⁵⁰

Reichstag valitsi keskuudestaan puhemiehen ja asetti itse oman toimintaohjelmansa. Keisari tai hallitus eivät voineet puuttua näihin oikeuksiin.⁵¹ Esitykset käsiteltiin kolmessa käsittelyssä parlamentaarisen perinteen mukaan.⁵² Äänestyksissä noudatettiin absoluuttista määräänemmistöä.⁵³ Täysistunnot olivat julkisia, samoin kuin niiden pöytäkirjat.⁵⁴ Reichstag oli vapaan keskustelun näyttämönä tärkeä, ja poliittisen kentän eri laitoja edustavat parlamentaarikot nauttivat kaikki suurta mielipiteen- ja sananvapautta. Vaikka suurin osa edustajista kuului poliittisiin puolueisiin, heillä oli kuitenkin vapaa mandaatti väittelyissä ja äänestyksissä. Vapaa mandaatti on ehto parlamentaarisen väittelyn käymiselle, sillä se erottaa kansan ”edustajat” pelkistä lähettäjiinsä sidotuista ”valtuutetuista”⁵⁵. Puoluekuri Reichstagissa kuitenkin kasvoi 1900-luvulle tultaessa samaan aikaan kuin puoluejärjestelmä kehittyi modernimmaksi.⁵⁶ Puolueorganisaation kehittämisessä ja massojen mobilisoinnissa pisimmällä olivat sosiaalidemokraatit, joiden mallia muut puolueet jäljittelivät. Sosiaalidemokraattijohtaja Karl Kautsky julisti 1911, että puolueen edustajien on luovuttava omista näkemyksistään, jos ne ovat ristiriidassa puolueen kanssa.⁵⁷

Palosen mukaan parlamentaarinen immunitetti on eräs ehto toimivalle deliberoivalle edustukselle.⁵⁸ Reichstagin edustajilla oli immunitetti, joka esti heidän pidättämisensä istuntokauden aikana. Mielenkiintoinen esimerkki tästä on vuosien 1878–1890 sosialistien vastainen lainsäädäntö, jonka avulla Bismarckin hallitus yritti tukahduttaa sosialismin nousua Saksassa. Sosialistien järjestäytymistä ja vaalikampanjointia rajoitettiin, ja sosialistilehdistö oli suurimmaksi osaksi julkaisukiellossa. Kuitenkin Reichstagiin onnistui aina vaaleissa pääsemään sosialistiedustajia. Jos heitä epäiltiin vallankumouksellisesta tai muusta rikollisesta toiminnasta, oikeusjuttuja lykättiin istuntokauden ajaksi parlamentaarisen immunitetin nojalla. Heillä oli vapaa pääsy istuntoihin, missä he pystyivät myös siteeraamaan sananvapauden turvin muutoin kiellettyjä sosialistilehtiä. Myös poliittinen oikeisto ja konservatiivit tukivat immunitetikäytäntöjä, vaikka erityisesti konservatiivit

---

⁵⁰ Viitteet ovat 1903–1906 vaalikaudella käytettyihin sääntöihin.

⁵¹ Koch 1984, 132.

⁵² Amtliches Reichstags-Handbuch, 11. Legislaturperiode, Geschäftsordnung §18–20.

⁵³ Amtliches Reichstags-Handbuch, 11. Legislaturperiode, Perustuslaki §28, Geschäftsordnung 1903 §55.

⁵⁴ Amtliches Reichstags-Handbuch, 11. Legislaturperiode, Perustuslaki §22, Geschäftsordnung 1903 §36.

⁵⁵ Palonen 2012, 66.

⁵⁶ Koch 1984, 130.

⁵⁷ Palonen 2012, 86–87.

⁵⁸ Palonen 2012, 66–67.

yleisesti ottaen vastustivat parlamentin vallan kasvattamista ja sosialisteja.⁵⁹ Tämä osoittaa omalta osaltaan tietynlaista parlamentaarisen kulttuurin vahvuutta.

Vuoteen 1868 asti Pohjois-Saksan liiton Reichstagissa⁶⁰ oli käytössä puhujalista, jonka avulla keskusteluun osallistujat määritettiin jo ennen varsinaista väittelyä. Tämä vaikeutti luonnollisen keskustelun omaista väittelyä, ja edustajaryhmät myös ilmoittivat osallistujiksi yleensä puolueiden johtajia eivätkä nuorempia nousevia kykyjä, joilla olisi kenties ollut paremmat kyvyt esittää lennosta kärkeviä huomioita. Puhujalistan kumoajat pitivät listaa ranskalaisen byrokratian huonona keksintönä ja halusivat ottaa mallia keskustelukulttuuriltaan vapaammasta Britannian alahuoneesta. Puhujalistan poistamisen jälkeen 1870-luvulla pienpuolueiden edustajat valittivat, etteivät pääse koskaan ääneen. Usein varsinaisissa käsittelyissä ääneen pääsivät vain valtapuolueiden edustajat ja vierailevat valtakunnankansleri tai Bundesratin edustajat, jos olivat paikalla. Reichstagissa oli kuitenkin käytössä erityiset väittelyiden ”loppuvaatimukset” tai ”loppuhakemukset” (*Schlussantrag*), joiden avulla pienempienkin puolueiden edustajat pääsivät esittämään kantojaan ja haastamaan lakiesityksiä.⁶¹

Reichstagin puhemiehellä oli suuri valta päättää väittelyiden puhujat. Puhemies toimi myös istuntojen järjestyksenvalvojana. Järjestyksenpalautusta vaadittiin, kun kansanedustajat hyökkäsivät henkilökohtaisesti toisiaan vastaan ja varsinkin silloin, kun vallitsevaa yhteiskuntajärjestystä kohtaan hyökättiin. Erityisen arka aihe oli keisari-instituution arvostelu. Ainakin Bismarckin aikakaudella yli puolet kaikista puhemiehen puuttumisista kohdistuivat sosiaalidemokraatteihin, vaikka he eivät vielä tuolloin olleet kovin suuri ryhmittymä.⁶² Kuten tässäkin tutkielmassa tulee selväksi, sosiaalidemokraatit kyllä käyttivät hyvin voimakasta kieltä vallitsevaa yhteiskuntajärjestystä vastaan.

Puhemiehen neutraliteetti varmistettiin siten, että hänen piti luopua puhemiehen asemasta, jos halusi osallistua keskusteluun.⁶³ Puheita ei saanut lukea suoraan paperista, paitsi jos edustaja ei hallinnut saksan kieltä tarpeeksi hyvin.⁶⁴ Erilaiset muistiinpanovälineet olivat kuitenkin sallittuja, ja edustajat esimerkiksi siteerasivat puheissaan usein lehtiä. Puheille ei määritelty mitään enimmäispituuksia, mutta liian pitkistä puheista valitettiin usein. Erityisesti

---

⁵⁹ Anderson 2000, 286–288.

⁶⁰ Saksan keisarikunnan perustuslaki ja Reichstag pohjautuivat hyvin pitkälti Pohjois-Saksan liiton (1867–1871) malleihin.

⁶¹ Goldberg 1998, 70–74.

⁶² Goldberg 1998, 74–98.

⁶³ Amtliches Reichstags-Handbuch, 11. Legislaturperiode, Geschäftsordnung §42.

⁶⁴ Amtliches Reichstags-Handbuch, 11. Legislaturperiode, Geschäftsordnung §45.

konservatiivit halusivat rajoittaa puheiden pituuksia.⁶⁵ Vaikka puheet saattoivat olla pitkiä, en ole löytänyt merkkejä tietoisesta lakiesitysten jarruttamisesta, jossa tuntikausia puhumalla pyrittäisiin siirtämään äänestämistä. Tämä johtuu luultavasti Reichstagin rajoitetuista lainsäädäntömahdollisuuksista tai yleisestä toimintakulttuurista.

Saksan keisarikunnan olemassaolon aikana modernisoituva valtio alkoi yhä enemmän puuttua talouselämään ja sosiaalipolitiikkaan. Hallinnolla oli kasvava tarve säätää erilaisia lakeja, joten Reichstagin työmäärä kasvoi. Parlamentaarikot alkoivat ymmärtää myös oman toimenkuvansa erityisesti lainsäädännön asiantuntijoina. Reichstag siirtyi vaiheittain ”puheparlamentista” ”työskenteleväksi parlamentiksi”. Samalla kansanedustajan ja poliitikon työ alkoi olla yhä enemmän varsinainen ammatti eikä vain harrastus. Suuriin linjoihin ja vaalikampanjointiin keskittyvien puoluejohtajien ja lainsäädäntöeksperttien toimenkuvat eriytyivät osittain. Samaan aikaan lainsäädäntötyö siirtyi täysistunnoista suurelta osin erilaisiin komiteoihin. Kukaan ei enää voinut olla kaikkien alojen asiantuntija. Christoph Schönbergerin mukaan komiteatyöskentelyn suuri merkitys on tyypillistä keisarikunnan tapaisille dualistisille järjestelmille, joissa lainsäädäntö- ja toimeenpanovalta on erotettu.⁶⁶ 1800–1900-lukujen vaihde kuvastaakin hyvin tätä nykypäivään asti jatkunutta politiikan ammattimaistumista ja eriytymiskehitystä. Toisin kuin täysistunnot, komiteoiden istunnot olivat salaisia, mikä osittain vaikeuttaa poliittisten väittelyiden argumentaation jäljittämistä.

Verrattuna saman aikakauden parlamentteihin Ranskassa ja Britanniassa Reichstag teki huomattavan paljon muutoksia hallituksen lakialoitteiden yksityiskohtiin. Tämän pienimpiinkin yksityiskohtiin keskittyvän kiistelyn on nähty juontuvan osittain siitä, ettei Reichstagilla ollut yleensä suoraa mahdollisuutta vaikuttaa hallituksen politiikan suuriin linjoihin.⁶⁷ Valtiopäivät halusivat osoittaa olevansa muutakin kuin kumileimasin hallitukselle.

2.3. Saksan puolueet ja vaalit 1903

Reichstagissa edustettuina olleissa puolueissa oli neljä selkeää valtaryhmittymää: konservatiivit, liberaalit, sosiaalidemokraatit ja katolinen Zentrum-puolue. Liberaalit olivat jakaantuneet oikeistolaisiin kansallisliberaaleihin ja vasemmistoliberaaleihin. Näiden valtaryhmittymien ulkopuolella Reichstagissa oli myös pienempiä puolueita, kuten juutalaisvastaisia puolueita ja erilaisia alueellisia vähemmistöpuolueita. Konservatismia

---

⁶⁵ Goldberg 1998, 70.

⁶⁶ Schönberger 2001, 644; Berghahn 2006, 316.

⁶⁷ Schönberger 2001, 644–646.

Reichstagissa edustivat Deutschkonservative Partei ja Deutsche Reichspartei. Konservatiivit olivat monarkian ja protestanttisen uskonnon puolustajia, jotka kannattivat yleensä hallituksen politiikkaa. Puolueet kannattivat myös maaseudun, erityisesti itäisen Preussin maa-aatelin eli *Junkereiden* etuja.⁶⁸

Reichstagin suurin puolue vaalikaudella 1903–1906 oli katolinen ”keskustapuolue” Zentrum, joka ei nimensä mukaisesti sopinut oikeisto-vasemmisto-jaotteluun vaan asemoi itsensä poliittisen kentän keskelle. Katolilaisia oli Saksassa tuohon aikaan noin kolmannes asukkaista. Zentrummin kannattajakunta tuli katolisen Saksan kaikista yhteiskuntaluokista, ja puolueen sisäiset poliittiset kannat olivatkin uskonasioita lukuun ottamatta moninaisia. Laaja kannattajapohja ja massaorganisaatio katolilaisten keskuudessa tekivät puolueesta Vilhelm II:n ajan Saksan Reichstagissa avainpuolueen, johon hallitus joutui yleensä tukeutumaan. Zentrum liittoutui tilanteen mukaan oikeiston tai vasemmiston kanssa.⁶⁹

Sosiaalidemokraattisen puolueen kannatus nousi jatkuvasti Saksassa. Puolue keräsi kannatuksensa pääasiassa kasvavien kaupunkien työläisten keskuudesta. SPD oli 1900-luvun alussa Euroopan vahvin sosialistinen puolue. Bismarckin aikana puolueen toiminta pyrittiin kieltämään laeilla. Sosialistien vastaiset lait kumottiin 1890, mutta Saksan keisarikunnassa puolue oli pysyvästi oppositiossa.⁷⁰ Puolueen toinen puheenjohtaja oli Reichstagissa hyvin näkyvässä roolissa ollut August Bebel, josta käytettiin jopa nimityksiä ”punainen keisari”⁷¹ ja ”vastahallituksen kansleri”⁷². Pitäytyminen marxilaisessa ideologiassa teki sosiaalidemokraateista sopimattoman liittolaisen lähes kaikille muille puolueille. SPD:n sisällä käytiin väittelyitä, pitäisikö puolueen pyrkiä radikaalisti proletariaatin vallankumoukseen vai mukautua vallitsevaan järjestelmään ja yrittää muuttaa sitä vähitellen.⁷³ Nämä sisäiset kiistat heijastuivat myös ulkopoliittisiin väittelyihin.

Kansallisliberaalit (Nationalliberale Partei) olivat oikeistolainen liberaalipuolue, joka oli Bismarckin aikana Saksan vahvin puolue. Kansallisliberaalit kannattivat Vilhelm II:nkin valtakaudella yleensä hallituksen politiikkaa. Heidän kannatuksensa kuitenkin laski vuosien myötä, ja puolue päätyi keskisuureksi vaikuttajaksi. Vasemmistoliberaalien puoluekenttä oli pirstoutuneempi: Freisinnige Vereinigung, Freisinnige Volkspartei ja Deutsche Volkspartei

---

⁶⁸ Retallack 1996, 42–44.

⁶⁹ Retallack 1996, 45.

⁷⁰ Ullrich 1999, 173–176.

⁷¹ Ks. esim. Wehler 1995, 1035, 1048.

⁷² ”Kanzler des sozialdemokratischen Gegenregierung”. Deutsche Reichspartein Otto Arendt Reichstagissa.

Reichstag 15.4.1904. 2117C.

⁷³ Ullrich 1999, 173–176.

olivat kaikki pieniä puolueita. Vasemmistoliberaalien tuesta hallitukselle ei ollut aina varmuutta. Kuten kansallisliberaalien niin myös vasemmistoliberaalien kannatus oli laskussa. Liberaalien kannatuksen laskun syynä on pidetty sitä, etteivät puolueet olleet yhtä kiinni tietyssä yhteiskunnallisessa miljöössä kuin työväestön keskuudesta kannatuksensa saanut SPD tai katolinen Zentrum.⁷⁴ Liberaaleja äänestivät useimmiten protestantit, jotka eivät kuuluneet proletariaattiin. Heillä oli kuitenkin muitakin puolueita vaihtoehtoina, kuten konservatiivit.⁷⁵ Liberaalipuolueet kannattivat teollisuuden kasvua, talouden vapautta ja kansalaisoikeuksia ja olivat usein myös kirkonvastaisia. Erityisesti kansallisliberaalit kannattivat kuitenkin aggressiivista maailmanpolitiikkaa, mikä oli ristiriidassa klassisen liberalismien arvomaailman kanssa.⁷⁶

Valtiopäivävaaleissa 1903 katolinen Zentrum pysyi Reichstagen suurimpana puolueena 100 edustajallaan. Konservatiivipuolueiden ja vasemmistoliberaalien paikkamäärät laskivat edellisiin vaaleihin verrattuna, kun taas kansallisliberaalien paikkamäärä nousi hieman. Sosiaalidemokraatit keräsivät suurimman äänimäärän, 31,7 %, mutta jäivät 81 edustajaan. Tähän syynä oli absoluuttiseen enemmistöön pohjautuva vaalijärjestelmä ja vaalipiirijako, joka pysyi muuttumattomana vuodesta 1871. Saksan voimakas kaupungistuminen johti siihen, että maaseudulla läpimenoon vaadittiin paljon vähemmän ääniä kuin kaupungeissa, mikä hyödytti erityisesti Zentrumia ja konservatiiveja ja häytti kaupungeista kannatuksensa saaneita liberaaleja ja ennen kaikkea sosiaalidemokraatteja.⁷⁷ Porvarillisten puolueiden kannattajat myös äänestivät usein vaalien toisella kierroksella ketä tahansa muuta kuin sosialisteja, mikä pudotti heidän paikkalukuaan. Valtakunnankansleri Bülow pystyi vaalien jälkeen luottamaan politiikassaan suurimmaksi osaksi vanhan ”kartellin” eli konservatiivien, oikeistoliberaalien ja Zentrumien enemmistöön, joka tuki yleensä hallituksen politiikkaa. Bülow ei hallinnut ilman puolueita tai niitä vastaan, mutta hänellä ei myöskään ollut vakaata parlamentaarista koalitiota takanaan vaan yhteistyö oli löyhempää. Tärkeissä päätöksissä konsultointiin etukäteen puolueiden johtoa, ja suurimpana puolueena Zentrum oli yleensä avainasemassa.⁷⁸

---

⁷⁴ Retallack 1996, 44–45.

⁷⁵ Nipperdey 1992, 523.

⁷⁶ Retallack 1996, 44–45.

⁷⁷ Nipperdey 1992, 499–500. Äänimäärien ja edustajapaikkojen suhteesta ks. Taulukko 1.

⁷⁸ Nipperdey 1992, 728.

Taulukko 1: Valtiopäivävaalien tulos 1903.⁷⁹

Poliittinen suuntaus	Puolue	% äänistä	Edustajia	Edustajia verrattuna 1898
Konservatiivit	Deutschkonservative Partei	10,0 %	54	-2
	Deutsche Reichspartei (Freikonservative Partei)	3,5 %	21	-2
Liberaalit	Nationalliberale Partei	13,9 %	51	+5
	Freisinnige Vereinigung	2,6 %	9	-3
	Freisinnige Volkspartei	5,7 %	21	-8
	Deutsche Volkspartei	1,0 %	6	-2
Katoliset	Zentrumspartei	19,7 %	100	-2
Sosiaalidemokraatit	Sozialdemokratische Partei Deutschlands	31,7 %	81	+25
Muut ja sitoutumattomat	Alueelliset ja vähemmistöpuolueet	5,9 %	32	-3
	Antisemiittiset puolueet	2,6 %	11	-2
	Muut	3,5 %	11	-9
Yhteensä		100 %	397	

⁷⁹ Taulukko kuvaa puolueiden osuuksia annetuista äänistä ja edustajista. Freikonservative Partei käytti Deutsche Reichspartei -nimeä valtakunnallisella tasolla kuten Reichstagissa toimiessaan. Taulukko ei vastaa täysin Reichstagin edustajistoryhmien kokoa, sillä sitoutumattomat edustajat saattoivat kuulua silti edustajistoryhmiin, mutta yleisiä voimasuhteita taulukko kuvaa hyvin. Taulukon tiedot: Nipperdey 1992, 726–727; Koch 1984, 384–385.

3. LIITTOPOLITIikka JA ENSIMMÄINEN MAROKON KRIISI

3.1. *Weltpolitik ja entente cordiale -sopimus*

Euroopan ulkopoliittista kenttää hallitsivat ensimmäistä maailmansotaa edeltävinä vuosikymmeninä monimutkaiset liittojärjestelmät. Saksa oli vuodesta 1882 kolmiliitossa Itävalta-Unkarin ja Italian kanssa, Venäjällä ja Ranskalla taas oli vuonna 1892 sovittu keskinäinen sopimus. Suurvaltojen väliset suhteet mullistuivat 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä, kun pitkään kilpailijoina olleet Ranska ja Iso-Britannia sopivat siirtomaakiistansa ja solmivat niin sanotun *entente cordiale*⁸⁰ -sopimuksen 1904. Jo aiemmin vuonna 1902 pitkään vapaaehtoisesti eristäytyneenä pysynyt Britannia oli liittoutunut Japanin kanssa. Tärkeimpänä syynä Britannian politiikan muutokseen on nähty Saksan aggressiivinen suurvalta-asemaan tähtäävä ”maailmanpolitiikka” (*Weltpolitik*) ja erityisesti uhkaava laivaston rakentaminen, mitkä törmäsivät 1900-luvun alkuun mennessä Britannian intresseihin⁸¹.

Saksa oli aloittanut 1890-luvun lopulla toteuttaa Weltpolitikia, jonka mukaan keisarikunnan tuli nousta voimavarojaan vastaavaan asemaan suurvaltojen joukossa, ja sitä oli kuultava entistä laajemmin maailman asioissa. Vuonna 1905 Venäjän kärsimä tappio sodassa Japania vastaan kevensi hetkellisesti Saksan pelkoa kahden rintaman sodasta.⁸² Saksa yritti parantaa asemiaan järjestämällä suurvaltapolitiittisen kriisin Marokon asemasta, mutta kriisi vain vahvisti Ranskan ja Britannian yhteistyötä. Britannia ja Venäjäkin sopivat avunantosopimuksen 1907, jolloin ensimmäisen maailmansodan kaksi vastakkaista liittoutumaa olivat muodostuneet. Jo tarkastelemani vaalikauden keskeytyessä joulukuussa 1906 Saksan ulkopoliittikka oli kriisissä ja vaihtoehdot vähissä. Ulkopoliittikan kriisiytyminen ja Marokon kriisin aikana noussut sodan uhka loivat mielenkiintoisen taustan Reichstugin keskusteluille suurvaltasuhteista ja sodasta.

Ranskan ja Britannian liittosopimusta ja ensimmäistä Marokon kriisiä käsiteltäessä on ensin tarkasteltava syitä, miksi Saksa ryhtyi Weltpolitikin toteuttamiseen. Yhdistyneen Saksan taloudellinen voima alkoi 1890-luvulta lähtien vaikuttaa kansainvälisiin suhteisiin. Saksan ulkopoliittikassa alkoi 1897 uusi aika, kun keisari Vilhelm II, joka halusi itse hallita valtakuntansa ulkopoliittikkaa, nimitti laivastoministeriksi Alfred von Tirpitzin ja ulkoministeriksi Bernhard von Bülowin, joka nousi sittemmin valtakunnankansleriksi vuonna

---

⁸⁰ ”Sopimus sydämellisestä yhteistyöstä.”

⁸¹ Nipperdey 1992, 657.

⁸² Ullrich 1999, 206.

1900. Kummatkin olivat keisarin miehiä, jotka myötäilivät monarkin mielipiteitä. Saksa lähti hakemaan ”paikkaansa auringossa”⁸³ maailmanpoliittisena suurvaltana.⁸⁴

Weltpolitikia on pidetty saksalaisena versiona imperialismista, joka oli 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun suurvaltapolitiikan johtavia aatteita.⁸⁵ Sosiaalidarwinistisen ajatusmallin mukaan suurvaltapolitiikka oli kilpailua, jossa suurvallat pitivät maapalloa jaettavana saaliina. Ulkopolitiikka oli eloonjäämistaistelua, jossa Saksa kuihtuisi ja kuolisi hiljalleen, ellei se hankkisi riittävää vaikutusvaltaa ja osaa maailmasta. Vasta 1871 yhdistynyt Saksa tuli tähän kilpailuun mukaan muita maita myöhemmin, mikä aiheutti osaltaan paineita ja hermostuneisuutta sen politiikassa.⁸⁶ Saksa oli jo 1880-luvulla hankkinut itselleen siirtomaita, mutta 1890-luvun lopulla niitä hankittiin lisää ja maan vaikutusvaltaa merillä pyrittiin lisäämään.⁸⁷

1890-luvulla Saksan talous oli selvinnyt pitkään jatkuneesta lamasta. Saksa oli jo Euroopan suurin talousmahti ja toiseksi väkirikkain maa Venäjän jälkeen. 1895–1913 kestäneen kukoistuskauden aikana Saksan teollisuus menestyi hyvin. Tärkeillä sektoreilla teräksen tuotannossa, koneenrakennuksessa ja kaivosteollisuudessa maa oli maailman kärkeä, ja saksalaiset yritykset olivat johtavassa asemassa uusilla aloilla kuten kemianteollisuudessa ja sähkötekniikassa.⁸⁸ Kaupankäynti johti talouskasvuun, mutta kolikon toisena puolena Saksa oli riippuvainen maailmanmarkkinoista. Teollisuusmaaksi kehittyminen ja väestönkasvu johtivat siihen, ettei Saksa enää pystynyt yksin ruokkimaan väestöään, ja myös teollisuus oli riippuvainen sekä vientimarkkinoista että maailmalta hankittavista tuotannon raaka-aineista.⁸⁹ Nämä taloudelliset tekijät saivat maan johdon haluamaan Saksalle yhtä merkittävän aseman myös ulkopoliittisesti ja sotilaallisesti. Maailmanpolitiikkaan kuului armeijan ja erityisesti laivaston varustelun kasvattaminen, minkä toivottiin osaltaan kiihdyttävän teollisuustuotantoa.⁹⁰

---

⁸³ ”Platz an der Sonne”, ensimmäisen kerran Bülowin puheessa Reichstag 6.12.1897, 60. Siteerattu esim. Ullrich 1999, 193.

⁸⁴ Geiss 1976, 75–83.

⁸⁵ Geiss 1991, 148–169; Wehler 1995, 1137–1144. ”Weltpolitikia” pidettiin Saksassa neutraalimpana käsitteenä kuin ”imperialismia”, ks. Fisch, Groh & Walther 1982, 194–206.

⁸⁶ Sosiaalidarwinismista Neitzel 2000, 82–84. Kilpailusta esim. Hildebrand 2008, 190–191.

⁸⁷ Saksa otti haltuunsa Kiinan Kiautschoun 1898 ja osan Samoaa 1900. Speitkamp 2005, 36–38. Saksan imperialismiin kohteena olleita siirtomaita käsittelemme tarkemmin luvussa 5.

⁸⁸ Geiss 1976, 75–83; Wehler 1995, 610–618.

⁸⁹ Neitzel 2000, 87.

⁹⁰ Geiss 1976, 75–83. Vaikka en käsittele tässä tutkielmassa suoraan Saksan laivastopolitiikkaa ja Reichstagin näkemyksiä siitä, laivasto oli kuitenkin erottamaton ja tärkeä osa Weltpolitikia ja nousi myös esille parlamentin keskusteluissa Englannista.

Ulkoisten syiden lisäksi maailmanpolitiikan taustalla on nähty myös sisäpoliittisia syitä. Erityisesti Hans-Ulrich Wehler on pitänyt Saksan imperialismiin syynä sosiaali-imperialismiksi kutsuttua strategiaa, jossa ulkopoliittisten menestysten avulla pyrittiin lievittämään sisäpoliittisia reformitarpeita. Rakentamalla vahva laivasto pyrittiin ajamaan niin sanotut nationalistiset voimat, keskiluokka ja johtavat piirit, kannattamaan keisarin ja hallituksen politiikkaa. Laivasto pyrittiin pitämään Reichstagin vaikutusvallan ulkopuolella ja siten heikentämään parlamentin valtaa. Onnistunut vahva ulkopoliittikka oli vähentänyt yleisön kiinnostusta sisäpoliittisista ongelmista Bismarckin voitokkaiden yhdistymissotien aikaan, ja tämä menestys pyrittiin uusimaan.⁹¹

Imperialismi oli aikakaudelle tyypillinen aate eikä mitenkään saksalaisille erityistä. Brittien, Ranskan ja Venäjän imperialismilla oli kuitenkin yleensä selkeästi tunnistettavat tavoitteet, kun taas Saksan Weltpolitik kärsi niiden puutteesta. Maailmanpolitiikkaa pidettiin tempoilevana ja hermostuneena, mikä lisäsi epävarmuutta suurvaltojen suhteissa. Esimerkiksi kenraali Alfred von Waldersee ihmetteli vuonna 1900: ”Meidän pitäisi ajaa maailmanpolitiikkaa. Kunpa vain tietäisin, mitä sen pitäisi olla; toistaiseksi kuitenkin pelkkä iskulause.”⁹² Saksan näkökulmasta Weltpolitikin päämäärät näyttivät oikeudenmukaisilta, sillä maan talous, suuri väestö ja maantieteellisesti keskeinen asema Euroopassa antoivat sille ikään kuin luonnostaan suurvallan aseman. Saksan ongelmaksi koitui kuitenkin, ettei maailmanmahdin asemaa voinut saavuttaa järkyttämättä muiden vanhempien suurvaltojen turvallisuutta ja riippumattomuutta.⁹³

Bülowin ja Tirpitzin aggressiivinen laivastopolitiikka perustui siihen olettamukseen, että Iso-Britannia pitäisi Saksaa niin pahana kilpailijana, että siirtyisi vapaaehtoisesti sen leiriin.⁹⁴ Englannin ja Saksan liittoutuminen olisi ollut sikäli luontevaa, että Ranska ja Britannia olivat perinteisesti pahoja kilpailijoita ja Saksan sotilaallinen voima mantereella olisi täydentänyt Britannian vahvaa laivastoa. Maitten välinen kauppa oli myös tärkeää.⁹⁵ Lisäksi hoveilla oli verisiteitä: Britannian kuningatar Viktoria oli ollut Saksan keisari Vilhelm II:n isoäiti, joten kuningas Edvard VII (vallassa 1901–1910) oli hänen enonsa. Saksan Britannian-politiikka

---

⁹¹ Wehler 1995, 1137–1141; Geiss 1976, 76–78.

⁹² Hildebrand 2008, 193. ”Wir sollen Weltpolitik treiben. Wenn ich nur wüßte, was das sein soll; zunächst doch nur ein Schlagwort”. Ks. myös Ullrich 1999, 194–195 ja imperialismi-käsitteen epäselvästä sisällöstä Saksan keisarikunnassa Fisch, Groh & Walther 1982, 194–206.

⁹³ Hildebrand 2008, 194. Aiheesta myös Reichstagissa Zentrum-puolueen Fritzen. Reichstag 9.12.1905, 134.

⁹⁴ Förster 1985, 76–78, 144.

⁹⁵ Ferguson 2004, 289; Tombs & Tombs 2007, 436–438, 460–461.

kärski kuitenkin haluttomuudesta kompromisseihin, sillä Britanniaa pidettiin joko liittolaisena tai vihollisena eikä normaaleja korrekkeja ja ystävällisiä suhteita osattu pitää vaihtoehtona.⁹⁶

Saksa oli halunnut pitää kaikki ovet avoimina mahdollisissa liittosopimuksissa muttei onnistunut liittoutumaan luontevimpien kumppanien Venäjän tai Englannin kanssa. Vuonna 1904 Saksa oli edelleen kolmiliitossa Itävalta-Unkarin ja Italian kanssa. Vaikka Italia oli virallisesti liitossa mukana, sillä oli kuitenkin kiistoja Itävalta-Unkarin kanssa ja se alkoi siirtyä Ranskan leiriin. Saksan johto oli pitkään uskonut, että Ranskan ja Englannin välinen liitto olisi mahdoton Britannian ja Venäjän huonojen välien sekä Ranskan ja Britannian siirtomaakiistojen vuoksi. Saksalaiset diplomaatit varoittivat Englannin ja Ranskan lähentymisestä, mutta maan ulkopoliittinen johto ei ottanut uutisia kuuleviin korviinsa.⁹⁷

Ranskan ja Englannin siirtomaapoliittinen entente cordiale -sopimus solmittiin 8.4.1904. Sopimus ei varsinkaan aluksi ollut mikään muodollinen liittosopimus. Pääkohtina sopimuksessa oli maiden siirtomaapoliittisten kiistojen ratkaisu Pohjois-Afrikassa. Ranska tunnusti Britannian aseman Egyptissä ja Britannia vastaavasti Ranskan pyrkimykset Marokossa. Yhteistyö levisi pian armeijan ja laivastojen piiriin, ja Marokon kriisin myötä sopimus osoittautui pitäväksi, jolloin Saksan piti pitää entistä voimakkaammin kiinni kolmiliitosta.⁹⁸

Reichstagissa ensimmäiset reaktiot Ranskan ja Englannin sopimuksesta olivat varovaisen optimistisia. Neljä päivää sopimuksen allekirjoituksen jälkeen valtakunnankansleri Bülow selvitti tilannetta parlamentille. Kanslerin mukaan ei ollut syytä olettaa, että sopimus olisi suunnattu Saksaa vastaan. Ranskan ja Englannin välinen jännite ei myöskään ollut Saksan intresseissä, koska se uhkasi maailmanrauhaa, ”jonka ylläpitoon vilpittömästi pyrimme”. Saksalla oli Marokossa ennen kaikkea taloudellisia intressejä, joita sen piti puolustaa. Juuri kaupallisten intressien takia oli myös hyödyllistä, että maassa vallitsi rauha ja järjestys. Puheessa Bülow ehkä jo ennakoi Saksan aloitetta etujensa puolustamisessa Marokon kriisin aikana. Muutenkin maailmanrauha oli esillä, sillä samassa puheessa Bülow otti ensimmäistä kertaa kantaa Venäjän–Japanin sotaan, josta pelättiin syttyvän suursota.⁹⁹

---

⁹⁶ Hildebrand 2008, 213–221.

⁹⁷ Vielä 1898 Ranska ja Britannia olivat olleet lähellä sotatilaa Fashodan selkkauksen vuoksi Sudanissa. Geiss 1976, 98–99; Hildebrand 2008, 222.

⁹⁸ Geiss 1976, 98–99.

⁹⁹ Reichstag 12.4.1904, 2022C–2023.

Zentrumin Peter Spahnin¹⁰⁰ puheenvuoro heijasteli puolueen edustajien puheenvuoroja Saksan siirtomaakapinoiniin liittyen – heille lähetystyö oli oleellinen osa imperialismia. Spahnin mukaan Pohjois-Afrikan kulttuuri puhkeaisi kukkaan vain kristinuskon leviämisen myötä. Tästä ei ollut kyse Ranskan ja Englannin sopimuksessa, joten Saksalla ei ollut siinä mitään omia intressejä. Spahnin kanta yleiseen ulkopoliittiseen tilanteeseen oli Bülowia huolestuneempi, sillä hänen mielestään ulkomailla kuten Englannissa ja Italiassa vallitsi entistä saksalaisvihamielisempi tunnelma.¹⁰¹

Konservatiivit olivat tässä vaiheessa vielä tyytyväisiä tilanteeseen. Deutsche Reichspartein Otto Arendt¹⁰² piti sopimusta hyvänä Saksalle,¹⁰³ ja hänen puoluetoverinsa Wilhelm von Kardorff¹⁰⁴ tyytyi kommentoimaan, että valtakunnankanslerin käsissä Saksan ulkopoliittikka oli turvassa.¹⁰⁵ Deutschkonservative Partein Ernst von Heydebrand und der Lase¹⁰⁶ kehui kanslerin kanslerin asiallisuutta ja objektiivisuutta, todeten ettei ”tällaisella maaperällä” ollut helppoa vastata ulkopoliittikan kysymyksiin. Kuitenkin kansalla oli hänen mielestään oikeus tietää mihin maan ulkopoliittikka oli pääpiirteittäin menossa.¹⁰⁷

Sosiaalidemokraattien August Bebel¹⁰⁸ oli tyytyväinen siihen, että Reichstag nosti ulkopoliittista aktiivisuuttaan, ja että kysymyksen ulkopoliittikan kohtalosta esitti nimenomaan Reichstagin oikeaa laitaa edustanut Heydebrand. Konservatiivit olivat yleensä halunneet vaieta ulkopoliittisista asioista parlamentissa. Myös Bebel oli sitä mieltä, ettei Ranskan ja Britannian sopimus sinänsä ollut luonteeltaan Saksan vastainen. Se oli silti Saksalle haitallinen, ja Bebelin mukaan sopimus myös osoitti Saksan diplomatian epäonnistumisen. Aiemmat kiistakumppanit Ranska ja Britannia olivat sopineet taidokkaasti kiistansa. Bebelin

---

¹⁰⁰ Parlamentarierportal (BIOPARL); Datenbank der deutschen Parlamentsabgeordneten. Peter Spahn (1846–1925) oli ammatiltaan tuomari. Saksan keisarikunnan Reichstagissa 1884–1917.

¹⁰¹ Reichstag 13.4.1904, 2034A–B.

¹⁰² Parlamentarierportal (BIOPARL); Neue Deutsche Biographie. Otto Arendt (1854–1936) oli ammatiltaan poliitikko ja taloustieteilijä. Reichstagissa 1898–1918. Aktiivinen siirtomaapolitiikassa, Deutsche Kolonialgesellschaftin perustajajäseniä.

¹⁰³ Reichstag 15.4.1904, 2117.

¹⁰⁴ Neue Deutsche Biographie. Wilhelm von Kardorff (1828–1907) oli Freikonservative Partein (Deutsche Reichspartei) puheenjohtaja. Reichstagissa 1868–1906. Bismarckin aikaan tämän tärkeimpiä tukijoita parlamentissa.

¹⁰⁵ Reichstag 13.4.1904, 2025D.

¹⁰⁶ Neue Deutsche Biographie. Ernst von Heydebrand und der Lase (1851–1924) oli Deutschkonservative Partein johtaja ja aatelinen tilanomistaja. Reichstagissa 1903–1918. Osallistui Ranskan vastaiseen sotaan 1870–1871.

¹⁰⁷ Reichstag 13.4.1904, 2035D–2036A.

¹⁰⁸ Neue Deutsche Biographie. August Bebel (1840–1913) oli Saksan sosiaalidemokraattisen puolueen perustajajäseniä ja puolueen puheenjohtaja yhdessä Karl Kautskyn kanssa. Reichstagissa ja sen edeltäjissä 1867–1913. Bebel edusti puolueessa valtaa pitänyttä keskilinjaa. Julkaisi useita merkittäviä yhteiskunnallisia kirjoituksia. Ks. myös esim. Stürmer 1983, 302–306.

mielestä Saksa oli taipuvainen äärimmäisyyksiin ulkopoliitikassa. Sen sijaan olisi kannattanut ottaa Ranskasta ja Englannista mallia eli antaa siellä ja täällä periksi ja tehdä kompromisseja. Bebelin mukaan antipatiat Saksaa kohtaan olivat nousussa kaikissa suurvalloissa. Hänen mielestään Saksaa ei voinut syyttää aktiivisuuden puutteesta vaan päinvastoin. Saksalaiset panostivat muihin maihin verrattuna suuresti matkoihin, vierailuihin, maljapuheisiin ja lahjoihin, mutta ulkomaiden suhtautuminen Saksaan ei muuttunut. Varovaisempi politiikka olisi Bebelin mukaan tehnyt hyvää Saksan arvokkuudelle.¹⁰⁹

Kansallisliberaali Johannes Hieber¹¹⁰ ei puuttunut yleiseen tilanteeseen, mutta hänen mielestään Bebelillä ei ollut sanansijaa ulkopoliittisissa asioissa, koska sosiaalidemokraatit tekivät kaikkensa mitätöidäkseen keinot, joilla Saksa toteutti tarmokasta ulkopoliitiikkaansa.¹¹¹ Keväällä 1904 vain juutalaisvastaisen Deutsch-soziale Reformpartein edustaja kreivi Ludwig zu Reventlow¹¹² oli julkisesti sitä mieltä, että itse asiassa muiden suurvaltojen törmäykset saattoivat olla Saksalle hyödyllisiä. Saksalaisten ei pitäisi iloita siitä, että muut vallat olivat jakaneet yhden kiistanalaisen alueen maailmasta, sillä ”...kun maailmaa jaetaan, asenteemme pitäisi olla jotain muuta”. Ulkopoliittikka olisi sama antaa ”rouva Suttnerin hoidettavaksi”, jos Saksan päämääränä oli vähentää ”kitkapintoja” (*Reibungsfläche*) siten, että alueita annettiin jaettavaksi Saksan viholliselle ja maalle, josta voisi tulla Saksan vihollinen.¹¹³ Tässä Reventlow viittasi Bertha von Suttneriin, tunnettuun itävaltalaiseen radikaaliin pasifistiin, joka sai 1905 Nobelin rauhanpalkinnon. Saksan keisarikunnan antisemiitit ottivat pasifistisen liikkeen usein maalitaulukseen, koska sen johtohahmoista useat olivat juutalaisia. Keisarikunnassa rauhanliike oli jäsenmäärältään pieni ja vaikutusvallaton. Kansojen veljeys tuntui vanhentuneelta idealta imperialismiin ja sotilaallisen varustautumisen aikakaudella.¹¹⁴

Suurvaltopoliitikassa Reventlow edusti äärimmäisiä mielipiteitä.¹¹⁵ Kuten August Bebel huomautti,¹¹⁶ Reventlowin puheenvuoro oli hämmentävä ja sen sisäinen logiikka ontuvaa. Ensin hän oli vaatinut, etteivät amatöörit kuten Reichstagin vasemmisto ottaisi kantaa ulkopoliittikkaan, koska siitä ei seurannut muuta kuin hedelmätöntä ja vahingollista

---

¹⁰⁹ Reichstag 14.4.1904, 2058–2059.

¹¹⁰ Parlamentarierportal (BIOPARL). Johannes Hieber (1862–1951) oli ammatiltaan pappi. Reichstagissa 1898–1910.

¹¹¹ Reichstag 14.4.1904, 2074C–D.

¹¹² Neue Deutsche Biographie; Datenbank der deutschen Parlamentsabgeordneten. Ludwig zu Reventlow (1864–1906) oli tilanomistaja ja juristi. Reichstagissa 1903–1906.

¹¹³ Reichstag 13.4.1904, 2053D–2054. ”...wenn die Welt verteilt wird, wir eine etwas andere Stellung dazu einnehmen müssen.”

¹¹⁴ Wehler 1995, 1104–1109.

¹¹⁵ Reventlowin sosiaalidarwinistisista ja rasistisista mielipiteistä ks. myös luku 5.

¹¹⁶ Reichstag 14.4.1904, 2058.

lörpöttelyä ja jaarittelua. Heti sen jälkeen Reventlow kuitenkin julisti omaa käsitystään hyvin voimakkain sanankääntein.¹¹⁷ Maaliskuussa 1905 Reventlow toivoi valtakunnankanslerilta hyvien Britannian suhteiden vaalimista, vaikka oli aiemmin luonnehtinut maata mahdolliseksi viholliseksi.¹¹⁸ Reventlow ei varmasti itsekään kokenut olevansa ulkopoliittikan ammattilainen, sillä hän oli tehnyt oman uransa juristina ja maanviljelyssä tilanomistajana.¹¹⁹

3.2. Marokon kriisin alku 1905–1906

Vuoden 1905 alussa Saksan ulkopoliittinen asema oli vaihteeksi hieman aiempaa edullisempi. Venäjän kärsiessä pahasti sodassa Japania vastaan Saksan uhka kahden rintaman sodasta oli poistunut toistaiseksi. Venäjän–Japanin sota tarjosi myös tilaisuuden yrittää erottaa uudet kumppanit Ranska ja Iso-Britannia toisistaan, sillä Ranska oli liitossa Venäjän kanssa, Britannia taas Japanin. Liittosopimukset eivät kuitenkaan velvoittaneet Ranskaa tai Englantia ottamaan osaa Kaukoidän sotaan. Kun Venäjä oli kärsinyt raskaat tappiot Port Arthurissa ja Mukdenissa alkuvuodesta 1905, Saksa pystyi laskemaan sen varaan, ettei Venäjä pystyisi juuri sillä hetkellä auttamaan Ranskaa.¹²⁰

Toisin kuin ylin sotilasjohto oli toivonut, Saksa ei aloittanut ennaltaehkäisevää sotilaallista iskuja Ranskaa vastaan. Sen sijaan Ranska yritettiin lyödä diplomatian keinoin. Entente cordiale -sopimus oli käytännössä siirtänyt Marokon Ranskan etupiiriksi, mikä oli vastoin aiempaa kansainvälistä sopimusta vuodelta 1880. Saksa yritti vedota tähän ja ehdotti kansainvälistä konferenssia Marokon asemasta. Vaikka Saksa oli kansainvälisen oikeuden näkökulmasta oikeutettu vaatimuksissaan, se huononsi diplomaattisia mahdollisuuksiaan tavalla, millä selkkaus hoidettiin. Ranska olisi suostunut kahdenvälisiin neuvotteluihin, mutta Saksa vaati kansainvälistä konferenssia, jossa sen tarkoituksena oli nöyryyttää Ranskaa muiden maiden edessä. Saksa aloitti Marokon kriisin röyhkeällä liikkeellä, kun keisari Vilhelm II saapui purjehdusmatkallaan 31.3.1905 Tangerin satamaan ja puolusti Marokon sulttaanin itsemääräämisoikeutta. Bülow oli suostutellut Vilhelm II:n tähän näytökseen, johon

---

¹¹⁷ Reichstag 13.4.1904, 2053D–2054. Reventlow käytti termiä ”unfruchtbare Kannegießerei”. Kannegießerei on suoraan suomennettuna tinavalimo, mutta sillä tarkoitettiin politiikassa sisällötöntä lörpöttelevää tai jaarittelevaa politiikkaa.

¹¹⁸ Reichstag 15.3.1904, 5274.

¹¹⁹ Datenbank der deutschen Parlamentsabgeordneten; Amtliches Reichstags-Handbuch, 11. Legislaturperiode, 298–299.

¹²⁰ Hildebrand 2008, 231–232.

keisari itse oli ollut haluton. Keisarin matka ja Saksan vaatimukset konferenssista nostivat ulkomailla epäilyksiä Saksan tarkoituksista.¹²¹

Weltpolitiikkiin hyvin kriittisesti suhtautunut August Bebel oli vielä kaksi päivää ennen keisarin matkaa kerrankin ilmaissut jotain positiivista Vilhelm II:n ulkopoliitikasta.¹²² Bebel viittasi puheeseen, jonka keisari oli viikkoa aiemmin pitänyt Bremenissä. Puhe oli keisarin aiempiin sotaisiin kannanottoihin verrattuna rauhanomainen: ”Olen luvannut itselleni historian kokemusten pohjalta, etten ikinä pyri kolkkoon maailmanherruuteen.” Saksan mahdollinen maailmanvalta perustuisi luottamukseen samoihin päämääriin pyrkivien valtioiden kesken, ei miekalla tehtyihin valloituksiin. ”Sillä mitä on tullut suurista niin sanotuista maailmanvalloista? Aleksanteri Suuri, Napoleon I, kaikki suuret sotasankarit ovat uineet veressä ja jättäneet jälkeensä orjuutettuja kansoja, jotka ensimmäisellä hetkellä ovat kapinoineet ja tuhonneet valtakunnat.”¹²³

Keisarin sijaan Bebel syytti äärinationalistisen Alldeutscher Verbandin lehdistöä sodan lietsomisesta Marokon takia. Bebelin mukaan Saksa häviäisi sodan, jossa vastassa olisivat sekä Britannia että Ranska, mikä kirvoitti konservatiivien edustaja Karl von Riepenhausenin¹²⁴ huutamaan väliin, että miksi sellainen sota muka tarkoittaisi varmaa häviötä. Bebel syytti entistä sotilasta Riepenhausenia poliittisesta likinäköisyydestä ja sotaisuudesta. Bebelin mielestä oikeisto väheksyi sodasta syntyviä raskaita aineellisia tuhoja ja ihmishenkien menetyksiä.¹²⁵

Näiden väittelyiden jälkeen Reichstag jäi tauolle, ja Marokosta keskusteltiin vasta joulukuussa 1905. Kesällä 1905 kriisi oli pahimmillaan. Saksa vaati Ranskan ulkoministerin Théophile Delcassén eroa väittäen saksalaisvastaisen Delcassén olevan ainut este Saksan ja Ranskan neuvotteluille. Kun Delcassé viimein erosi kesäkuussa 1905, Saksa ei silti luopunut vaatimuksistaan kansainvälisestä konferenssista.¹²⁶ Joulukuussa 1905 Reichstag käsitteli

---

¹²¹ Geiss 1976, 102–103; Lerman 1990, 128.

¹²² Reichstag 29.3.1905, 5697C–D.

¹²³ Reden Kaiser Wilhelms II, Band 3, 242. ”Ich habe Mir gelobt, auf Grund Meiner Erfahrungen aus der Geschichte, niemals nach einer öden Weltherrschaft zu streben. Denn was ist aus den großen sogenannten Weltreichen geworden? Alexander der Große, Napoleon der Erste, alle die großen Kriegshelden, im Blute haben sie geschwommen und unterjochte Völker zurückgelassen, die beim ersten Augenblick wieder aufgestanden sind und die Reiche zum Zerfall gebracht haben...”

¹²⁴ Parlamentarierportal (BIOPARL). Karl von Riepenhausen (1852–1929) oli upseeri ja aatelinen tilanomistaja. Reichstagissa 1903–1907.

¹²⁵ Reichstag 29.3.1905, 5697C–D. Jo 5.12.1904 Bebel varoitti suursodan kalleudesta ja tuhoisuudesta, ks. luku 4.2.

¹²⁶ Geiss 1976, 102–103; Ullrich 1999, 207.

valtion vuoden 1906 budjettia, jolloin Zentrumien edustaja Aloys Fritzen¹²⁷ nosti Marokon kriisin esille. Fritzenin mukaan kaikki Saksassa uskoivat rauhan säilyttämiseen, mutta kuin salama kirkkaalta taivaalta Marokon kysymys nousi esiin ja näytti miten helposti rauhaa voitiin järkyttää. Saksan diplomatian ansiosta vaara oli ohitettu, mutta nyt kun Reichstag oli taas kokoontunut, Fritzen toivoi että valtakunnankansleri selostaisi tilannetta tarkemmin.¹²⁸

Bülow vastasi kysymykseen heti selostaen tapahtumien päälinjoja. Kansleri vakuutteli, että Saksa pyrki rauhan säilyttämiseen ja kielsi suunnitelmat ennaltaehkäisevästä iskusta Ranskaa vastaan: kriisi ei ollut tekosyy hankkiutua sotaan. Bülow toi myös julki ulkopoliittikan ja sisäpolitiikan suhteen muutoksen. Hänen mukaansa vanha sotamarsalkka Helmuth von Moltke oli ollut jo 1890-luvulla oikeassa, että kabinettipäätösten aika oli ohi, ja kansojen tunteet vaikuttivat ulkopoliittikan päätöksiin. Suoraan hän viittasi Englannin lehdistössä vallitsevaan ikävään saksanvastaiseen tunnelmaan, mutta Bülowin kannanotto kabinettipoliittikasta voidaan tulkita myös myönnötykseksi Reichstagille, jonka kannat sodasta ja rauhasta tulisi ottaa huomioon ulkopoliittikassa.¹²⁹

Myös Bebel vetosi kansan mielipiteeseen siteeraten preussilaista kenraali Eduard von Liebertiä,¹³⁰ joka oli samana vuonna ollut julkisesti sitä mieltä, että kansan mielipide vaikutti tuleviin sotiin. Bebelin mielestä sosiaalidemokratiaa oli kiittäminen rauhan säilymisestä. Vielä kolmekymmentä vuotta aiemmin vastaavat tapahtumat olisivat johtaneet sotaan, mutta sosiaalidemokratia toimi varoituksena johtajille, etteivät he ryhtyneet sotaan. Bebel viittasi käynnissä olleeseen Venäjän vallankumoukseen, että sama voisi tapahtua myös Länsi-Euroopassa. Vallankumouksella uhkaaminen selvästi huolestutti Reichstagin oikeistoa. Bebelin mielestä Saksan oli puolustettava etujaan Marokossa, mutta keisarin Tangerin matka oli provokaatio ja ennenkuulumatonta diplomatiaa. Saksan ”shakkisiirtojen” (*Schachzug*) myötä Ranska ja Englanti olivat lähentyneet toisiaan, mitä ei olisi ilman Marokkoa tapahtunut. Bebel pohti myös Englannin vastaisen sodan vaaraa. Alkuvuodesta kansallisliberaali Hermann Paasche ja Baijerin prinssi Ludvig olivat pitäneet puheita, joissa puhuttiin sodan vaarasta, ja prinssi oli kiitellyt keisaria, ettei sotaan jouduttu. Bebel ei tiennyt oliko puheissa perää, mutta toivoi vastauksia.¹³¹ Kahden toisiinsa liittymättömän Reichstagin ulkopuolella

---

¹²⁷ Parlamentarierportal (BIOPARL). Aloys Fritzen (1840–1916) oli ammatiltaan juristi. Reichstagissa 1881–1912.

¹²⁸ Reichstag 6.12.1905, 133D.

¹²⁹ Reichstag 6.12.1905, 138–142.

¹³⁰ On huomionarvoista, että Bebel tukeutui nimenomaan kenraali Liebertin sanoihin, koska tämä oli sosialistien uhkaa vastaan perustetun Reichsverband gegen die Sozialdemokratie -järjestön puheenjohtaja. Förster 1985, 118.

¹³¹ Reichstag 7.12.1905, 147–155. Konservatiivien vastauksista vallankumousuhkaan lisää luvussa 4.3.

pidetyn puheen siteeraaminen kuvaa hyvin kansanedustajien epätietoisuutta ulkopoliittian tapahtumista. Vaikka August Bebel oli sosiaalidemokraattien puoluejohtaja, hän joutui kaivamaan tietonsa lehdistöstä.

Reichstagin keskustelu sodan uhkasta oli ajoittain hedelmätöntä nokkien kolistelua sosiaalidemokraattien ja hallitusta kannattavien edustajien välillä. Jos vastapuoli oli maininnut sodan mahdollisuuden millään tavalla, puheita ja kirjoituksia syytettiin saksalaisvastaisen tunnelman lietsomisesta ulkomailla. Tähän syyllistyivät molemmat puolet.¹³² Jos sosiaalidemokraatit itse mainitsivat sodan uhkan, se oli heidän mielestään vastuullista, koska kansan oli tiedettävä asioista. Sen sijaan vastapuolella pelkkä maininta mahdollisesta sodasta Ranskan tai Englannin kanssa aiheutti levottomuutta, vaikka tiedot olisivat olleet jo valmiiksi julkisesta lehdistöstä¹³³. Bebelin retoriikka ulkopoliitikasta julkisesti puhumisesta oli myös välillä hieman ristiriitaista. Toisaalta Bebel useaan otteeseen vaati Reichstagissa enemmän tietoa ulkopoliittian tapahtumista,¹³⁴ toisaalta vaikeneminen oli hänen mielestään joissain tilanteissa kultaa, koska huipulla turhan puhuminen johti helposti väärinkäsityksiin.¹³⁵ Tässä Bebel tosin viittasi luultavasti enemmänkin keisari Vilhelm II:n tökeröiden puheiden taipumukseen kuin valtakunnankanslerin puheisiin.

Saksan ulkopoliittisen johdon valmiudesta sotaan Marokon kriisissä on erilaisia tulkintoja. Mark Hewitsonin mukaan valtakunnankansleri Bülow oli Marokon kriisin alussa vuonna 1905 ollut valmis jopa sotaan Ranskaa vastaan, mutta tajusi 1906 mennessä, ettei kansa eikä parlamentti halunnut sotaa Marokon vuoksi.¹³⁶ Aiemman historiantutkimuksen mielestä yleisesikunnan päällikkö Alfred von Schlieffen ja muut ylimmät kenraalit kannattivat ennaltaehkäisevää iskuja Ranskaa vastaan, ja Saksan ulkopoliittian tärkeän vaikuttajan Friedrich von Holsteinin¹³⁷ tehtävänä on nähty olleen provosoida Ranskaa niin paljon, ettei sille jäisi muita vaihtoehtoja kuin sota.¹³⁸ Sen sijaan esimerkiksi Stig Försterin mukaan varmat todisteet sotasuunnitelmasta puuttuvat, ja Bülow sekä Vilhelm II eivät kumpikaan olleet valmiita sotaan, vaikka Bülow oli selvästi valmis menemään riskialttiissa

---

¹³² Esim. Reichstag 7.12.1905, 148 (Bebel).

¹³³ Reichstag 7.12.1905, 150.

¹³⁴ Esim. Reichstag 7.12.1905, 148; 5.4.1906, 2628.

¹³⁵ Reichstag 7.12.1905, 154.

¹³⁶ Hewitson 2008, 51–52.

¹³⁷ Geiss 1976, 63–64; Neue Deutsche Biographie. Friedrich von Holstein (1837–1909), ulkoministeriön ”harmaa eminenssi”, oli 1890–1906 Saksan ulkopoliittian tärkeimpiä määrittelijöitä, vaikka hänellä ei ollut näkyvää virallista asemaa. Holstein erosi Marokon kriisin pettymyksen vuoksi, mutta vaikutti Saksan ulkopoliittian taustalla kuolemaansa asti.

¹³⁸ Geiss 1976, 101–102; Förster 1985, 145–146.

painostuksessa pitkälle. Eräänä syynä tähän oli Saksan laivasto, joka olisi keskeneräisenä hävinnyt mahdollisessa sodassa Englannille. Toinen syy oli Reichstagissa selvästi ilmentynyt sodanvastaisuus.¹³⁹ Ehkä tämä epäselvyys on yksi merkki siitä, että Saksan ulkopolitiikkaa ei koordinoanut yksikään taho kunnolla. Päätösten tekijät olivat usein erimielisiä jo suurissa linjoissa. Holstein suosi Englantia, Bülow kallistui yleensä Venäjän puoleen ja keisari vaihteli kantaansa.¹⁴⁰

Joulukuun 1905 väittelyissä sosiaalidemokraattien kritiikki ulkopolitiikasta johti yleisempään väittelyyn sosialistien maanpuolustustahdosta. Taustalla olivat myös Venäjän–Japanin sota sekä siihen liittynyt Venäjän vallankumous, mitkä osoittivat kansan tahdon merkityksen sotatilassa. Sekä konservatiivien Karl von Richthofen-Damsdorf¹⁴¹ että kansleri Bülow siteerasivat sosiaalidemokraattien ideologin Karl Kautskyn kirjoituksia, joiden mukaan sosiaalidemokraattien ei tullut toimia sodan syttyessä aina sanonnan ”Right or wrong, my country”¹⁴² mukaisesti, vaan sosialisteille valtion käymä sota oli alisteinen yleiselle luokkataistelulle. Sosialistien tuli itse määritellä oliko sota oikeutettu. Richthofenin mielestä sosialistien isänmaattomuus oli vaarallista, ja hän halusi hallituksen vahvistavan taisteluvalmiutta sekä ulkoista että sisäistä vihollista vastaan. Bülow ihmetteli, kuka sosiaalidemokratian piirissä sitten päättäisi, milloin sota olisi oikeutettu. Bülowin mielestä ulkopolitiikan antaminen sosiaalidemokraattien käsiin olisi ollut kansallinen itsemurha. Kansleri syytti sosialisteja sodan lietsomisesta ja julisti, että sosiaalidemokratian varsinainen tavoite oli tehdä Saksan kansasta palkkasotureita heidän kansainvälisille tavoitteilleen. Mitä vahvempi sosiaalidemokratia oli Saksassa, sitä heikompi Saksan asema maailmalla. Bülow väitti myös samalla Saksan laivaston olevan puhtaasti puolustustarkoituksissa rakennettu eikä lainkaan suunnattu Englantia vastaan.¹⁴³

Bebel vahvisti ajatuksen, että koko kansan pitäisi hyväksyä sodan oikeutus, mutta vakuutti myös sosiaalidemokraattien puolustavan Saksaa vieraan vallan hyökkäykseltä. Bebel kuitenkin uhkaili, että jos työläisten olot eivät paranisi, he saattaisivat myös kyseenalaistaa

---

¹³⁹ Förster 1985, 146.

¹⁴⁰ Nipperdey 1992, 668–669.

¹⁴¹ Parlamentarierportal (BIOPARL); Datenbank der deutschen Parlamentsabgeordneten. Karl von Richthofen-Damsdorf (1842–1916) oli aateline tilanomistaja ja juristi. Osallistui Ranskan vastaiseen sotaan 1870–1871. Reichstagissa 1898–1912.

¹⁴² Sananpartta käytti ensimmäisen kerran amerikkalainen laivastoupseeri Stephen Decatur. Ks. Guttridge 2007.

¹⁴³ Reichstag 7.12.1905, 170–171 (Richthofen); Reichstag 9.12.1905, 191–196; 14.12.1905, 317–320 (Bülow). Myös Preussin sisä- ja finanssiministeri Georg von Rheinbaben ja kansallisliberaalien Ernst Bassermann käyttivät ”right or wrong, my country” -sanontaa kritisoidessaan Bebelin isänmaallisuutta. Reichstag 7.12.1905, 162C–D (Rheinbaben), 9.12.1905, 180–181 (Bassermann).

oliko maa todella puolustamisen arvoinen.¹⁴⁴ Jo aiemmin Bebel oli keunut sosiaalidemokraatteja parhaiksi asevelvollisiksi, koska he olivat älykkäimpiä ja kurinalaisimpia.¹⁴⁵ Saksan armeijan piirissä sosiaalidemokratiaa ei suvaittu. Sotaministeri Karl von Einem¹⁴⁶ kamppaili Reichstagissa sosialisteja vastaan moittimalla heitä huonoiksi sotilaksi: kuninkaalle uskollinen asevelvollinen olisi sosialistia parempi, vaikka ampuisi vähän huonommin.¹⁴⁷ Asevelvollisuuden aikana sotilaita varoitettiin sosialismin vaaroista eivätkä SPD:n jäsenet saaneet liittyä sosiaalisesti tärkeisiin veteraanijärjestöihin. Armeija pyrittiin pitämään puhtaana sosialismista, mutta koska esimerkiksi 1903 valtiopäivävaaleissa sosiaalidemokraatteja äänesti lähes kolmannes äänestäjistä, oli selvää että myös asevelvollisissa oli sosialisteja. Sosiaalidemokraattien äänestäjien uskollisuus puolueelle ei välttämättä häirinnyt heidän patriotismiaan, vaan heidän olohuoneissaan saattoi seinällä riippua sulassa sovussa esimerkiksi Vilhelm I:n, Bismarckin, sotamarsalkka Moltken, Bebelin ja Karl Marxin kuvat. Veteraanijärjestöissäkin he saattoivat toimia aktiivisesti, jos pitivät poliittiset kantansa yksityisenä tietona.¹⁴⁸

Jakolinja sosiaalidemokraattien ja hallituksen välillä tuli väittelyissä selvästi esille. Heti kun Bebel piti puheen, Bülow vastasi voimakkaasti. Klaus Hildebrandin mukaan tämä vastasi hallituksen yleistä suhtautumista Weltpolitiikkiin. Radikaali- ja sosiaalidemokraattinen kritiikki maailmanpolitiikasta ajettiin päättäväisesti poliittiseen marginaaliin, sillä vain ylimmän vallan toteuttama politiikka oli edustuskelpoista.¹⁴⁹ Vasemmistoliberaalin Georg Gotheinin¹⁵⁰ (Freisinnige Vereinigung) mielestä kansleri tavallaan vahvisti ja suosi sosiaalidemokraatteja, kun Bebelille vastattiin aina välittömästi mutta porvarillisten puolueiden esittämä kritiikki jäi täysin huomiotta. Bülow yritti puheillaan musertaa sosiaalidemokratian, mutta Gotheinin mielestä oli jo käynyt selväksi, ettei tällaisilla puheilla saatu heidän kannatukselleen loppua. Kansleri oli myös väärässä syyttäessään huonoista ulkosuhteista pelkkiä sosialisteja, sillä esimerkiksi äärinationalistisen Alldeutscher Verbandin lehdistö oli Gotheinin mukaan häirinnyt suhteita. Gotheinin mielestä ulkomailla ei oltu myöskään niin tyhmiä, että uskottaisiin sosiaalidemokraattien ohjaavan Saksan ulkopoliitiikkaa. Hän kannatti perusteltua

---

¹⁴⁴ Reichstag 7.12.1905, 149, 151, 162; 14.12.1905, 313D–314A. Myös Georg Gradnauer (SPD) vakuutti aiemmin sosiaalidemokraattien maanpuolustustahtoa, Reichstag 5.3.1904, 1567C.

¹⁴⁵ Reichstag 4.3.1904, 1516.

¹⁴⁶ Neue Deutsche Biographie. Karl von Einem (1853–1934) oli preussilainen kenraali ja sotaministeri 1903–1909. Osallistui sekä sotaan Ranskaa vastaan 1870–1871 että ensimmäiseen maailmansotaan.

¹⁴⁷ Reichstag 4.3.1904, 1529.

¹⁴⁸ Frevert 2004, 203–205.

¹⁴⁹ Hildebrand 2008, 195.

¹⁵⁰ Parlamentarierportal (BIOPARL). Georg Gothein (1857–1940) oli juristi kaivosalalla, Reichstagissa 1901–1918.

kritiikkiä ulkopoliitikasta. ”Right or wrong, my country” oli Gotheinin mielestä vaarallisimpia olemassa olevia sanontoja, sillä toisin kuin esimerkiksi sodassa, jossa yksittäinen sotilas ei voinut aina kyseenalaistaa johtajien päätöksiä, kansan edustajilla Reichstagissa oli oikeus ja velvollisuus kritisoida ulkopoliitikkaa.¹⁵¹ Reichstagissa muutkin kuin sosiaalidemokraatit alkoivat herätä ulkopoliitiikan kritisoimiseen.

3.3. Algecirasin konferenssi ja Saksan eristyminen

Saksan vaatima kansainvälinen konferenssi pidettiin Espanjan Algecirasissa tammikuusta huhtikuuhun 1906. Saksa haastoi Ranskan vallan vaatimalla Marokon sulttaanin itsemääräämisoikeutta ja ulkovalloille ”avoimien ovien politiikkaa” Marokossa. Konferenssi päättyi Saksan pettymykseen, kun sen vaatimuksia tuki muista valtioista vain Itävalta-Unkari. Iso-Britannia, Yhdysvallat, Venäjä ja jopa Italia, Saksan kumppani kolmiliitossa, asettuivat Ranskan tukijoiksi. Saksan tarkoituksena oli ollut eristää Ranska ulkopoliittisesti, mutta lopputuloksena olikin Saksan eristyminen.¹⁵²

Vuoden 1906 alussa valtakunnankansleri Bülowin poliittiset paineet olivat tilanteen vuoksi suuret. Saksan huono menestys Algecirasin konferenssissa vaati kanslerilta paljon voimavaroja, ja ongelmia oli myös ulkoministeriön ja poliittisten puolueiden kanssa. Lisäksi venäläinen, brittiläinen ja ranskalainen lehdistö hyökkäsivät Bülowia vastaan. Myös keisarin luottamus kansleriin oli koetuksella, ja Bülow pelkäsi oman paikkansa puolesta. Katharine Lermanin mukaan Bülowin tärkein tavoite Algecirasin konferenssissa olikin henkilökohtainen selviytyminen kriisistä mahdollisimman vähin naarmuin. Bülow omaksui kriisissä kompromissien ja perääntymisen taktiikan ohjeistaen kuitenkin alaisensa tarkoin vaalimaan julkisuuskuvaa, että konferenssi oli Saksalle menestys.¹⁵³

5.4.1906 Reichstagissa väiteltiin jälleen Marokon kriisistä. Bülow piti lyhyen puheen Algecirasin konferenssiin liittyen,¹⁵⁴ minkä jälkeen muut puhujat alkoivat kritisoida hallituksen politiikkaa. Kesken August Bebelin puheen Bülow pyörtyi,¹⁵⁵ ja hänet piti kantaa pois salista. Kukaan ei hetkeen tiennyt mikä kanslerin tilanne oli, ja jotkut luulivat hänen saaneen sydänkohtauksen. Bülow oli ollut vilustunut ja sairaus yhdistettynä alkuvuoden poliittisiin paineisiin sai hänet luultavasti vain menettämään hetkeksi tajuntansa, mutta lääkäri

---

¹⁵¹ Reichstag 15.12.1905, 385–386.

¹⁵² Ullrich 1999, 208; Hildebrand 2008, 233–234.

¹⁵³ Lerman 1990, 141–147.

¹⁵⁴ Reichstag 5.4.1906, 2622B–2623B.

¹⁵⁵ Reichstag 5.4.1906, 2633C.

määräsi Bülowille pitkän sairasloman.¹⁵⁶ Reichstagissa hän esiintyi seuraavan kerran vasta 14.11.1906, jolloin käsiteltiin jälleen Saksan ulkopoliittikan synkkää tilaa.

Valtakunnankansleri ei pyörtymisestään johtuen enää puolustanut politiikkaansa huhtikuussa. Pyörtyminen ja se, ettei Algecirasin konferenssin asiakirjoja oltu vielä allekirjoitettu, saivat Reichstagen edustajat lyhentämään puheenvuorojaan ja ehkä sensuroimaan terävintä kritiikkiä, mutta istunnossa kävi kuitenkin ilmi Saksan aseman huonontuminen. Bülowkin myönsi alkupuheenvuorossaan, että vaikka levottomuudet olivat nyt takanapäin, ”oli viikkoja, jolloin ajatukset sotaan sokeutumisesta valtasivat mielen.”¹⁵⁷ August Bebel kritisoi jälleen keisarin Tangerin matkaa ja totesi Saksan eristyneen konferenssin myötä. Bebel vaati, että kun kansleri selvittää ulkopoliittikka Reichstagille, sen pitäisi tapahtua mahdollisimman perusteellisesti. Ranskan parlamentaarisille oli Bebelin mukaan jaettu paljon enemmän materiaalia, mikä kertoi hänen mielestään Reichstagen vähäisestä vaikutusvallasta ja merkityksestä ulkopoliittikassa.¹⁵⁸

Osa edustajista oli vielä tyytyväisiä konferenssin tulokseen, vaikka eivät välttämättä siihen, miten tuloksiin päädyttiin. Kansallisliberaalien Ernst Bassermannin¹⁵⁹ ja konservatiivi Friedrich zu Limburg-Stürumin¹⁶⁰ mielestä oli syytä olla pidättyväinen ulkopoliittikan kritiikissä, koska parlamenteille annetuissa raporteissa ei kerrottu kaikkea tarpeellista.¹⁶¹ Heidän käsityksensä mukaan parlamentille ei siis pitänytkaan kertoa kaikkea, vaan ulkopoliittikkaan kuului ylhäältä päin johtaminen ja salaisuudet. Bassermann myös kiitteli porvarillisia puolueita, jotka olivat unohtaneet vanhat riitansa ja yhdistäneet voimansa esimerkiksi laivasto- ja siirtomaapolitiikassa. Bassermann iloitsi, koska yhteistyö johtaisi sosiaalidemokraattien eristymiseen.¹⁶² Toisaalta vasemmistoliberaalit kyllä suhtautuivat militarismiin kriittisemmin. Esimerkiksi Freisinnige Volkspartein Hermann Müller¹⁶³ oli vielä

---

¹⁵⁶ Lerman 1990, 147–148.

¹⁵⁷ Reichstag 5.4.1906, 2622C. ”Es gab Wochen, wo der Gedanke an kriegerische Verwicklungen sich der Gemüter bemächtigte.”

¹⁵⁸ Reichstag 5.4.1906, 2628–2630.

¹⁵⁹ Neue Deutsche Biographie. Ernst Bassermann (1854–1917) oli juristi ja Nationalliberale Partein puheenjohtaja. Reichstagissa 1893–1917. Bülowin hallitusta tukevassa ”blokissa” 1907–1909 Bassermann oli tärkeä koossapitävä voima konservatiivien ja vasemmistoliberaalien välissä.

¹⁶⁰ Neue Deutsche Biographie. Friedrich zu Limburg-Stürum (1835–1912) oli diplomaatti ja Elben itäpuolen junkkerien etuja ajanut konservatiivipoliitikko. Reichstagissa 1893–1905.

¹⁶¹ Reichstag 5.4.1906, 2634 (Limburg-Stürum), 2636 (Bassermann), 2640 (Hermann Müller, Freisinnige Volkspartei), 2642–2643 (Schrader, Freisinnige Vereinigung).

¹⁶² Reichstag 5.4.1906, 2640.

¹⁶³ Parlamentarierportal (BIOPARL); Neue Deutsche Biographie. Hermann Müller (1857–1912) oli opettaja ja journalisti. Reichstagissa 1892–1907. Ei tule sekoittaa sosiaalidemokraatti Hermann Müllerin (1876–1931), joka oli kahdesti Weimarin tasavallan valtakunnankansleri (1920, 1928–1930).

joulukuussa sanonut kannattavansa maailmankauppaa muttei sotaisaa maailmanpolitiikkaa, jota tehtiin panssarilaivoilla.¹⁶⁴

Puolen vuoden aikana tilanne muuttui siinä määrin, että 14.11.1906 Bassermann esitti Reichstagissa valtakunnankanslerille välikysymyksen Saksan ulkopoliittisesta tilanteesta. Siinä hän toivoi kanslerin antavan tietoa Saksan suhteista muihin maihin, sillä kansan keskuudessa vallitsi huolestuminen kansainvälisestä tilanteesta.¹⁶⁵ Välikysymys vaikuttaa siltä, että normaalisti hallituksen ulkopoliitiikkaa tukeneet kansallisliberaalit olisivat kevään 1906 jälkeen huolestuneet Saksan tilanteesta niin, että halusivat selvittää sitä julkisuudessa. Helmut Altrichterin mukaan välikysymys oli kuitenkin itse asiassa Bülowin itsensä organisoima. Kansleri oli kirjeitse pyytänyt Bassermannilta välikysymystä ja valmistellut etukäteen vastauksia kysymyksiin.¹⁶⁶ Vaikka kansleri olisi järjestänyt välikysymyksen, sitä voidaan pitää Bülowin tunnustuksena Reichstagin merkittävydestä ulkopoliitiikan keskusteluareenana. Hän halusi kenties katkaista huhuja ulkopoliitiikan kriisistä puolustamalla politiikkaa julkisesti.

Altrichterin väitettä välikysymyksen luonteesta ei ole syytä kyseenalaistaa, mutta jos Bassermannin kysymykset olivat Bülowin alullepanemia, niissä esitettiin yllättävän ankaraa kritiikkiä Saksan ulkopoliitikasta. Bassermannin mukaan julkisuudessa vallitsi näkemys eristyneestä Saksasta jota vihollismieliset liittoutumat ympäröivät. Reichstagissa tuli keskustella ulkopoliitikasta, koska tilanne oli niin vakava, että vaikeneminen olisi ollut velvollisuuksien rikkomista. Toiseksi tilanne ei ollut Bassermannin mukaan enää sama kuin Bismarckin aikana, jolloin pystyttiin sokeasti luottamaan ulkopoliitiikkaa ohjaaviin henkilöihin. Ajat olivat muuttuneet, ja tehtävät olivat aikaisempaa vaikeampia. Bassermannin mukaan Englanti oli Saksan ulkopoliitiikan pääasia. Vaikka Bassermann alkoi aiempaan verrattuna nähdä Saksan ulkopoliitikassa myös virheitä, hänen mielestään Englannin päämäärätietoinen Saksan eristäminen aiheutti ongelmia. Välikysymyksessä Bassermann otti samanlaisen reaalioliittisen kannan muiden valtojen keskinäisiin suhteisiin kuin kreivi Reventlow keväällä 1904: muiden maiden keskinäisten riitojen ratkaisusta ei pitäisi iloa, koska se oli johtanut Saksan eristymiseen. Vielä saman vuoden huhtikuussa Bassermann oli kannattanut pidättyväisyyttä ulkopoliitiikan keskusteluissa, mutta nyt hänen mielestään avoin

---

¹⁶⁴ Reichstag 9.12.1905, 203.

¹⁶⁵ Reichstag 14.11.1906, 3619. Välikysymyksen kirjallinen muoto: "Ist der Herr Reichskanzler bereit, Auskunft zu geben über unsere Beziehungen zu den übrigen Mächten und sich über die Besorgnisse zu äußern, welche in vielen Kreisen unseres Volkes wegen der internationalen Lage bestehen?"

¹⁶⁶ Altrichter 1977, 36–37.

keskustelu ei voinut vahingoittaa maan etuja. Saksa oli vahvempi kuin vuonna 1870, mutta missä olivat Vilhelm II:n vilpittömät liittolaiset ja ystävät?¹⁶⁷

Bülow vastasi selostamalla pitkästi Saksan liittosuhteista ja niiden historiasta. Ranskan kanssa lähempi liitto ei ollut mahdollinen, koska maat olivat niin eri mieltä menneisyyden tapahtumista. Ranskan vahvan patriotismin ja kunnianhimon takia Saksan piti pysyä sotilaallisessa valmiudessa, mutta rauhalliset ja korrektit suhteet maiden välillä olivat mahdolliset. Bülow uskoi ja toivoi, ettei kumpikaan maa halunnut taakakseen valtavaa riskiä ja kurjuutta, mikä sodasta syntyisi. Kansleri vihjasi kuitenkin sodan vaarasta suoraan, koska hänen mukaansa entente cordiale ilman hyviä suhteita Saksaan olisi uhka rauhalle. Eristämisestä syntyvä painostus aiheutti vastapainostusta, mistä voisi syntyä räjähdyksiä.¹⁶⁸

Weltpolitiikin kannattajat näkivät Saksan ympärillä kateellisten vihollisten voimien saartorenkkaan. Tärkeäksi termiksi poliittisessa retoriikassa tuli *Einkreisung*, mikä voidaan suomentaa saartamiseksi tai eristämiseksi. Kuten saksankielinen historiankirjoitus aiheesta toteaa, todellisuudessa tilanne oli enemmänkin *Auskreisung*, mikä tarkoittaa pois joukosta eristämistä. Todellisuudessa Saksan provosoiva politiikka oli itse ajanut maan eristyksiin.¹⁶⁹ Reichstagissa *Einkreisung*-käsitteen mainitsivat ainakin Bassermann ja Bülow marraskuun väittelyssä.¹⁷⁰

Mark Hewitsonin mukaan Bülowin kanslerikaudella Saksan hallitus yritti kontrolloida lehdistöä ja kampanjoida keski- ja yläluokkaa nationalismin ja imperialismien kannattajiksi. Lopulta hallitus jäi kuitenkin omien kampanjojensa vangiksi.¹⁷¹ Reichstagen suurvaltopoliittisissa väittelyissä tämä piirre korostui. Bülowin puolustaessa maailmanpolitiikkaa hän näki politiikan ikään kuin Saksan kohtalona eikä tietoisena valintana. Ilman Weltpolitiikkaa Saksan ulkopoliittinen asema olisi ollut helpompi, mutta Bülowin mukaan politiikka johtui suoraan Saksan taloudellisesta noususta ja väestönkasvusta. Samaan aikaan piti pitää huolta maan asemasta mantereella ja merten takana, mikä ei kanslerin mukaan ollut helppo tehtävä. Matkalla saattaisi tulla tilanteita, missä Saksa olisi yksin vihollisia vastassa. Bülow viittasi Bismarckin ja Moltken sanoihin, joiden mukaan vain

---

¹⁶⁷ Reichstag 14.11.1906, 3619–3622.

¹⁶⁸ Reichstag 14.11.1906, 3623–3633.

¹⁶⁹ Ullrich 1999, 208.

¹⁷⁰ Reichstag 14.11.1906, 3621 (Bassermann), 3624 (Bülow).

¹⁷¹ Hewitson 2004, 6.

sellainen valtio oli todellisuudessa vahva, mikä pystyi luottamaan itseensä myös yksin jääneenä.¹⁷²

Bülow myös varoitti hermostuneisuudesta: ”Olemme tulleet Saksassa aivan liian hermostuneiksi, oikealla ja vasemmalla, niin alhaalla kuin ylhäällä.”¹⁷³ On mielenkiintoista, että Bülow itse varoitti hermostuneisuudesta, sillä hänen itsensä ajamaa Weltpolitikia on yleisesti pidetty hermostuneena ja poukkoilevana, samoin kuin ulkopoliittikkaa määrittäneen keisari Vilhelm II:n luonnetta. Poliitiikan lisäksi hermostuneisuus kuvasi kuitenkin myös koko aikakautta, ja se oli ensimmäistä maailmansotaa edeltävällä ajalla suorastaan muodikas sairaus länsimaissa. Aikalaiset pitivät syynä oireisiin vaihtelevasti maallistumista, häiriöitä seksuaalisuudessa, lisääntyntä omistushaluisuutta, liikenteen vallankumousta, lisääntyntä melutasoa tai jopa kilpaurheilun suosiota. Saksassa hermostuneisuus vaikutti koko väestöön, ja lääkärit diagnosoivat ennennäkemättömän määrän potilaita hermostuneiksi.¹⁷⁴ Termiä on pidetty ajanjaksolle niin kuvaavana, että hermostuneisuus ja rauhattomuus esiintyvät useamman keisarikuntaa käsittelevän kirjan nimessä.¹⁷⁵

Sosiaalidemokraattien Georg von Vollmar¹⁷⁶ ja Zentrummin Peter Spahn iloitsivat siitä, että Reichstagissa viimein väiteltiin ulkopoliittikasta.¹⁷⁷ Vollmarin mielestä kansleri puhui liian ruusuisesti tilanteesta, sillä hänen mielestään Saksan aggressiivinen politiikka oli johtanut siihen, että muut maat olivat vihamielisempiä sitä kohtaan. Sosiaalidemokraatit olivat ennenkin valittaneet tästä, mutta hallitus, kansleri ja muut puolueet olivat kiistäneet kaiken. Nyt Algecirasin konferenssi oli kuitenkin paljastanut todellisen tilanteen. Vollmar toisti sosiaalidemokraattien jo aiemmin esille tulleen näkemyksen, että kansan mielipide vaikutti ulkopoliittiseen tilanteeseen yhä enemmän. Vollmar syytti ulkopoliittikkaa arvaamattomuudesta ja varoitti, että sisäpoliittiset häiriöt voisivat johtaa katastrofiin. Kuten puoluetoverinsa Bebel joulukuussa 1905, Vollmar käänsi ulkopoliittikan arvostelun Saksan sisäiseen tilanteeseen. Ulkomaalaiset olivat hänen mukaansa ihmeissään Saksan

---

¹⁷² Reichstag 14.11.1906, 3623–3633.

¹⁷³ Reichstag 14.11.1906, 3631. ”Wir sind in Deutschland allzu nervös geworden, rechts und links, unten wie oben.”

¹⁷⁴ Aiheesta lisää Radkau 1998, lyhyesti Jefferies 2008, 179–183.

¹⁷⁵ Radkau, Joachim (1998), *Das Zeitalter der Nervosität, Deutschland zwischen Bismarck und Hitler*; Stürmer, Michael (1983), *Das ruhelose Reich. Deutschland 1866–1918*; Ullrich, Volker (1999), *Die nervöse Großmacht. Aufstieg und Untergang des deutschen Kaiserreichs 1871–1918*.

¹⁷⁶ *Parlamentarierportal (BIOPARL); Datenbank der deutschen Parlamentsabgeordneten*; Nipperdey 1992, 567. Georg von Vollmar (1850–1922) oli Baijerin sosiaalidemokraattien johtaja. Osallistui 1866 sotaan Itävallan puolella Preussia vastaan ja 1870–1871 sotaan Ranskaa vastaan, missä haavoittui vakavasti. Kuului puolueessa oikeistoon ja kannatti 1890-luvulla reformeja ja yhteistyötä vasemmistoliberaalien kanssa. Reichstagissa 1881–1887 ja 1890–1918.

¹⁷⁷ Reichstag 14.11.1906, 3633 (Vollmar), 3639 (Spahn).

vastenmielisistä olosuhteista. Maa oli muuten edistysellinen, mutta kansalta puuttuivat poliittiset oikeudet ja hallitus oli jatkuvasti sotajalalla suurta osaa omasta kansasta vastaan, mikä herätti hänen mielestään epäluottamusta ulkomailla. Vollmar kritisoi myös yleisesti varustautumista ja sapelinkalistelua (*Säbelrasseln*).¹⁷⁸

Vollmarin puheenvuorosta käy hyvin ilmi sosiaalidemokraattien ja Weltpolitikin kannattajien suhtautumisero sotilaalliseen varustautumiseen. SPD:n mielestä varustautuminen johti eristymiseen, kun taas oikeiston ja keskustan mielestä eristyminen johti tarpeeseen varustautua enemmän. Reichstagissa ainoat Weltpolitikia periaatteellisesti kritisoineet puhujat olivatkin sosiaalidemokraatteja. Tilanne oli sama muutenkin Saksan politiikassa, joten käytännössä Weltpolitikille sinänsä ei ollut juuri poliittisia vaihtoehtoja. SPD oli liian heikko vastustamaan yksin politiikan toteuttamista ja sopimaton hallitsemaan, koska muut puolueet eivät halunneet sen kanssa yhteistyöhön. Vasemmistoliberaalit olivat sosialistien ainoita mahdollisia kumppaneita, ja hekin suurimmaksi osaksi kannattivat maailmanpolitiikkaa.¹⁷⁹

Muut luottivat eräänlaiseen kauhun tasapainoon. Esimerkiksi Zentrumien Peter Spahnin mielestä kasvanut sotavarustelu Saksassa ja muualla olivat sinänsä este sodalle.¹⁸⁰ Bülowin mielestä Saksa ei ollut eristynyt, mutta vaikka näin kävisi, 60-miljoonaisen vahvalla armeijalla varustetun kansan ei tarvitsisi pelätä. ”Niin kauan kuin pidämme miekkamme terävänä, voimme olla hyödyllisiä ystävillemme ja tehdä vihollistemme olon epämukavaksi.”¹⁸¹ Samaan vetosi konservatiivien Limburg-Stirum: vahvan armeijan ja laivaston vuoksi kukaan ei uskaltaisi hyökätä Saksan kimppuun.¹⁸²

Ottaen huomioon keisari Vilhelm II:n halun päättää itse ulkopoliitikasta, Spahnilla oli mielenkiintoinen näkökulma politiikkaan. Hänen mielestään talous ja kansojen tarpeet määräsivät suuret sodat ja liitot, eivät yksittäiset henkilöt. Sen takia politiikan arvioimisessa persoonat pitäisi häivyttää mahdollisimman taustalle.¹⁸³ Konservatiivien Limburg-Stirumin mielestä ulkopoliittinen tilanne oli huonontunut, ja aiemmin kukaan ei ollut ajatellut Englannin kuuluvan Saksan vihollisiin. Spahniin verrattuna Limburg-Stirum nosti henkilöt enemmän esiin muistellessaan Bismarckin aikoja, jolloin Saksan onnistui pitää Ranska

---

¹⁷⁸ Reichstag 14.11.1906, 3633–3637. Sozialistisesta militarismikritiikistä ks. Neff 2004 ja Conze, Geyer & Stumpf 1978, 34–39.

¹⁷⁹ Geiss 1991, 155.

¹⁸⁰ Reichstag 14.11.1906, 3639.

¹⁸¹ Reichstag 14.11.1906, 3623–3633. ”Solange wir unser Schwert scharf halten, sind wir auch in der Lage, uns unseren Freunden nützlich und unseren Feinden unangenehm zu machen.”

¹⁸² Reichstag 14.11.1906, 3638.

¹⁸³ Reichstag 14.11.1906, 3641.

eristettynä.¹⁸⁴ Bismarckia pidettiin Reichstagissa selvästi jonkinlaisena ulkopoliittikan nerona ja mittapuuna, ja rautakanslerin ulkopoliittinen kyky toistui usein puheissa.¹⁸⁵ Bülow vastasi näihin puheisiin sanomalla arvostavansa Bismarckia ja hänen perintöään, mutta totesi, että eri ajat vaativat erilaisen ulkopoliittikan: kuten Bismarck ei olisi pärjännyt Fredrik Suuren opeilla, myöskään Bülow ei voinut toteuttaa Bismarckin politiikkaa sellaisenaan.¹⁸⁶

Keisari Vilhelm II ja hänen henkilökohtainen hallitsemistyylinsä nousivat myös Bassermannin välikysymyksen yhteydessä varsin vahvan kritiikin kohteeksi. Bassermannin mukaan edellisen kanslerin Hohenlohe-Schillingsfürstin vuonna 1906 julkaistut muistelmat paljastivat saksalaisille kulissien takaisen vehkeilyn ja keisarin henkilökohtaisen johtamisen heikkoudet.¹⁸⁷ SPD:n Vollmar arvosteli keisaria hieman epäsuorasti toteamalla ulkopoliittisen tilanteen huonontuneen merkittävästi niiden noin 15 vuoden aikana, jolloin keisari oli itse johtanut sitä.¹⁸⁸ Freisinnige Volkspartein Otto Wiemer¹⁸⁹ arvosteli suoraan keisarin impulsiivisia sähkeitä ja totesi, että vaikka hallitsija olisi kuinka lahjakas, enää hän ei pystynyt päättämään kaikesta itse. Johtavat valtiomiehet olivat Wiemerin mukaan osittain syynä ulkopoliittisen tilanteen huonontumiseen. He pitivät asemaansa liikaa ylhäältä annettuna armona eivätkä kansalle vastuullisena valtiollisena tehtävänä.¹⁹⁰

Bülow vastasi kritiikkiin väittämällä, että diplomatiassa kameleonttimaisuus ja muuntautumiskyky olivat tarpeen, eikä asioihin reagointi välttämättä merkinnyt ”siksakkia”. Keisariin kohdistuvan kritiikin hän torjui vetoamalla perustuslakiin: Keisari ei ollut toiminut perustuslakia vastaan, joten kritiikki oli turhaa. Kritisoidessaan keisarin asemaa Reichstagin tuli huomata, ettei Saksassa ollut puhdasta parlamentarismia eikä parlamentarismi sopinut Saksalle, toisin kuin eräille muille maille.¹⁹¹ Bülowin mielestä monarkin asema tuli siis ottaa annettuna, vaikka hänen toimistaan aiheutuisi harmia maalle. Jo ensimmäisessä puheenvuorossaan Bülow oli väittänyt keisarin politiikan olevan rauhanomaista, mistä oli todisteena se, että Saksa oli elänyt 35 vuotta rauhan aikaa.¹⁹²

---

¹⁸⁴ Reichstag 14.11.1906, 3638.

¹⁸⁵ Ks. esim. Reichstag 14.11.1906, 3619–3622 (Bassermann), 5.4.1906, 2630D (Bebel).

¹⁸⁶ Reichstag 14.11.1906, 3629–3630.

¹⁸⁷ Reichstag 14.11.1906, 3619–3622.

¹⁸⁸ Reichstag 14.11.1906, 3635.

¹⁸⁹ Parlamentarierportal (BIOPARL). Otto Wiemer (1868–1931) oli lakitieteen tohtori ja journalisti. Reichstagissa 1898–1918.

¹⁹⁰ Reichstag 14.11.1906, 3635.

¹⁹¹ Reichstag 14.11.1906, 3649–3650.

¹⁹² Reichstag 14.11.1906, 3625.

Reichstagissa militarismi pysyi useimmiten taustalla olevana aatteena, mutta siihen otettiin myös suoraan kantaa. Joulukuussa 1905 Bülow oli jopa pitänyt militarismia edellytyksenä Saksan talouden nousukaudelle.¹⁹³ 1906 marraskuun väittelyiden yhteydessä Freisinnige Vereinigungin Georg Gothein uskoi kaikkien Saksassa pyrkivän rauhanomaiseen politiikkaan, mutta ulkomaita oli hankala vakuuttaa, koska Saksassa pidettiin sotaisia puheita esimerkiksi sotilaallisten juhlien ja muistomerkkien paljastusten yhteydessä. Saksalaiset olivat hänen mielestään tottuneita näihin puheisiin, mutta ulkomailla ne aiheuttivat epäluuloa.¹⁹⁴ Keisarikunnan yleiset vapaapäivät ja kansanjuhlat olivatkin usein sotilaallisia luonteeltaan, ja ne nostivat armeijan saksalaisen nationalismin ja sosiaalisen elämän ytimeen.¹⁹⁵ Gothein varmasti viittasi yleisen tunnelman lisäksi keisari Vilhelm II:n taipumukseen pitää sotaisia puheita. Keisaria on helppo pitää Saksan ulkopoliittikan sekoittajana, mutta esimerkiksi Klaus Hildebrandin mukaan Vilhelm II otti rauhan säilyttämisen vakavasti kaikesta sotilaallisesta poseeraamisesta ja julkeista puheista huolimatta. Kansallisliberaalien leiri oli huomattavasti valmiimpi käyttämään sota poliittisten tavoitteiden saavuttamiseksi.¹⁹⁶ Myös valtakunnankansleri Bülowin seuraaja Theobald von Bethmann Hollweg (kanslerina 1909–1917) arvioi juuri ennen ensimmäistä maailmansotaa heinäkuussa 1914, että keisari oli ollut edeltävän kymmenen vuoden ajan ennaltaehkäisevää sota vastaan, eivät Bülow tai ulkoministeriö.¹⁹⁷

Kun Reichstag lopulta joulukuussa 1906 hyväksyi Algecirasin konferenssin päätöslauselman, yleistunnelma oli lähinnä lannistunut. Asiakirjat haluttiin hyväksyä nopeasti sen takia, että kiistely ja hylkääminen olisivat vain huonontaneet ulkopoliittista tilannetta entisestään.¹⁹⁸ Elsass-lothringenilaisia edustanut Daniel Blumenthal¹⁹⁹ tiivistä tunnelman hyvin vertaamalla tilannetta satuun ketusta ja pihlajanmarjoista: Kun jotain ei saavuteta, ollaan tyytyväisiä siihen mitä ei saatu. Vaikka Bülow oli sanonut, että konferenssin tuloksiin voitiin olla tyytyväisiä, kansleri tiesi Blumenthalin mukaan kyllä hyvin, ettei Saksa saavuttanut sitä mitä haluttiin.²⁰⁰

---

¹⁹³ Reichstag 9.12.1905, 193.

¹⁹⁴ Reichstag 15.11.1906, 3656–3657.

¹⁹⁵ Hewitson 2004, 90–91.

¹⁹⁶ Hildebrand 2008, 198.

¹⁹⁷ Hewitson 2004, 185.

¹⁹⁸ Reichstag 7.12.1906, 4234–4240.

¹⁹⁹ Parlamentarierportal (BIOPARL). Daniel Blumenthal (1860–1930) oli elsassilainen juristi. Reichstagissa 1903–1907.

²⁰⁰ Reichstag 7.12.1906, 4238–4239. Saksankielisessä sadussa on pihlajanmarjojen sijaan viinirypäleitä (*Trauben*).

Marokon kriisin tärkeimpiä vaikutuksia Reichstagissa oli sen lisääntynyt into kritisoida ulkopoliittikkaa. Myös ulkopuoliset tarkkailijat kuten Ison-Britannian Saksan suurlähettiläs panivat merkille huomattavan muutoksen julkisen mielipiteen merkityksen lisääntymisessä²⁰¹. Perinteisesti hallitusta kannattaneet konservatiivit ja kansallisliberaalitkin heräsivät kritisoimaan ulkopoliittikan toteutusta, vaikka olisivat olleet päämääristä samaa mieltä. Bülowin täytyi neuvotella politiikan linjoista epäluotettavampien Zentrumien ja vasemmistoliberaalien kanssa, ja koko ajan vahvistuneet sosiaalidemokraatit olivat äänekäs vastustaja. Maan diplomatian virheiden lisäksi julkisen mielipiteen merkitystä lisäsi joukkotiedotusvälineiden kasvaminen. Vuosien 1868 ja 1900 välillä postin lähettämien sanoma- ja aikakauslehtien määrä kasvoi kahdeksankertaiseksi.²⁰²

Parlamentissa kaikki halusivat esiintyä rauhan puolustajina Marokon kriisin yhteydessä. Vaikka puhujat olisivat sinänsä kannattaneet Saksan aggressiivista maailmanpolitiikkaa, varsinainen sota sai käsitteenä Marokon kriisiä koskevissa väittelyissä pelkästään negatiivisia merkityksiä. Sotilaallinen vahvuus sen sijaan nähtiin positiivisena, ja vahvuuteen kuului asevarustelu²⁰³. Toisaalta on mahdollista, että osa puhujista piti sotaa negatiivisena vain sen takia, että syyt sodalle olivat väärät – parlamentaarikot eivät halunneet sotaa Marokon vuoksi. Esimerkiksi Mark Hewitsonin mukaan marraskuun 1906 välikysymyksen esittänyt kansallisliberaalien johtaja Ernst Bassermann piti sekä Bülowin että myöhemmin Bethmann Hollwegin ulkopoliittikkaa jatkuvasti liian arkana.²⁰⁴

Saksan ja Englannin tai Ranskan välille ei puhjennut sotaa tarkastelemani vaalikauden aikana, mutta sen sijaan Venäjä ja Japani kävivät sotaa Kaukoidässä. Vaikka Saksa ei suoraan ottanut osaa sotaan, siitä puhuttiin useaan otteeseen Reichstagissa. Keskustelut Venäjän–Japanin sodasta ja Venäjän sisäisestä kapinoinnista tuovatkin Marokon kriisiin verrattuna konkreettisuutta Reichstagen käsityksiin moderneista konflikteista.

---

²⁰¹ Hewitson 2004, 46–47.

²⁰² Hewitson 2004, 61–63.

²⁰³ Ks. esim Reichstag 6.12.1905, 139, Bülowin mukaan Saksan piti olla tarpeeksi vahva, että se pystyisi pahimmassa tapauksessa puolustautumaan yksin; Reichstag 14.12.1905, 320, Bülow syytti sosiaalidemokraatteja, jotka halusivat hänen mielestään heikon Saksan.

²⁰⁴ Hewitson 2004, 99–100, 148. Vuonna 1913 Bassermann kritisoi Reichstagissa Saksan jatkuvaa vakuuttelua, ettei aseita käytettäisi asevarustelusta huolimatta. Bassermann vaati maan johdolta valmiutta tarttua aseisiin tarpeen tullen. Jotain militarismin tunkeutumisesta saksalaisten elämään kertoo myös, että Bassermann kosi vaimoaan vuonna 1880 täydessä reservinupseerin univormussa. Frevert 2004, 207.

4. VENÄJÄN–JAPANIN SOTA JA VENÄJÄN VALLANKUMOUS

4.1. *Reichstagin näkemykset Venäjästä*

Venäjä–Japanin sota syttyi helmikuussa 1904, kun japanilaiset torpedoveneet hyökkäsivät venäläisten laivastotukikohtaan Port Arthurissa Kiinan Mantšuriassa. Mailla oli ollut kiistaa etupiireistä Kaukoidässä. Venäjä oli tiukentanut otettaan Mantšuriasta ja Koreasta, jotka olivat kuuluneet kymmenen vuoden ajan Japanin poliittisen vaikutuksen alaisuuteen. Japani oli jo kerännyt sotilaallista itsevarmuutta lyömällä Kiinan 1894–1895 sodassa. Siitä huolimatta Venäjä lähti niin sanotusti soitellen sotaan aliarvioiden Japanin sotilaallisen voiman. Sota päättyi Japanin voittoon, ja rauhansopimus solmittiin Portsmouthissa syyskuussa 1905. Sota oli modernilla ajalla ensimmäinen, jossa aasialainen valtio voitti eurooppalaisen suurvallan. Meiji-restauraation jälkeen Japani oli teollistunut ja modernisoitunut nopeasti 1860-luvulta lähtien. Japanilaiset käyttivät saksalaisia neuvonantajia armeijan, asevelvollisuuden ja aseistuksen kehittämisessä 1880-luvulta alkaen²⁰⁵. Japanin voitto sodassa oli toisaalta osoitus modernin eurooppalaisen ja saksalaisen sotataktiikan ja tekniikan tehokkuudesta, toisaalta se oli shokki monelle Euroopassa, osittain koska japanilaisia pidettiin rodullisesti eurooppalaisia alempiarvoisina.²⁰⁶ Sodassa kärsityn tappion myötä tsaarin arvovalta heikkeni, ja läpi vuoden 1905 Venäjällä oli protesteja yksinvaltiutta vastaan.

Saksa oli Venäjä–Japanin sodassa virallisesti puolueeton, mitä valtakunnankansleri Bülow painotti Reichstagissa huhtikuussa 1904.²⁰⁷ Koska Saksa ei suoraan osallistunut sotaan tai Venäjän vallankumoukseen, keskustelu niistä oli Reichstagissa sattumanvaraisempaa kuin Afrikan siirtomaakapinoiden tai Marokon kriisin ja Saksan yleisen suurvaltapoliitiikan käsittely. Aiheista puhuttiin usein muita asioita käsittelevien puheenvuorojen keskellä ja keskustelussa oli pitkiä taukoja, mutta keskustelut taustoittavat mielenkiintoisella tavalla puhujien suhtautumista Saksan itäiseen naapurimaahan Venäjään sekä yleisesti suurvaltojen väliseen sotaan ja valtion sisäiseen kapinointiin.

Virallisen puolueettomuuden varjossa eri puolueet ottivat enemmän ja vähemmän suorasti kantaa sotaan. Tsaarin hallitsema Venäjä oli Saksan sosiaalidemokraateille ja yleisesti

---

²⁰⁵ Black 2002b, 24, 36–37.

²⁰⁶ Black 2002b, 37.

²⁰⁷ Reichstag 12.4.1904, 2023A. Myöhemmin Bülow painotti myös, ettei Saksalla ollut Itä-Aasiassa Kiinan Kiautschoun siirtokunnan lisäksi mitään omia alueintressejä, vaan tärkeintä oli hyvien kauppasuhteiden ylläpito. Reichstag 6.12.1905, 139–140.

Euroopan vasemmistolle taantumuksellisuuden ja sarron synonyymi.²⁰⁸ Jo ennen sotaa August Bebel haukkui Venäjän valtiota barbaariseksi viitaten huhtikuussa 1903 tapahtuneeseen Chisinaun pogromiin, jossa tapettiin kymmeniä juutalaisia.²⁰⁹ Venäjän–Japanin sodan sytyttyä Bebel kritisoi Saksan valtiojohdon oletettua puolueettomuutta, kun valtakunnankansleri Bülow oli todennut Saksan tekevän kaikkensa, että Kiina pysyisi konfliktissa puolueettomana. Bebelin mielestä tämä ei sopinut täydellisen puolueettomuuden ohjelmaan. Bebel mainitsi saksalaisen Hamburg-Amerika Linie -varustamon myyneen laivan venäläiselle yhtiölle, joka vuorostaan oli luovuttanut sen sotakäyttöön. Bebel syytti Saksan hallituksen loukanneen Saksan kunniaa ja arvokkuutta lähestymällä jälleen Venäjän johtoa.²¹⁰ Bebel selvästi pyrki löytämään kaikenlaisia puolueettomuuden loukkauksia sieltäkin, missä Saksan valtiojohto ei suoraan toiminut. Hänen kritiikkiinsä saattoi myös vaikuttaa, että kuten monet muutkin teollisuuden ja finanssielämän vaikuttajat, Hamburg-Amerika Linien johtaja Albert Ballin oli julkisesti aggressiivisen imperialismin ja laivastopolitiikan kannattaja²¹¹.

Bülow ja useimmat porvarilliset puolueet pyrkivät leimaamaan Venäjän vastaiset sosialistit rauhanrikkojiksi. Bülow syytti sosialistien näkemyksiä epäisanmaallisiksi ja typeriksi ja pyysi, ettei Bebel olisi sentään japanilaisempi kuin japanilaiset itse.²¹² Myös konservatiivisen Deutsche Reichspartein Wilhelm von Kardorff sanoi kaikkien puolueiden sosialisteja lukuun ottamatta olevan tyytyväisiä puolueettomuuteen.²¹³ Bebel ihmetteli tätä Kardorffin tokaisua todeten, ettei ”ole yhtään sosialistista lehteä tai puhujaa, joka olisi vihjannut, että toivoisi Saksan ottavan minkäänlaista aktiivista roolia Itä-Aasian kuohunnassa.”²¹⁴

Puolueettomuusvaatimuksista huolimatta Bebel kuitenkin myönsi toukokuussa 1904 suoraan, että toivoi Venäjän häviötä sodassa, ja hänen mielestään Saksan kansan sympatiat olivat enemmän Japanin kuin Venäjän puolella. Häviö hyödyttäisi Venäjän kansaa, koska se johtaisi maan sisäisten reformien tielle. Bebel nosti historiasta esimerkkejä: Preussissa tehtiin suuria reformeja Napoleonin sotien vuosien 1806 ja 1807 häviöiden jälkeen, kun taas Itävallasta tuli perustuslaillinen monarkia 1866 häviön jälkeen ja Ranskasta tasavalta 1871. Bebel kertoi kasakoiden julmuuksista, ja hänen mielestään olisi koko Euroopan edun mukaista,

---

²⁰⁸ Eley 2002, 91; Neff 2004, 143–144.

²⁰⁹ Reichstag 10.12.1903, 53C–D.

²¹⁰ Reichstag 14.4.1904, 2059D–2060C.

²¹¹ Hewitson 2004, 29–30.

²¹² Reichstag 14.4.1904, 2070.

²¹³ Reichstag 13.4.1904, 2025D.

²¹⁴ Reichstag 14.4.1904, 2059C–D. ”Es gibt weder eine sozialistische Zeitschrift, noch eine Zeitung, noch einen sozialistischen Redner, der auch nur mit einem Word angedeutet hätte, daß er wünsche, daß Deutschland in die ostasiatischen Wirren in irgend einer Weise aktiv eingreife.”

että ”modernin kulttuurin aurinko nousisi” Venäjällä. Saksalle Venäjän häviö sodassa olisi sikäli edullinen, että mitä huonommin Venäjä menestyi idässä, sitä vähemmän Saksan tarvitsisi varustautua sotilaallisesti. Bebelin mielestä Ranska ei ikinä aloittaisi sotaa Saksaa vastaan yksin, ja jos Venäjä häviäisi Japanille, se olisi vuosikymmeniä kykenemätön sekaantumaa Länsi-Euroopan asioihin.²¹⁵

Myös joulukuussa 1904, kun sotaa oli jo käyty kymmenen kuukautta, Bülow syytti sosiaalidemokraattista lehdistöä Venäjän vastaisuudesta, mikä osoitti ”varomatonta ja epäpatrioottista suhtautumista” jopa verrattuna muiden maiden sosialisteihin. SPD:n edustajat yrittivät parhaansa mukaan kumota kritiikkiä.²¹⁶ Sosiaalidemokraatit vetosivat siihen, että kannatettavan virallisen puolueettomuuden ohella kansalaisilla ja poliitikoilla oli oikeus olla yksityisesti mitä mieltä tahansa sodan osapuolista. Esimerkiksi sosiaalidemokraatti Georg von Vollmar syytti 9.12.1904 Bülowin sekoittavan virallisen ja julkisen mielipiteen. Huolimatta kritiikistä Venäjää kohtaan yksikään sosiaalidemokraatti ei haluaisi Saksan joutuvan sotaan Venäjän kanssa eikä varsinkaan häviötä sodassa, kuten sosiaalidemokraattien vastustajien kritiikki antoi ymmärtää.²¹⁷ Taantumuksellista Venäjää vastaan käytävä puolustussota olikin Saksan sosiaalidemokraateille selkein skenaario hyväksyttävästä sodankäynnistä, minkä toi Reichstagissa esille esimerkiksi Georg Ledebour²¹⁸ maaliskuussa 1904, kun parlamentti käsitteli armeijan budjettia.²¹⁹

Reichstagissa sosiaalidemokraateille oli selvästi luontevaa olla aktiivinen ja kärkevä oppositio-osapuoli eivätkä he tuntuneet piittaavan siitä, etteivät olisi voineet esittää yhtä piikikästä kritiikkiä Venäjästä, jos olisivat osallistuneet Saksan ulkopoliittikan muodolliseen johtamiseen. Samalla sosiaalidemokraatit antoivat porvarillisille puolueille ja hallitukselle hyviä perusteita pitää sosiaalidemokraatit erossa ulkopoliittikan johdosta myös jatkossa. Tähän vetosi myös kansleri Bülow: mitä enemmän sosialistit lietsoivat vihamielistä propagandaa Venäjää vastaan, sitä enemmän kanslerilla oli töitä rauhallisten suhteiden ylläpidossa, sillä Reichstagissa ja lehdistössä esitetty kritiikki kyllä huomioitiin ulkomailla²²⁰.

---

²¹⁵ Reichstag 9.5.1904, 2781–2782.

²¹⁶ Esim. Reichstag 9.12.1904, 3442–3443 (Vollmar), 3445–3448B (Bülow).

²¹⁷ Reichstag 9.12.1904, 3442.

²¹⁸ Neue Deutsche Biographie. Georg Ledebour (1850–1947) oli päätoimittajana useissa sosialistisissa lehdissä. Kuului puolueessa vasemmistoon, kritisoi voimakkaasti vallitsevia yhteiskuntaoloja ja vastusti yhteistyötä liberaalien kanssa. Reichstagissa 1900–1918.

²¹⁹ Ledebour: Reichstag 8.3.1904, 1631. Aiheesta myös Eley 2002, 91.

²²⁰ Reichstag 9.12.1904, 3447.

Myöhemmin sodan jo päätyttyä joulukuussa 1905 kansallisliberaalien Ernst Bassermann luonnehti sosiaalidemokraattien ulkopoliittikkaa jopa itsetuhoiseksi. Sosialistien lehdistö oli väittänyt Saksan loukkaavan puolueettomuutta sodassa, mikä oli huomattu ulkomailla. Lehdistön väitteet olivat Bassermannin mielestä niin liioiteltuja, ettei niistä koitunut suurta harmia, mutta patriootille moinen itsetuhoisen käytös (*selbstmörderisches Verhalten*) oli kuitenkin tuskallista. Bassermann ihmetteli, miten Bebel, joka oli niin lahjakas ja kokeneimpia parlamentaarikkoja, aina vain kritisoi Saksan diplomaattia eikä ikinä antanut tunnustuksia menestyksistä.²²¹ Vuoden 1905 lopulla Saksan ulkopoliitikassa voitiinkin nähdä myös valoisia merkkejä, koska heikentynyt Venäjä ei uhannut maata suoraan idässä. Toisaalta käynnissä ollut Marokon kriisi kiristi Saksan ja Ranskan välejä sodan partaalle, mutta pettymys lopputuloksesta ei ollut vielä suoraan nähtävissä.

Sosiaalidemokraatit eivät olleet aivan yksin kritiikissään Venäjää kohtaan. Reichstagissa vasemmistoliberaali Helmut von Gerlach²²² syytteli Saksan johtoa Venäjän hännystelystä Doggermatalikon tapahtumiin viitaten. Kun venäläiset sotalaivat ampuivat vahingossa brittiläisiä kalastusaluksia Doggermatalikolla Pohjanmerellä lokakuussa 1904 luultuaan niitä japanilaisiksi torpedoveneiksi, Japanin kanssa liitossa olleen Britannian ja Venäjän välit kiristyivät äärimmilleen, mitä Saksa pyrki käyttämään hyväkseen. Muutenkin ulkopoliitikassa oli Gerlachin mielestä havaittavissa liikaa palveluksia (*Liebesdienst*) venäläisille.²²³ Myös toinen vasemmistoliberaali Georg Gothein (Freisinnige Vereinigung) oli myöhemmin sitä mieltä, että Saksan maine vahingoittui länsimaissa kuten Englannissa, kun maan johto suosi reaktionistista Venäjää.²²⁴

Sosialistien ja vasemmistoliberaalien kritiikki Saksan valtiojohton Venäjä-mielisyydestä ei ollut mitenkään perusteetonta. Saksalla ja Venäjällä oli ollut erilaisia keskinäisiä liittosopimuksia 1870–1880-luvuilla. Saksa ei kuitenkaan halunnut uusia niitä 1890-luvun alussa, koska silloisessa ulkopoliittisessa tilanteessa Saksa halusi läheisemmät välit Britanniaan, jolla oli kiistoja Venäjän kanssa. Keisarit Vilhelm II ja Nikolai II olivat serkkuja, ja nuori keisari Vilhelm näki tämän verisiteen takaavan hyvät välit ilman muodollisia sopimuksia. Ilman liittolaisia jäänyt Venäjä liittoutui kuitenkin Ranskan kanssa 1892 Saksan

---

²²¹ Reichstag 9.12.1905, 180–181.

²²² Neue Deutsche Biographie; Datenbank der deutschen Parlamentsabgeordneten . Helmut von Gerlach (1866–1935) oli juristi ja toimittaja. Reichstagissa sitoutumaton, mutta kuului hospitantina Freisinnige Vereinigungin ryhmään. Gerlach kuului nuorempana Adolf Stoeckerin juutalaisvastaiseen oikeistoon, mutta siirtyi poliittisesti vasemmalle 1890-luvulla. Reichstagissa 1903–1907. Ensimmäisen maailmansodan jälkeen vakaumuksellinen pasifisti.

²²³ Reichstag 9.12.1904, 3458–3459.

²²⁴ Reichstag 15.12.1905, 387.

kauhuksi. Tästä eteenpäin Vilhelm II pyrki yhteistyöhön Venäjän kanssa. Venäjän–Japanin sota tarjosi tähän mahdollisuuden, jolloin Saksa yritti erottaa Venäjän liitosta Ranskan kanssa. Vilhelmin henkilökohtainen kirjeenvaihto Nikolain kanssa oli tässä politiikassa Saksan tärkein ase, ja sodan aikana pitkään jatkunut kirjeenvaihto muuttui selvästi poliittisemmäksi. Vilhelm piti itseään Nikolain opastajana ja lojaalina kollegana ja osoitti kirjeissään sympatiaa Venäjälle, joka kävi vaikeita taisteluja japanilaisia vastaan. Sodan aikana Saksa ja Venäjä elvyttivät myös täysivaltaisten sotilaslähettiläiden perinteen, ja maiden hovit tekivät näkyviä vierailuja toistensa luo. Doggermatalikon välikohtauksen jälkeen Saksa todellakin yritti kärjistää Venäjän ja Britannian välejä, ja Vilhelm II ehdotti venäläisille liittoa Britanniaa ja Japania vastaan.²²⁵

Keisarin ehdottama liitto ei toteutunut eivätkä Britannian ja Venäjän kiistat leimahtaneet sodaksi. Myöhemmin kesällä 1905 Saksan ja Venäjän keisarit tapasivat Suomenlahdella Koiviston edustalla ja sopivat maiden välisestä yhteistyöstä. Sopimusta ei kuitenkaan koskaan ratifioitu, ja se jäi melko vähämerkitykselliseksi yksityiskohdaksi maiden välisessä diplomatiassa. Keisari Vilhelm II ja muut Saksan politiikan ylimmät johtajat olivat yliarvioineet tsaari Nikolai II:n vallan päättää yksin Venäjän ulkopoliitikasta.²²⁶

Reichstagissa Koiviston sopimus tai aiemmat ylimmän johdon liittosopimusideat eivät nousseet keskustelunaiheeksi. On vaikea arvioida, miten hyvin hovien välillä käydyt keskustelut olivat Reichstagin edustajien tiedossa, mutta Saksan ylimmän johdon ja konservatiivien sympatiat Venäjää kohtaan eivät olleet mikään salaisuus. Kesäkuussa 1906, kun tsaarinvalta oli suurissa vaikeuksissa, Bülow kirjoitti keisari Vilhelmille, että Venäjän autokraattinen järjestelmä, joka oli ollut vuosisatoja Euroopan monarkioiden ja konservatiivisuuden turva, oli romahtamassa.²²⁷ Reichstagissa oikeisto toivoi hyviä Venäjän suhteita, vaikka edustajat eivät suoraan yleensä kehottaneet ottamaan puolta sodassa. Oikeiston edustajat myös kehottivat olemaan aliarvioimatta Venäjää, joka oli ennenkin noussut vaikeista asemista voittajaksi esimerkiksi Napoleonin vastaan ja pysynyt vahvana myös Krimin sodan jälkeen, vaikka jo silloin puhuttiin ”kolossista savijaloilla”. Adolf Stoecker vertasi Venäjää Ilja Murometsiin, venäläisten kansaneeposten myyttiseen sankariin: Ilja nukkui uunin pankolla pitkään, mutta kun hän viimein nousi, maa tärähteli.²²⁸ Jälkikäteen

---

²²⁵ Geiss 1976, 99–100; McLean 2003, 119–142.

²²⁶ Geiss 1976, 99–100; McLean 2003, 119–142.

²²⁷ Bülowin kirje keisarille 17.6.1906, Siteerattu McLean 2003, 139.

²²⁸ Reichstag 9.12.1904, 3452–3453 (Stoecker); myös esim. Reichstag 9.12.1904, 3436D–3437A (Stolberg-Wernigerode); 15.3.1905, 5273 (Limburg-Stürum).

voidaan todeta, että oikeisto oli tässä asiassa kaukonäköinen. Tappiosta ja sisäpoliittisista myönnytyksistä huolimatta Venäjä ei halvaantunut vuosikymmeniksi, kuten jotkut ennustivat, vaan Nikolai II pysyi vallassa ja maan armeija oli ensimmäiseen maailmansotaan mennessä vahvistunut huomattavasti.

Myötäilystä huolimatta Saksan oikeiston suhde Venäjään ei ollut täysin yksioikoinen. Konservatiiviset junkkerit tukivat perinteisesti tsaarinvaltaa, mutta toisaalta heidän äänestäjiään olivat maanviljelijät, jotka halusivat korkeita suojatulleja halpoja venäläisiä maataloustuotteita vastaan, eikä tähän politiikkaan sopinut läheisempi liitto Venäjän kanssa.²²⁹ Jotkut äärioikeistolaiset lehdet varoittelivat Venäjän sotilaallisesta uhasta jo vuosia ennen ensimmäistä maailmansotaa.²³⁰ Vaikka tsaarilla oli Saksassa kannattajia, Venäjää pidettiin Saksan keisarikunnassa yleisesti uhkaavana mahtina. Yhdysvaltojen ja Ison-Britannian ohella sitä pidettiin mahtavimpana suurvaltana, ja sitä myötä Saksan kilpailijana. On muistettava, että Puolaa, Valko-Venäjää ja Baltian maita ei ollut itsenäisinä maina olemassa, vaan Venäjän imperiumi oli Saksan rajanaapuri idässä. Saksan läntisen perivihollisen Ranskan kanssa liitossa vuodesta 1892 ollut Venäjä oli pelottava valtavan väestönsä ja sotilaallisen voimansa takia, mutta myös taloudellisenä mahtina, vaikka sitä pidettiinkin muihin suurvaltoihin verrattuna jokseenkin kehittymättömänä. Venäjän–Japanin sodan sytyttyä pelättiin, että Venäjän asema vain vahvistuisi, jos sen valtapiiri laajenisi idässä voitokkaan sodan seurauksena.²³¹

4.2. Modernin sodan tuhoisuus ja kulttuuristereotyytiat

Venäjä kärsi sodassa raskaita tappioita läpi vuoden 1904. Asetelma oli venäläisten kannalta jo parantumassa vuoden lopulla, kun he alkoivat viimein saada maan länsiosista täydennyksiä rintamalle. Tilanne kuitenkin muuttui maassa tammikuussa 1905 alkaneiden vakavien sisäisten levottomuuksien myötä. Vaikka Venäjällä kenties olisi ollut vielä voimia kääntää tilanne idässä edulliseksi, taistelusta sisäisiä vihollisia vastaan tuli tsaarille niin tärkeä, että häneltä alkoi loppua tahto ja kärsivällisyys Japania vastaan. Helmi-maaliskuussa 1905 käyty Mukdenin taistelu oli siihenastisen sotahistorian suurimpia taisteluita, jossa kummallakin puolella oli noin 300 000 sotilasta. Japanilaiset voittivat taistelun kummankin puolen kärsiessä jälleen raskaita tappioita. Myöhemmin keväällä japanilaiset voittivat vielä Tsushiman suuren laivastotaistelun, minkä jälkeen jatkuvien tappioiden ja sisäisen

---

²²⁹ Geiss 1991, 155–156.

²³⁰ Hewitson 2004, 75.

²³¹ Neitzel 2000, 113–117.

kapinoinnin väsyttämät venäläiset alkoivat etsiä pääsyä ulos sodasta. Rauha sovittiin viimein syksyllä 1905.²³²

Samaan aikaan kun Venäjä kärsi tappioita sodassa, Saksan ja Ranskan välit kiristyivät sodan partaalle Marokon kriisissä. Venäjän heikennyttyä tilapäisesti ulko- ja sisäpoliittisesti useat tahot Saksan ylintä armeijan johtoa myöten alkoivat kannattaa ennalta ehkäisevää iskuja Ranskaa vastaan.²³³ Toisaalta Venäjän–Japanin sota muokkasi yleistä mielipidettä rauhanomaisemmaksi, sillä sodan myötä huomattiin, että modernien suurvaltojen välinen sota oli kummallekin osapuolelle tuhoisaa. Reichstagissa August Bebel puhui jo toukokuussa 1904 modernin ajan ”hervittävistä tuhoamisvälineistä” (*furchtbaren Zerstörungsmitteln*), jotka tekisivät sodista aiempaa verisempiä.²³⁴ Näitä tuhoamisvälineitä olivat maalla konekiväärit, makasiinikiväärit, piikkilanka ja entistä nopeammin ja voimakkaampia ammuksia ampuva tykistö sekä merellä aiempaa raskaammin aseistetut ja panssaroidut höyrylaivat. Osaa uusista aseista oli toki käytetty jo aiemmin esimerkiksi buurisodassa 1899–1902, mutta Venäjän–Japanin sodassa joukkojen määrät olivat suurempia ja taistelut pitkiä. Taistelevat armeijat olivat niin suuria, että sodan vaikutus tuntui voimakkaammin myös kotirintamalla.²³⁵

Venäjän–Japanin sodan alussa suursodan mahdollisuus nousi parlamentissa esille. Bebelin mielestä pienintäkään askelta kummankaan osapuolen tukemiseksi ei pitänyt ottaa, sillä ”kulttuurimaailma” (*Kulturwelt*) oli jakautunut kahteen suureen leiriin, jolloin ”maailma on täynnä polttoainetta, ja on hyvin mahdollista, että pieninkin kipinä, joka lentää ruutitynnynriin, sytyttää maailmanpalon”.²³⁶ Joulukuussa 1904 Bebel luetteli lukuja Venäjän ja Japanin kymmenistä tuhansista kaatuneista ja varoitti, että jos Saksan ja Ranskan uusimmalla sotatekniikalla varustetut miljoonapäiset armeijat marssisivat toisiaan vastaan, jälki olisi kammottavan tuhoisaa. Euroopan suurvaltojen välisestä sodasta tulisi äärimmäisen kallis, ja taistelu käytäisiin kansakuntien olemassaolosta viimeiseen mieheen ja lanttiin (*Groschen*) asti. Bebelin mukaan kukaan ei toivoisi tällaista sotaa.²³⁷ Jos suursota kuitenkin syttyisi, sodan tuhoisuuden kuviteltiin hyödyttävän sosialisteja. Jo sosialismin toisen isän Friedrich Engelsin mielestä Yhdysvaltojen sisällissodassa 1861–1865 oli ilmennyt tulevan eurooppalaisen suursodan tuhoisuus, ja hänen mielestään tämä heikentäisi valtiota ja luokkayhteiskuntaa siten,

---

²³² Sodan taistelut tiivistää hyvin Steinberg 2005.

²³³ Geiss 1976, 101–102.

²³⁴ Reichstag 9.5.1904, 2781A.

²³⁵ Steinberg 2005, 105. Uusista aseista myös Wavro 2000, 152–158.

²³⁶ Reichstag 14.4.1904, 2060A–C. ”...die Welt ist mit Brandstoff überfüllt, und es ist leicht möglich, daß der geringste Funke, der in das Pulverfaß fliegt, einen Weltbrand entzündet.”

²³⁷ Reichstag 5.12.1904, 3363–3364.

että vallankumous olisi mahdollinen.²³⁸ Kansleri Bülow käytti myös tätä argumenttia puolustaakseen virallista rauhanpolitiikkaa – eihän kukaan haluaisi ottaa sitä riskiä, että sosialistit ottaisivat vallan. Samalla hän pyrki leimaamaan sosialistit rauhan rikkojiksi.²³⁹

Koko kansoja koskettavan suursodan mahdollisuus oli 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa tärkeä muutos konfliktien luonteessa. Mielikuva ”aseistetusta kansasta” (*Nation in Waffen*) sai keisarikunnassa monenlaisia merkityksiä, joille yhteistä oli käsitys siviili- ja sotilaselämän tietynlaisesta yhteensulautumisesta.²⁴⁰ Sotia pidettiin politiikan välineenä, mutta niiden väistämättömyydestä oltiin montaa mieltä. Esimerkiksi aikakauden tärkeimpiin saksalaisiin historioitsijoihin kuulunut Heinrich von Treitschke kirjoitti sotien välttämättömyydestä kansakuntien henkisessä kehityksessä,²⁴¹ toinen historioitsija Theodor Mommsen taas piti koko kansojen aseistamista esteenä sodalle, koska riskit olisivat niin suuria sekä eliitille että tavalliselle kansalle.²⁴²

Kuten keskusteluissa Marokon kriisistä, kaikki halusivat Reichstagissa esiintyä Venäjän–Japanin sodan yhteydessä rauhan kannattajina. SPD:n Vollmar puolusti sosialistien rauhantahtoa. He eivät halunneet sytyttää maailmanpaloa egoistisista syistä toisin kuin valtaapitävät piirit, jotka halusivat Vollmarin mukaan ratkaista myös sosiaaliset kysymykset väkivalloin. Lehdistössä oli sanottu, että venäläisten valloittaessa Saksan päästäisiin ainakin sosiaalidemokratiasta. ”Hyvät herrat, me sosialistit emme tunne mitään suurempaa materiaalista ja moraalista onnettomuutta ihmiskunnalle kuin sota, ja taistelemme aina mitä päättäväisimmin kaikkea sellaista vastaan, mikä johtaa sotaan tai voi ruokkia sota.”²⁴³

Uusien aseiden tappavuus ei sinänsä ollut varmasti kenellekään yllätys, mutta vuoden 1870 jälkeen eurooppalaista sotilasajattelua oli hallinnut niin sanottu ”lyhyen sodan illuusio”, jonka mukaan teollistuminen ja modernien valtioiden luonne tekisivät sodista niin tuhoisia

---

²³⁸ Black 2002a, 70.

²³⁹ Reichstag 5.12.1904, 3371B.

²⁴⁰ ”Nation in Waffen” tai ”Volk in Waffen”. Ajatus aseistetusta kansasta oli peräisin Ranskan vallankumouksesta, mutta Saksassa se sai suosiota vasta vuoden 1870–1871 yhdistymissodan jälkeen. Aiheesta lisää Leonhard 2008, 759–784; Hewitson 2004, 87–91.

²⁴¹ Leonhard 2008, 761–763.

²⁴² Hewitson 2004, 88–89.

²⁴³ Reichstag 9.12.1904, 3442D. ”Meine Herren, wir Sozialdemokraten kennen kein größeres materielles und moralisches Unglück für die Menschheit als den Krieg, und wir bekämpfen deshalb von jeher auf das allerentschiedenste alles, was uns zum Kriege führen und ihn nähren kann.” Sosiaalidemokraattisessa puolueessa käytiin keskustelua sodan hyödyllisyydestä vallankumoukselle, mutta puolueen pääideologin Karl Kautskyn mielestä maailmansota ei ollut vallankumouksen mahdollisuutena tarpeellinen, toivottava eikä edes ajateltavissa. Samaa mieltä oli puolueen vasemmistosiipeen kuulunut Karl Liebknecht. Conze, Geyer & Stumpf 1978, 37.

yhteiskunnille ja taloudelle etteivät pitkät sodat olisi enää yksinkertaisesti mahdollisia.²⁴⁴ Venäjän–Japanin sota häivytti tätä kuvitelmaa, sillä se osoitti että modernit sodat voivat pitkittyä ja muuttua erittäin veriseksi ja kalliiksi. Reichstagissa Zentrummin Peter Spahnin mielestä sota oli verisin koskaan ja kosketti saksalaisiakin ihmisyyden näkökulmasta puolueettomuudesta huolimatta²⁴⁵. 1905 kevään suurten taisteluiden aikaan sosiaalidemokraatti Eduard Bernstein²⁴⁶ syytti tsaaria rikolliseksi ihmisyyttä vastaan (*Verbrechen an der Menschheit*) loputtomiin jatkettujen joukkoteurastusten (*Massenschlächtere*) vuoksi. Kun puhemies huomautti, ettei toisen maan monarkkia saanut kutsua Reichstagissa rikolliseksi, Bernstein pysyi tiukasti kannassaan: jos ei tsaaria voinut tapahtumien vuoksi kutsua rikolliseksi, koko sana *Verbrechen* oli parempi pyyhkiä pois sanakirjoista.²⁴⁷

Saksan armeijan yleisesikunnan päällikkö kreivi Alfred von Schlieffenin mielestä moderneissa sodissa oli olemassa riski sodan pitkittymisestä, mutta siitä huolimatta tuli pyrkiä nopeisiin ratkaisuihin, koska pitkä nälännytyssota oli sen kalleuden vuoksi mahdotonta. Schlieffenin vuonna 1905 laatima ja häneen nimeään kantava kuuluisa sotasuunnitelma heijasteli tätä ajatusta. Moderni sota oli rajoittamatonta koko kansojen välistä sotaa, ja Ranska olisi lyötävä nopeasti, jotta Saksa ei joutuisi kahden rintaman sotaan lännessä ja idässä.²⁴⁸ Schlieffenin pyrkimys sodan nopeaan ratkaisuun ei huomioinut hänen edeltäjänsä varoituksia. Saksan yhdistymisotien sankari Helmuth von Moltke (1800–1891) oli ennustanut viimeisessä puheenvuorossaan Reichstagissa vuonna 1890, että lyhyiden kabinetisotien aika oli ohi ja tuleva eurooppalainen koko kansojen välinen suursota voisi kestää jopa 30 vuotta.²⁴⁹

Tunnetusti Venäjän–Japanin sodan opetuksista ei otettu opiksi ennen ensimmäistä maailmansotaa, vaan siitä tuli juuri pitkitetty, verinen ja äärimmäisen kallis nälännytyssota. Sotaa käyvät maat eivät tyytyneet vähäisiin muutoksiin vallan tasapainossa, vaan viholliset pyrittiin nujertamaan pysyvästi. Suuret tavoitteet yhdessä kansojen tahdon merkityksen voimistumisen ja sotainnostuksen kanssa tekivät sodasta vetäytymisen mahdottomaksi. Kun

---

²⁴⁴ Hull 2005, 134.

²⁴⁵ Reichstag 5.12.1904 3345D–3346A.

²⁴⁶ Neue Deutsche Biographie. Eduard Bernstein (1850–1932) oli sosiaalidemokraattisen puolueen revisionistisen oikeiston johtohahmo. Kannatti vallitsevan yhteiskunnan reformeja, ei vallankumousta. Reichstagissa 1902–1906 ja 1912–1918.

²⁴⁷ Reichstag 17.3.1905, 5347A.

²⁴⁸ Schlieffenin sotasuunnitelman lisäksi hän kirjoitti aiheesta vuonna 1909 raportissa, joka käsitteli modernia sodankäyntiä. Chambers 1999, 264–266. Ks. myös Nipperdey 1992, 213.

²⁴⁹ Reichstag 14.5.1890, 76. Aiheesta lisää Leonhard 2008, 765–770.

sota juuttui länsirintamalla uuden sotateknologian takia asemasodaksi, vihollinen pyrittiin voittamaan kuluttamalla sen resurssit loppuun.²⁵⁰

Rasistiset ajatukset nousivat myös esille Venäjän–Japanin sotaa käsittelevissä puheenvuoroissa. Euroopassa oli alettu pitää Japania sivistyneimpänä ja kehittyneimpänä Aasian maana, mutta silti esimerkiksi boksarikapinan aikaan saksalaiset upseerit olivat kutsuneet samalla puolella taistelevia japanilaisia ”pieniksi keltaisiksi apinoiksi”.²⁵¹ Reichtagissa juutalaisvastaisen Deutsch-soziale Reformpartein Max Liebermann von Sonnenberg²⁵² julisti joulukuussa 1904: ”Me olemme valkoisia, ja siellä on keltaisia. Venäjä taistelee ja vuotaa verta esitaistelijana kaikkien Euroopan kansojen puolesta tätä keltaista vaaraa vastaan.”²⁵³ Keltainen vaara (*Gelbe Gefahr*) uhkakuvana oli länsimaissa myöhäsyntyinen 1800-luvun lopun ilmiö. Keisari Vilhelm II:n uskotaan yleisesti tuoneen käsitteen julkisuuteen kommentoidessaan Japanin voittoa Kiinasta 1894–1895 sodassa. Antropologian ja lääketieteen piireissä ”mongolialaisia” piirteitä pidettiin eurooppalaista rotua uhkaavina saastuttavina ominaisuuksina. Kasvanut siirtolaisuus Itä-Aasiasta länsimaihin korosti tätä uhkaa. On huomattava, että itäaasialaisten luokittelu keltaisiksi oli myös 1800-luvun keksintö. Aikaisemmin heidät oli ajateltu valkoisiksi sekä länsimaissa että Aasiassa.²⁵⁴

Liebermann von Sonnenberg vetosi Reichstagissa myös laajalti levitettyyn keltaista vaaraa esittävään maalaukseen. Vilhelm II:n alun perin luonnosteleman piirroksen mukaan tehdyssä maalauksessa arkkienkeli Mikael johdattaa Euroopan kansoja edustavia naissotureita, heidän päällä loistaa risti, ja oikealla kuvassa on myrskypilvien keskellä istuva Buddha. Kuvatekstinä on Vilhelm II:n käsin kirjoittama ”Euroopan kansat, puolustakaa pyhintä omaisuuttanne!” (*”Völker Europas wahren eure heiligsten Güter!”*). Kuvassa Venäjä taistelee muiden Euroopan kansojen ohella itäistä vihollista vastaan.²⁵⁵ Keisari Vilhelm II:lle keltainen vaara ja

---

²⁵⁰ Howard 2009, 111–115; De Groot 2001, 23–47.

²⁵¹ Pommerin 1991, 141.

²⁵² Parlamentarierportal (BIOPARL). Max von Liebermann von Sonnenberg (1848–1911) oli upseeri ja juutalaisvastainen kustantaja. Osallistui Ranskan vastaiseen sotaan 1870–1871 ja sai rautaristin. Reichstagissa 1890–1911. Antisemiittejä ja konservatiiveja yhdistäneen Wirtschaftliche Vereinigung -ryhmittymän puheenjohtaja Reichstagissa.

²⁵³ Reichstag 6.12.1904, 3406D. ”Wir sind Weiße, und dort sind Gelbe; Rußland kämpft und blutet als Vorkämpfer aller europäischen Nationen gegen diese gelbe Gefahr.”

²⁵⁴ Keevak 2011, 1–8; 124–144.

²⁵⁵ Kuvasta esim. Keevak 2011, 126–127. Liebermann von Sonnenberg Reichstagissa 6.12.1904, 3406D.

hänen tekemänsä piirros pysyivät pakkomielteenä, ja Japanin voitto Venäjältä vaikutti vahvistavan idean.²⁵⁶

Kuva 1: ”Völker Europas wahret Eure heiligsten Güter”. Maalannut Hermann Knackfuß 1895. Lähde: Huis Doorn photo collection. <http://fotocollectie.huisdoorn.nl/HuDF-2090>

Reichstagissa rotukysymystä ei kuitenkaan pidetty olennaisena yksittäisiä puheenvuoroja lukuun ottamatta. Verrattuna Afrikan siirtomaakapinoinhin japanilaisten eriotuisuus ei korostunut, eikä toisaalta myöskään venäläisten slaavilaisuus. Samoin kuin afrikkalaisia kuvailtaessa, kansojen ”kulttuurinen taso” oli ratkaisevaa. Vasemmisto piti Venäjää takaperoisena ja reaktionistisena, oikeisto taas konservatiivisen yhteiskuntajärjestyksen turvana. Esimerkiksi sitoutumattoman vasemmistoliberaalin Gerlachin mielestä keltaisen vaaran sijaan reaktionismin vaara oli tärkeämpää. Hänen mielestään nimenomaan japanilaisten korkea kulttuurin taso teki heistä sympaattisempia kuin venäläiset ”ainakaan tässä muodossa, kuinka Venäjää nyt hallitaan.”²⁵⁷ Venäjän kasakoita pidettiin selvästi erityisesti vasemmiston piirissä julmina ja alhaisina. SPD:n Ledebour vertasi heidän sodankäyntiään Lounais-Afrikan hereroihin ja hottentotteihin, joita Reichstagissa pidettiin

²⁵⁶ Keevak 2011, 128.

²⁵⁷ Reichstag 9.12.1904, 3460.

yleisesti julmina ja sivistymättöminä.²⁵⁸ Bebel syytti Liebermann von Sonnenbergia ”puhtaasta kasakan mielenlaadusta”, kun tämä halusi lähettää venäläiset pakolaiset takaisin rajan yli.²⁵⁹ Tähän Liebermann von Sonnenberg kehui, että kasakat olivat uskollisia hallitsijalleen ja vertasi olevansa mieluummin sisäisesti kasakka kuin herero.²⁶⁰ Liebermann von Sonnenbergin varoittaessa keltaisesta vaarasta toinen johtava antisemiitti Adolf Stoecker²⁶¹ ei maininnut rotuasioita lainkaan, vaan piti sen sijaan japanilaisten ehdotonta isänmaanrakkautta ja pieteettiä kadehdittavina ominaisuuksina, joista pitäisi ottaa Euroopassa oppia.²⁶²

Lopulta voitokasta sotaa pidettiin länsimaissa Japanin ”loppukokeena” suurvaltojen joukkoon pääsyssä.²⁶³ Keltaisen vaaran näkemyksistään huolimatta keisari Vilhelm II toivotti sodan päätyttyä Reichstagen vaalikauden toisen session avajaispuheessa Japanin ”huippulahjakkaalle” (*hochbegabt*) kansalle onnea rauhanomaisessa kulttuurityössä nyt, kun Japani oli tullut mukaan suurvaltojen joukkoon.²⁶⁴ Valtakunnankansleri Bülow sanoi kahteenkin otteeseen Reichstagissa, että japanilaiset olivat lunastaneet paikkansa suurvaltojen joukossa. Tämän he olivat tehneet älykkyytensä, urheutensa ja erinomaisten sotilaallisten suoritustensa avulla. Bülowin mukaan suurvalta-asema nojautui loppukädessä aseiden voimaan.²⁶⁵ Samoin kuin Marokon kriisiä koskevista väittelyistä käy ilmi, tässäkin lausahduksessa tiivistyi selkeästi näkemys suurvaltapolitiikasta aseellisena kilpailuna, jossa rauhaa kyllä arvostettiin, mutta samalla sotaan varustauduttiin mahdollisimman voimakkaasti.

4.3. Venäjän vallankumous ja vallankumouksen uhka Saksassa

Venäjällä oli ollut kasvavaa sosiaalista tyytymättömyyttä jo vuosikymmeniä. Vuodesta 1900 alkaen talonpoikaiskapinat nostivat päätään, ja vuosisadan alussa järjestettiin myös yleislakkoja suurissa kaupungeissa. Ulkopoliittiset seikkailut eivät helpottaneet tilannetta, vaan Venäjän–Japanin sodan nöyryytys ajoi myös aiemmin rauhallisena pysyneitä keskiluokkaisia liberaaleja mielenosoituksiin.²⁶⁶ Venäjän armeijassa oli vakavia kapinoita jo vuoden 1904 lopussa, kun palvelukseen kutsutut reserviläiset mellakoivat joukkojen

²⁵⁸ Reichstag 2.12.1905, 110A. Afrikan alkuperäisväestön sodankäynnistä lisää luvussa 5.

²⁵⁹ Reichstag 5.4.1906, 2646D. ”Sie sind, Herr Liebermann v. Sonnenberg, die reine Kasackennatur.”

²⁶⁰ Reichstag 5.4.1906, 2647C.

²⁶¹ Parlamentarierportal (BIOPARL); Wehler 1995, 921–923. Adolf Stoecker (1835–1909) oli juutalaisvastaisen Christlich-sozial Partein perustaja, puoluejohtaja ja Saksan näkyvimpiä antisemiittejä. Ammatiltaan hän oli pappi. Reichstagissa 1881–1908.

²⁶² Reichstag 9.12.1904, 3452D–3453A.

²⁶³ Pommerin 1991, 141–142.

²⁶⁴ Reichstag 28.11.1905, 2.

²⁶⁵ Reichstag 6.12.1905, 139D; Reichstag 14.11.1906, 3628B–C.

²⁶⁶ Hobsbawm 1987, 296–297.

kokoontumispaikoilla. Tämän jälkeen Venäjän johto ei enää luottanut täydellisesti armeijaan sisäisten levottomuuksien tukahduttamisessa.²⁶⁷ Monet venäläiset iloitsivat maan sisäministeri Vjatšeslav von Plehwen murhasta heinäkuussa 1904. Von Plehwe oli tsaarin hallinnon vihatuimpia edustajia, joka poliisivoimin taisteli yhteiskunnallista tyytymättömyyttä ja vallankumouksellista liikettä vastaan. Kasvavat mielenosoitukset kärjistyivät Pietarissa tammikuun 1905 verisunnuntaina, jolloin tsaarin sotilaat ampuivat väkijoukkoon tappaen satoja mielenosoittajia. Lev Trotskin protestiksi järjestämät neuvostot tukahdutettiin. Maaliskuussa 1905 häviö Tsushiman meritaistelussa lietsoi kapinaa entisestään. Kapinointi levisi ympäri maata kaupunkeihin ja pieniin kyliin. Kansalaiset kokivat Nikolai II:n epäpäteväksi ja korruptoituneeksi, ja heidän mielestään sotaa idässä oli käyty tsaarin henkilökohtaisten Korean ja Mantsurian sijoitusten vuoksi. Kapinoitsijat valtasivat suurmaanomistajien tiloja ja usein myös tappoivat isäntänsä.²⁶⁸

Jo ennen Venäjän–Japanin sotaa Reichstagissa käytiin väittelyitä sosialistien uhkasta Saksan vallitsevalle yhteiskuntajärjestykselle. Sosiaalidemokraatit olivat 1903 vaaleissa ensimmäistä kertaa suurin puolue absoluuttisella äänimäärällä laskettuna, ja vaikka heidän edustajalukunsa ei suoraan heijastanut äänimäärää, he saivat kuitenkin 25 lisäpaikkaa parlamenttiin. Länsi-Euroopassa ei ollut esiintynyt vakavia sisäisiä levottomuuksia vuosikymmeniin, vaikka sosialistista vallankumousta pelättiin. Aiempina vuosikymmeninä tärkeimmät maiden sisäiset konfliktit länsimaissa olivat Yhdysvaltojen sisällissota 1861–1865, Ranskassa Pariisin kommuunin kapina 1871 sekä Espanjassa niin kutsuttu kolmas karlistisota 1872–1876.²⁶⁹ Venäjän vallankumous ja siihen suoraan kytkeytynyt sota Japania vastaan loivat mielenkiintoisen taustan väittelyille Reichstagissa. Venäjän oloihin otettiin suoraan kantaa ja tilannetta peilattiin myös vallankumouksen uhkaan Saksassa.

Sosialistien kannatuksen kasvu pelotti selvästi maan oikeistoa. Osa heistä halusi rajoittaa sosiaalidemokraattien toimintaa lainsäädännön keinoin. Deutsche Reichspartein Wilhelm von Kardorff varoitti istuntokauden alussa joulukuussa 1903, että Versailles'ssakin vielä tanssittiin ja kuningas oli metsällä, kun Ranskan vallankumous jo vaani ovella. Reichstagin vanhimpiin edustajiin kuulunut Kardorff (1828–1907) kertoi myös omasta kokemuksestaan, että vuonna 1848 vallankumous tuli aivan yllättäen. Hän toivoi, että hallitus tekisi jotain sosiaalidemokratian kasvun estämiseksi, sillä muuten vallankumous toteutuisi väistämättä

---

²⁶⁷ Bushnell 2005, 334–339.

²⁶⁸ Wavro 2000, 158–159.

²⁶⁹ Black 2002a, 52–53.

ennemmin tai myöhemmin. Jos vanhat sosialistilait olisivat olleet voimassa, SPD ei olisi saanut kolmea miljoonaa ääntä. Kardorff ehdotti, että sopivaa olisi ottaa jokaiselta vakaumukselliselta sosiaalidemokraatilta äänioikeus pois viideksi vuodeksi, koska he halusivat kumota valtiojärjestyksen. Sosialistien keräämät rahat olisi pitänyt myös takavarikoida. Kardorff uskoi kristinuskon kuitenkin lopulta voittavan sosialismin ja toivoi protestanttien ja katolilaisten yhteistyötä taistelussa sosialismia vastaan.²⁷⁰

Samaa mieltä olivat valtakunnankansleri Bülow, Zentrummin Franz Schaedler²⁷¹ ja antisemiitti Adolf Stoecker: Saksan kansan terve järki ei taipuisi sosialismiin. Toisen konservatiivin kreivi Limburg-Stirumin mielestä sellaiseen ei voinut enää luottaa, sillä sosiaalidemokraattien organisaatio oli niin tehokas ja hyvin johdettu. Taisteluun piti nousta ennen kuin oli liian myöhäistä.²⁷² Aiheesta myöhemmin jatkanut Kardorff vertasi sosiaalidemokratiaa kulkutautiin: ruttoa ja isorokkoa vastaan kamppailtiin kyllä kaikilla keinoilla, mutta ”saksalaisen kansansielun sosialistista saastuttamista” vastaan kukaan ei enää tuntunut taistelevan.²⁷³ Deutschkonservative Partein Elard von Oldenburg²⁷⁴ kehui junkkereita suojamuuriksi vallankumousta vastaan ja vaati hallitukselta vahvempia sosialistien vastaisia toimia. Sosialistit halusivat tuhota yhteiskunnan, joten heidän ei pitäisi olla myöskään päättämässä laeista Reichstagissa. Oldenburg kaipasi paluuta vanhoihin aikoihin: ”Nämä herrat ovat tulleet niin suuriksi vain siksi, että bismarckilaisen ratsuvaenssaappaan on korvannut samettihansikas.”²⁷⁵ Kardorffin puoluetoveri Deutsche Reichsparteissa vapaaherra Karl von Gamp-Massaunen²⁷⁶ ei uskonut, että Saksassa puhkeaisi vallankumouksellista väkivaltaa, mutta 15–20 vuoden päästä Reichstagissa saattaisi olla sosiaalidemokraattien enemmistö, ja hallituksen pitäisi huomioida tämä vaara.²⁷⁷ Hän ei selkeästi kunnioittanut voimassa ollutta vaalilainsäädäntöä, vaan puheenvuoro on tulkittavissa niin, että kansa äänestäisi väärin, jos sosialistit pääsisivät enemmistöksi.

---

²⁷⁰ Reichstag 11.12.1903, 99–100.

²⁷¹ Parlamentarierportal (BIOPARL). Franz Schaedler (1852–1913) oli katolinen pappi ja Zentrum-poliitikko. Reichstagissa 1890–1913.

²⁷² Reichstag 15.12.1903, 164–165B.

²⁷³ Reichstag 11.3.1904, 1727B.

²⁷⁴ Neue Deutsche Biographie. Elard von Oldenburg (1855–1937) oli aatelinen tilanomistaja ja konservatiivipoliitikko. Oldenburg oli junkkeri, joka kannatti militarismia ja vastusti demokratiaa. Reichstagissa 1902–12.

²⁷⁵ Reichstag 9.3.1904 1676A–C. ”Die Herren sind nur so gross geworden, weil der Bismarcksche Kürassierstiefel ihnen gegenüber Platz gemacht hat dem Sammehandschuh.”

²⁷⁶ Parlamentarierportal (BIOPARL). Karl von Gamp-Massaunen (1846–1918) oli tilanomistaja ja juristi. Reichstagissa 1884–1918.

²⁷⁷ Reichstag 26.1.1904, 530.

Vasemmistoliberaali Karl Schrader²⁷⁸ uskoi, että uudet sosialistilait johtaisivat vain työläisten katkeroitumiseen ja sosialistien johtajien vahvistumiseen. Sosiaalidemokratiaa vastaan tuli taistella päinvastoin antamalla työläisille tasa-arvo.²⁷⁹ Myöskään valtakunnankansleri Bülow ei halunnut palata Bismarckin ajan sosialistien vastaisiin lakeihin, vaan taistelu sosialismia vastaan piti käydä muilla keinoin. Bülow uskoi, ettei Reichstagissa enää saavutettaisi enemmistöä tällaisten repressiivisten toimien taakse ja syytti Limburg-Stirumia, että tämän sanat vain aiheuttivat turhaa eripuraa porvarillisten puolueiden välille.²⁸⁰ Limburg-Stirum palasi vielä asiaan ja vastasi kanslerille, ettei hallituksen tarvitsisi vaikuttaa sinällään vaaleihin eikä ottaa kantaa yhtä tai toista porvarillista puoluetta vastaan, mutta olisi pitänyt voimakkaammin ilmaista, ettei sosiaalidemokraattien kanssa tehdä kompromisseja.²⁸¹

Vasemmistoliberaali Schrader piti vertausta vuoden 1848 Saksaan ongelmallisena, sillä valtio oli ollut vielä silloin monin tavoin mädäntynyt (*verrottet*). Vuoden 1903 tilanne oli parempi, koska kansa oli tyytyväisempää suurimpaan osaan asioista, ja valtiolla oli myös paremmat aseet taistella vallankumouksia vastaan.²⁸² Myös hallituksen edustaja sisäministeri Arthur von Posadowsky-Wehner²⁸³ kummeksui vertausta vallankumousajan Ranskaan, koska Saksan keisarikunnassa asiat olivat paljon paremmin. Posadowskyn mielestä Kardorff oli ollut oikeassa tämän pelätessä monen menettävän päänsä vallankumouksessa, mutta tämä tapahtuisi valtiojohdon sijaan toivottavasti niille, jotka julkeaisivat väkivalloin vastustaa valtiota.²⁸⁴ Posadowsky selkeästi uhkaili mahdollisia kapinoitsijoita väkivallalla. Sen sijaan Schrader oli Saksan rauhanjärjestön Deutsche Friedensgesellschaftin perustajajäseniä,²⁸⁵ joten hän tuskin tarkoitti, että asiat olivat paremmin, koska valtion väkivaltakoneisto oli vahvempi.

Kansleri Bülowkin vertasi myöhemmin sosiaalidemokraatteja Ranskan vallankumouksen jakobiineihin. Kummatkin olivat hänen mielestään taipuvaisia fanatismiin ja dogmaattisuuteen. Jakobiinien puolesta puhui kuitenkin se, että he olivat Bülowin mielestä läpikotaisin patriootteja, jotka halusivat vahvan Ranskan. Saksalaiset sosiaalidemokraatit halusivat sen sijaan Bülowin mukaan heikomman ja pienemmän Saksan. Myös Bülow kehui

---

²⁷⁸ Neue Deutsche Biographie. Karl Schrader (1834–1913) oli juristi ja Freisinnige Vereinigungin puheenjohtaja. Reichstagissa 1881–1913

²⁷⁹ Reichstag 11.12.1903, 122D–123.

²⁸⁰ Reichstag 15.12.1903, 167.

²⁸¹ Reichstag 15.12.1903, 194A–B.

²⁸² Reichstag 11.12.1903, 122B–C.

²⁸³ Neue Deutsche Biographie. Arthur von Posadowsky-Wehner (1845–1932) oli sisäministeri 1897–1907. Posadowskyn ministerikaudella valtion sosiaalipoliittisia ohjelmia laajennettiin. Posadowsky teki laajasti yhteistyötä Zentrumin kanssa, minkä takia hän joutui eroamaan 1907 vaalien jälkeen.

²⁸⁴ Reichstag 15.12.1903, 195A–B.

²⁸⁵ Wehler 1995, 1105.

Saksan keisarikunnassa vallitsevaa yleistä äänioikeutta ja ”todellista oikeusvaltiota”. Bülowin mukaan tilanne olisi ollut huonompi, jos sosiaalidemokraatit olisivat saaneet vallan.²⁸⁶ On totta, että verrattuna moneen muuhun Euroopan maahan Saksa nautti yleisestä vakaudesta ja oikeusvaltio edistyi. Sisäministeri Posadowskyn aikana 1897–1907 sosiaalidemokraattien vastainen sorto itse asiassa laimeni, ja sosiaalilainsäädäntöä uudistettiin SPD:n kanssa yhteistyössä. Silti Saksassa vallitsi selvästi luokkataistelu, mikä ilmeni sekä sisä- että ulkopoliitikassa.²⁸⁷ Vaikka hallitus ja porvarilliset puolueet halusivat marginalisoida sosialistit politiikassa, sosiaalidemokraatit sulki myös itsensä ympäröivän yhteiskunnan ulkopuolelle kutsumalla itseään yhteiskunnan perivihollisiksi. Pitkälle järjestäytynyt massaliike oli eräänlainen valtio valtion sisällä.²⁸⁸

Reichstagissa vastustajien toiminta pyrittiin usein leimaamaan terrorismiksi. Terrorismi ja terrori saivat Saksan keisarikunnassa monenlaisia merkityksiä, eikä niillä tarkoitettu pelkästään pommi-iskuja ja muuta väkivaltaista terroria²⁸⁹. Reichstagissa sosialistien mielestä työnantajat terrorisoivat ja sortivat Saksassa työntekijöitä, kun taas Bülowin mielestä missään ei Saksassa ollut vähemmän vapautta kuin sosiaalidemokraattien omassa organisaatiossa.²⁹⁰ Deutsche Reichspartein Wilhelm von Kardorff syytti sosiaalidemokraatteja terrorismista työläisiä kohtaan, kun esimerkiksi majatalot ja lehdet olivat heidän käsissään ja työläiset painostettiin käyttämään vain näiden palveluita. Terrori ylsi jopa olutmerkin valintaan, sillä Kardorffin mukaan työläiset pakotettiin juomaan pelkästään sosiaalidemokraattien omistamien panimoiden valmistamaa olutta.²⁹¹ Sosiaalidemokraattinen puolue olikin erilaisten sisäisten ryhmittymien olemassaolosta huolimatta muita puolueita tiukempi puoluekurissa, ja sen äänestäjiltä odotettiin solidaarisuutta ja lojaaliutta.²⁹² Näkökulmasta riippuen puolue nähtiin puoluekurin edelläkävijänä tai työläisten vapauden rajoittajana.

Bülow pyrki leimaamaan myös Venäjällä esiintyneen poliittisen terrorismin paikallisten sosiaalidemokraattien teoiksi, minkä August Bebel kiisti jyrkästi. Hänen mielestään Venäjän johto oli terrorin lähde.²⁹³ Rudolf Waltherin mukaan sosiaalidemokraattien omissa

---

²⁸⁶ Reichstag 14.12.1905, 319.

²⁸⁷ Hildebrand 2008, 197.

²⁸⁸ Nipperdey 1992, 561.

²⁸⁹ Aiheesta lisää ks. Walther 1990, 396–405.

²⁹⁰ Reichstag 10.12.1903, 57D. Saksan Crimmitschaussa oli 1903–1904 pitkä kutojien lakko, mikä kiihdytti keskustelua sosialistien ammattijärjestöjen ”terrorismista” muita työntekijöitä kohtaan. Walther 1990, 400–401.

²⁹¹ Reichstag 30.1.1904, 631. Sosiaalidemokraattien terrorismista työntekijöitä kohtaan lisää esim. Reichstag 5.2.1906 (Erzberger, Zentrum), 1005–1006; 6.2.1906, 1046 (Wilhelm Bruhn, Deutsch-soziale Reformpartei).

²⁹² Nipperdey 1992, 557, 561.

²⁹³ Reichstag 14.12.1905, 314.

aikalaiskirjoituksissa terrorismi käsitteenä sai positiivisia merkityksiä esimerkiksi Venäjän vallankumouksellisia kuvailtaessa, mutta myös tsaarin politiikkaa alamaisiaan kohtaan pidettiin terrorismina. Kuitenkin merkittävistä sosialisteista esimerkiksi Wilhelm Liebknecht ²⁹⁴ sanoutui irti väkivallasta vallankumouksen välineenä. ²⁹⁵ Venäjän vallankumouksessa esiintyi puolin ja toisin paljon tarpeettomia veritekoja ja terroria, mitä valiteltiin myös Reichstagissa. Samalla edustajat kuitenkin pitivät kiinni siitä, ettei toisen valtion asioihin tullut puuttua, tosin Bebel vaati vallankumouksellisille asianmukaisia oikeudenkäyntejä. ²⁹⁶

Bebel pääsi Venäjän vallankumouksen aikaan vertailemaan taantumusta edustanutta Venäjää Preussiin, jossa asiantila ei hänen mielestä ollut lainkaan parempi. Joulukuussa 1905 hän julisti: ”Erityisesti Preussilla on koko sivistyneessä maailmassa maine taantumuksellisimpana ja kansalle vihamielisimpänä maana, mitä on olemassa.” Oikeisto naureskeli puheille, mutta Bebel jatkoi: ”Jopa Venäjällä kumotaan paraikaa taantumusta; toivon, että tulee vielä päivä, jolloin Preussissa tehdään loppu näille olosuhteille.” ²⁹⁷ Se, mitä Venäjän kansa näytti johtajilleen, voisi tapahtua Bebelin mukaan myös Länsi-Euroopassa. Oikeistoissa tällaiset sanat herättivät välittömästi levottomuutta, mikä kirjattiin myös istunnon pöytäkirjoihin. Bebel yhdisti Venäjän–Japanin sodan suoraan vallankumoukseen. Hänen mielestään kansat eivät enää entiseen tapaan antaneet itseään lietsottavan sotiin vaan halusivat tietää, mitä sodalla saavutettaisiin, mistä siinä on kyse ja vain jos tavoitteet hyväksytään, olivat valmiita sotaan. ²⁹⁸ Tähän liittyen Bebel selvensi myös yleisesti sosiaalidemokraattien maanpuolustustahtoa. ²⁹⁹ Bebelin raju kielenkäyttö voidaan tulkita sympatiaksi Venäjän vallankumoukselle, vaikkei suoranaiseksi kehotukseksi kapinaan. Reichstagin oikeistolle ja hallitukselle tällaiset sanat olivat helppo ase sosialistien leimaamiseen monarkian ja sitä kautta Saksan valtion vihollisiksi.

---

²⁹⁴ Neue Deutsche Biographie. Wilhelm Liebknecht (1826–1900) oli yksi SDP:n perustajista yhdessä August Bebelin kanssa. Hänen poikansa Karl ja Theodor Liebknecht olivat myös SPD:n poliitikkoja.

²⁹⁵ Walther 1990, 396, 399.

²⁹⁶ Reichstag 5.4.1906, 2632 (Bebel), 2637 (Bassermann).

²⁹⁷ Reichstag 7.12.1905, 152. ”Speziell Preußen steht schon heute bei der ganzen Kulturwelt in dem Rufe, der reaktionärste, volksfeindlichste Staat zu sein, den es gibt.

(Lachen rechts. Sehr wahr! Sehr richtig! bei den Sozialdemokraten.)

- Ich sage, der reaktionärste, volksfeindlichste Staat! Selbst in Rußland ist mittlerweile die Reaktion gestürzt; ich hoffe, es kommen auch die Tage, wo in Preußen diesen Zuständen ein Ende gemacht wird.”

²⁹⁸ Reichstag 7.12.1905, 155. ”Was das russische Volk seinem Herrscher gezeigt hat, das können unter Umständen auch die westeuropäischen Völker ihren Herrschern zeigen. (Sehr Richtig! links. - Große Unruhe rechts.)”

²⁹⁹ Ks. luku 3.2.

Kuten oli tehnyt keskusteluissa Venäjän–Japanin sodasta, valtakunnankansleri Bülow vakuutteli Saksan puolueettomuutta myös puhuessaan Venäjän levottomuuksista. Zentrumien edustajan Fritzenin tavoin Bülow toivoi Venäjän ohittavan sisäiset kriisinsä sen takia, että Venäjän poliittinen ja taloudellinen vakaus olivat Saksalle naapurimaana tärkeitä. Taloudellinen näkökulma liittyi erityisesti kaupankäyntiin, mitä levottomuudet haittasivat. Saksa ei Bülowin mukaan kuitenkaan ottaisi Venäjän sisäisiin oloihin kantaa vaatimuksilla, neuvoilla eikä eritoten minkäänlaisella interventiolla.³⁰⁰ Tämän virallisen puolueettomuuden linjan takana Saksan diplomatia pyrki kuitenkin käyttämään naapurimaan heikkouden hyväkseen, ja keisari tuki tsaaria kirjeissään.

Venäjän kapina osoitti, että hallitusten tuli kuunnella kansojen syviä rivejä, sillä suurvaltojen välinen sodankäynti saattoi pakottaa konservatiivisen monarkian demokraattisiin myönnytyksiin. Tämä vaikutti Bülowin ja Vilhelm II:n suhtautumiseen samaan aikaan käynnissä olleeseen Marokon kriisiin. Bülow puhui Reichstagissa sodan hedelmien menevän sosiaalidemokraateille³⁰¹ ja mainitsi Moltken olleen jo vuonna 1890 oikeassa, että kabinettsotien aika oli ohi, ja yleistä mielipidettä oli kuunneltava³⁰². Vilhelm II taas julisti kirjeessä Bülowille vuoden 1905 lopulla keskellä Marokon kriisiä: ”Ensin ammutaan, teloitetaan ja tehdään vaarattomaksi sosialistit – verilöylyn avulla jos tarpeen. Sitten sota ulospäin, ei aiemmin.” Stig Försterin mukaan kirje on esimerkki konservatiivisesta militarismista, missä vallitsevan yhteiskuntajärjestyksen ylläpitäminen oli kaikkein tärkein päämäärä. Toisaalta kirje paljastaa Vilhelmin syvät antipatiat sosialisteja kohtaan, mutta verisestä retoriikasta huolimatta kirje osoittaa keisarin myös tunnustaneen, ettei hallitsija voinut entisaikojen kabinettsotien tapaan päättää sodasta ottamatta huomioon sisäpolitiikkaa.³⁰³ Venäjällä saman huomasiivat tulevat kommunistijohtajat Lenin ja Trotski: jos jo rajoitettu sota Japania vastaan sai aikaan demokraattisia muutoksia, suurvaltojen välinen sota voisi luoda tarpeeksi kaaosta sosialistiselle vallankumoukselle.³⁰⁴

Valtion sisäisen väkivallan tarkastelun mielenkiintoisuutta lisää se, että Saksan keisarikunnan armeija pohjautui Preussin sotavoimiin, joiden tärkeimmäksi rooliksi nähtiin perinteisesti vuoden 1815 jälkeisenä aikana enemmänkin sisäisen kuin ulkoisen väkivallan uhan

---

³⁰⁰ Reichstag 6.12.1905, 133C–D (Fritzen); 140 (Bülow).

³⁰¹ Reichstag 5.12.1904, 3371B–C.

³⁰² Reichstag 6.12.1905, 139A.

³⁰³ Hildebrand 2008, 231; Förster 1985, 147–149. Vilhelm II kirjeessään: ”Erst die Sozialisten abschießen, köpfen und unschädlich machen – wenn nötig per Blutbad – und dann Krieg nach außen. Aber nicht vorher und nicht a tempo.”

³⁰⁴ Wavro 2000, 158.

torjuminen.³⁰⁵ Huolimatta keisari Vilhelm II:n väkivaltaisesta retoriikasta ja hänen ajoittaisesta uhkailustaan ylhäältä päin suoritettavasta vallankumouksesta armeijaa ei kuitenkaan koskaan käytetty tällaisiin tehtäviin, koska keisarikunnassa oli tarpeeksi vastavoimia väkivallan käyttöä vastaan. Myöskään sodan syttyä 1914 sosiaalidemokraatteja ei pidätetty tai tukahdutettu.³⁰⁶

Saksan sosiaalidemokraattisen puolueen virallista suhdetta vallankumoukseen määrittäi puolueen pääideologin Karl Kautskyn suurelta osin muotoilema Erfurtin puolueohjelma vuodelta 1891. Vallankumous tulisi varmasti, mutta sitä ei tulisi aktiivisesti itse toteuttaa. Puolue oli siis vallankumouksellinen, muttei tehnyt itse käytännössä vallankumousta. Ohjelma ei määrittänyt tarkemmin, miten puolue käytännössä pääsisi valtaan. Sosiaalidemokraatit toivoivat saavuttavansa vaalien kautta enemmistön, mutta ymmärsivät ympäröivän yhteiskunnan vastustavan sitä. Puolueohjelma kannusti tietynlaiseen pragmatismiin: vaikka sosiaalidemokratia vastusti vallalla olevaa yhteiskuntaa, se toimi silti sen rakenteissa työläisten hyväksi. Puolueessa oli kolme tärkeää sisäistä ryhmittymää: radikaali vasemmisto pyrki aktiiviseen vallankumoukseen, revisionistinen ja reformistinen oikeisto halusivat yhteistyötä vasemmistoliberaalien kanssa ja puolueen virallista linjaa edusti keskitien johto. Vallankumouksellisia vasemmistolaisia johti Rosa Luxemburg, oikeistolainen revisionismi taas henkilöityi Eduard Bernsteiniin. Myös Reichstagissa usein äänessä ollut Baijerin sosiaalidemokraattien johtaja Georg von Vollmar edusti reformistilinjaa erityisesti 1890-luvulla. Puolueen puheenjohtajat Karl Kautsky ja August Bebel pyrkivät tukahduttamaan sisäisen opposition ja ohjaamaan puolueen virallista linjaa.³⁰⁷

Vallankumousta ja maanpuolustusta koskevista väittelyistä käy ilmi sosiaalidemokraattisen puolueen sisäinen jako ja puolueen kantojen muutos vuosien varrella. Venäjän vallankumouksen 1905 myötä puolueen aktiivista vallankumousta kannattava radikaali vasemmisto nousi näkyvämmäksi,³⁰⁸ mutta heidän näkemyksensä eivät juuri tulleet esille Reichstagissa, luultavasti koska August Bebel piti puolueen edustajistoryhmän lankoja käsissään. Bebel joutui joka tapauksessa välillä puolustelemaan sosialistien nimissä tehtyjä kannanottoja, jotka eivät edustaneet hänen omaa tai puolueen silloista virallista linjaa. Esimerkki puolueen linjan muutoksesta oli suhde yleislakkoon, jonka SPD hyväksyi 1905

---

³⁰⁵ Hull 2005, 103.

³⁰⁶ Nipperdey 1992, 250.

³⁰⁷ Nipperdey 1992, 565–572.

³⁰⁸ Neff 2004, 144.

poliittisena keinona, vain kumotakseen päätöksen seuraavana vuonna.³⁰⁹ Muun muassa maaliskuussa 1904 Liebermann von Sonnenberg siteerasi Bebelin jo 1890 pitämiä puheita ja Kautskyn vanhoja kirjoituksia.³¹⁰ Vasemmistososiaalidemokraatti Rosa Luxemburg taas osallistui aktiivisesti Venäjän vallankumoustoimintaan Puolassa, minkä Bebel ohitti Reichstagissa huhtikuussa 1906 toteamalla, että jos hänen puoluetoverinsa saa asianmukaisen kohtelun viranomaisilta, ei ollut syytä puuttua yksityishenkilön toimiin.³¹¹ Sotaan ja maanpuolustukseen puolue alkoi vähitellen vuosien varrella ottaa reformistisemmän kannan, vaikka myös edelleen vastusti dogmaattisesti militarismia ja kasvavia puolustusmenoja.³¹²

Vaikka sosialistisen vallankumouksen pelko leijui Saksassa, on huomattava, ettei Venäjän vuoden 1905 kapina ollut luonteeltaan sosialistinen. Lenin kutsui kapinaa ”porvarilliseksi vallankumoukseksi proletariaatin keinoin”. Proletariaatin keinoilla tarkoitettiin työläisten lakkoja, jotka ajoivat hallituksen myönnytyksiin, ja työläisten perustamia neuvostoja. Vallankumouksen päämääräksi sekä liberaalit että marxilaiset venäläiset käsittivät länsimaisen porvarillisen parlamentarismen ja sen sisältämät poliittiset vapaudet. Marxilainen luokkataistelukin käytäisiin vasta myöhemmin tämän järjestelmän sisällä, sillä Venäjä ei vielä ollut valmis sosialismin rakentamiseen.³¹³

Venäjän–Japanin sodasta, Venäjän kapinoinnista ja Marokon kriisistä keskusteltaessa Reichstagissa esitettiin monenlaisia näkökantoja ulkopoliitikasta ja konflikteista. Saksan ulkopoliittisen aseman huonontuminen, modernien sotien tuhoisuus ja kansan tahdon merkitys ulkopoliitikassa tulivat selvästi esille. Vaikka Saksassa oli pelätty sotaa Marokon kriisin aikana, keskustelu sodankäynnistä liikkui kuitenkin spekulatiivisella tasolla, koska sotaa ei syttynyt. Venäjän–Japanin sotaan tai Venäjän vallankumoukseenkaan Saksa ei suoraan osallistunut. Samaan aikaan Saksa kävi kuitenkin myös todellista sotaa toisella puolella maailmaa, kun Saksan siirtomaissa Lounais-Afrikassa ja Itä-Afrikassa syttyi kapinat vuosina 1904 ja 1905.

---

³⁰⁹ Nipperdey 1992, 570.

³¹⁰ Reichstag 9.3.1904, 1596.

³¹¹ Reichstag 5.4.1906, 2646.

³¹² SPD:n reformeihin pyrkivästä kritiikistä lisää Neff 2004. Ks. myös esim. Reichstag 14.12.1905, 318, missä Bülow ihmettelee Bebelin ja Kautskyn kantojen eroa Venäjän suhteen.

³¹³ Hobsbawm 1987, 297–298.

5. SIIRTOMAAKAPINAT SAKSAN LOUNAIS-AFRIKASSA JA ITÄ-AFRIKASSA

5.1. *Kapinat ja niihin johtaneet syyt*

Saksa tuli mukaan Euroopan suurvaltojen 1800-luvun lopulla kiihtyneeseen siirtomaiden hankintaan hieman jälkijunassa. Vuonna 1884 Otto von Bismarck ilmoitti kauppias Adolf Lüderitzin itselleen Lounais-Afrikasta hankkiman alueen olevan Saksan valtion suojeleuksessa.³¹⁴ Vielä saman vuoden aikana Saksa otti virallisesti haltuunsa Kamerunin, Itä-Afrikan, Togon ja Uuden-Guinean. Nämä siirtomaat olivat tärkeimmät Saksan siirtomaaimperiumin osat. Maapallon kartta oli jo pilkottu suurvaltojen kesken, joten Saksa joutui hankkimaan siirtomaansa niistä vähäisistä paikoista missä maata vielä oli vapaasti tarjolla. Saksan siirtomaat olivat maantieteellisesti hajanainen kokonaisuus, ja niiden strateginen hyöty oli vähäinen.³¹⁵ Aluksi Saksan siirtomaapolitiikkana oli lähinnä turvata kauppiaiden toiminta suojelealueilla³¹⁶ eikä niinkään perustaa kokonaisvaltaisia siirtomaita. Weltpolitikin myötä hallitus alkoi kuitenkin 1890-luvun lopulla panostaa imperialistiseen politiikkaan enemmän, ja aggressiivista imperialismia kannattivat myös monet poliittiset agitaatiojärjestöt.³¹⁷

Saksalle Lounais-Afrikka, joka vastaa nykyisen Namibian valtion aluetta, oli yksi tärkeimpiä siirtomaita. Tämä johtui osittain siitä, että maassa asui enemmän saksalaisia ja muita eurooppalaisia siirtolaisia kuin Saksan muissa siirtomaissa. 1903 saksalaisia oli Lounais-Afrikassa muutama tuhat.³¹⁸ Siirtolaisten määrä kasvoi vakaasti, ja vuonna 1913 saksalaisia oli jo noin 12 000.³¹⁹ Lukumäärä oli silti hyvin pieni verrattuna esimerkiksi eteläiseen rajanaapuriin, brittien Kapmaahan, jossa asui 1903 noin 700 000 eurooppalaista.³²⁰ Saksan Lounais-Afrikka oli ja on edelleen maantieteeltään karu ja harvaan asuttu maa. Pinta-alaltaan Saksan Lounais-Afrikka oli 835 000 km² eli noin puolitoista kertaa silloisen Saksan keisarikunnan kokoinen.³²¹ 1800–1900-luvun vaihteessa maan asukasluvun arvioitiin olevan hieman alle 250 000.³²² Lounais-Afrikan alkuperäiskansoista väkiluvultaan suurin oli maan

---

³¹⁴ Lüderitzin taloudelliset voimat eivät riittäneet hänen hankintojensa ylläpitoon pikaisten voittojen puuttuessa, ja hänen omistuksensa siirtyivät 1885 Deutsche Kolonialgesellschaft für Südwestafrika -yhtiön omistukseen. Drechsler 1980, 29–30.

³¹⁵ Bendikat 1984, 18–19.

³¹⁶ Saksan siirtomaita kutsuttiin virallisesti termillä ”Schutzgebiete”, eli ”suojelealueet”.

³¹⁷ Tärkeimpiä agitaatiojärjestöjä olivat Alldeutscher Verband, Deutsche Kolonialgesellschaft ja Deutsche Flottenverein.

³¹⁸ Tilastotiedoissa saksalaisten lukumäärä herero-kapinan aikaan vaihtelee noin 2 500 ja 5 000 välillä.

³¹⁹ Scheulen 1998, 23.

³²⁰ Pakenham 2003, 607.

³²¹ Deutsches Kolonial-Lexikon, hakusana ”Deutsch-Südwestafrika”.

³²² Bridgman 1981, 26. Nykyään Namibiassa on vähän yli 2 000 000 asukasta.

pohjoisosassa asuvat ovambot, joiden väkiluvun arvioitiin olevan 100 000–150 000. Ovambojen kanssakäyminen saksalaisten kanssa oli hyvin vähäistä eivätkä he osallistuneet 1904–1907 kapinoihin.³²³ Muut isommat väestöryhmät olivat maan keskiosissa asuvat hererot, joiden lukumäärä ennen kapinaa oli noin 80 000,³²⁴ sekä namat, vanhemmalta nimitykseltään hottentotit³²⁵, jotka elivät Lounais-Afrikan eteläisemmissä osissa. Namojen väkiluku vuosisadan vaihteessa oli noin 20 000. Lounais-Afrikan varhaisempaa 1800-luvun historiaa ennen saksalaisten saapumista hallitsi jatkuva namojen ja hereroiden välinen sotiminen.³²⁶

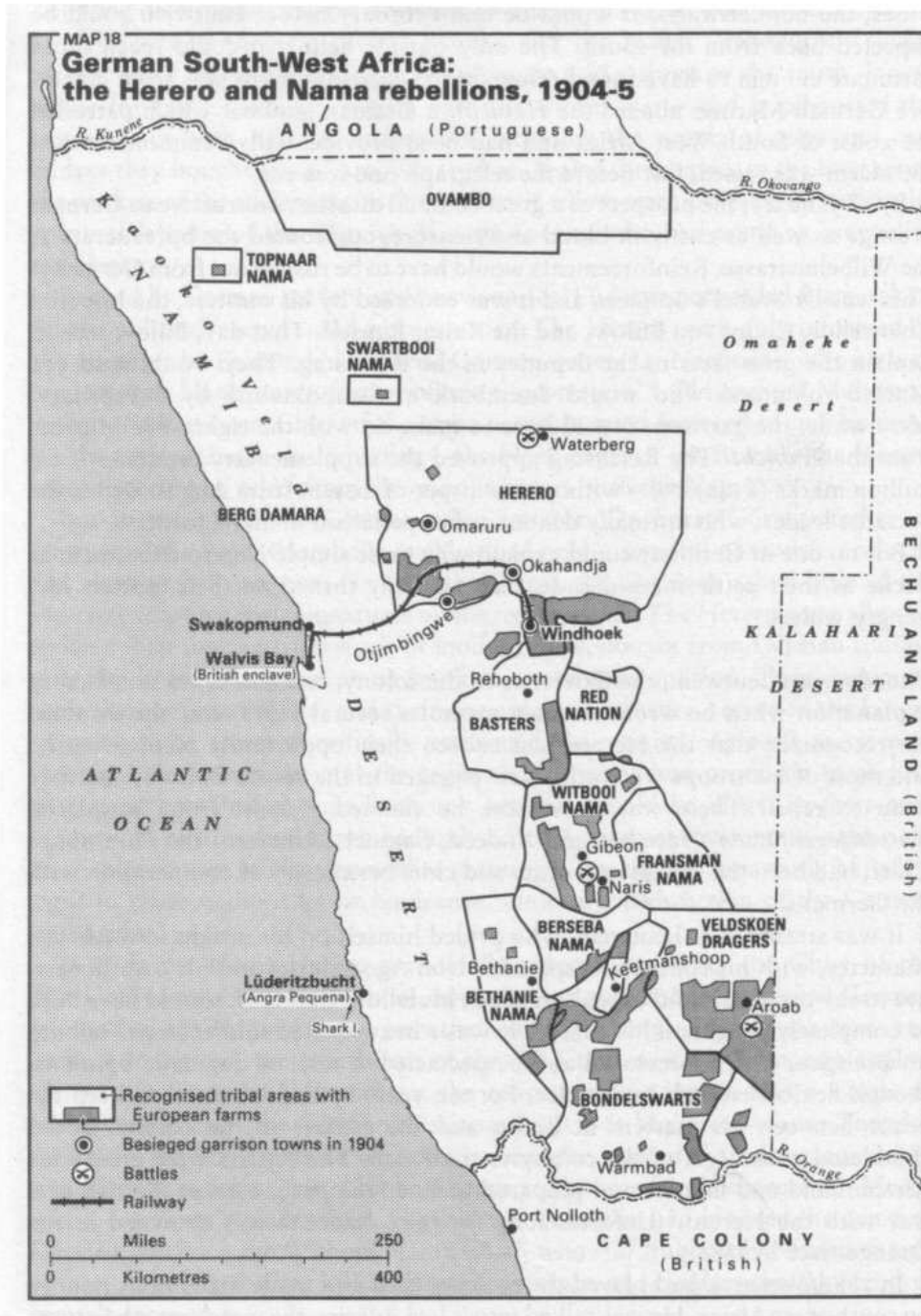
³²³ Drechsler 1980, 17.

³²⁴ Esim. Bridgman 1981, 26; Scheulen 1998, 60.

³²⁵ Aiemmin yleisesti käytettyä hollantilaisperäistä nimitystä hottentotti pidetään nykyään loukkaavana. Namoja kutsutaan joissakin lähteissä myös heidän itsensä käyttämällään nimityksellä khoi-khoi.

³²⁶ Drechsler 1986, 40.

Kuva 2. Saksan Lounais-Afrikan kartta. Kartassa näkyy muun muassa Saksan Lounais-Afrikan eri kansojen ja heimojen asuinalueet, muutaman taistelun paikat, tärkeimmät asutuskeskukset ja eurooppalaisten farmit. Rannikolla sijaitsevalla Shark Islandilla sijaitsi pahamaineisin vankileiri. Karttaan on merkitty myös siirtomaata ympäröivät aavikot, Namib länsirannikolla ja Kalahari idässä. Lähde: Pakenham 2003, 603.

Hereroiden kapina, joka alkoi tammikuun alussa 1904, yllätti saksalaiset sekä Lounais-Afrikassa että emämaassa. Hererot tappoivat käsiinsä saamat saksalaiset miehet ja ryöstelivät siirtolaisten omaisuutta. Vielä elokuussa 1903 siirtomaahallinnon virkamiehet olivat olleet vakuuttuneita, että siirtomaa oli vakaasti ja rauhallisesti matkalla kohti sivistystä.³²⁷ Maassa oli ollut useita pienempiä kansannousuja aiempina vuosina, mutta kuvernööri Theodor Leutwein oli onnistunut pitämään tärkeät päälliköt, hererojen Samuel Mahereron ja nama-johtaja Hendrik Witbooin, saksalaisten liittolaisina.³²⁸

Aiempi tutkimus listaa useita syitä, miksi hererot ryhtyivät 1904 kapinaan saksalaisia vastaan. Hereroiden maaomistukset ja karja olivat siirtyneet vuosien varrella kiihtyvällä tahdilla saksalaisille, ja he pelkäsivät menettävänsä lopulta kaikki laidunmaansa. Lisäksi 1897 karjarutto tappoi 80–90 % hereroiden karjasta. Pahasti köyhtyneet hererot alkoivat myydä maitaan saksalaisille. Samuel Maharero pahensi kansansa ahdinkoa myymällä maita pilkkahintaan.³²⁹ Kuvernööri Leutwein käytti pienempiä ennen vuotta 1904 tapahtuneita kapinoita saksalaisten hyödyksi ja rankaisi kapinoivia afrikkalaisia pakottamalla heidät luovuttamaan maata ja karjaa.³³⁰ Köyhtyneet hererot joutuivat myös ostamaan siirtolaisilta tavaroita velaksi ja lainaamaan rahaa, ja saksalaiset riistivät velanmaksussa usein afrikkalaisia kiskomalla huimia korkoja. Leutwein piti hereroiden velkaantumista haitallisena, muttei pystynyt juuri vaikuttamaan asiaan. Heinäkuussa 1904 säädettiin, että kaikki velat tuli periä vuoden kuluessa. Säädös lisäsi velkojien aggressiivisuutta ja alkuperäisväestön epätoivoisuutta.³³¹

Taloudellisen riiston lisäksi saksalainen siirtomaahallinto oli rasistista ja eriarvoistavaa. Siirtolaiset nimittelivät afrikkalaisia halveksivasti muun muassa pavianeiksi, ja siirtomaan oikeuskäytännöt olivat täysin epätasa-arvoisia. Valkoiset saattoivat piestä, raiskata ja murhata afrikkalaisia ja selvitä ilman rangaistusta tai pienillä sakoilla, kun taas afrikkalaisia voitiin tuomita kuolemaan vähäpätöisistä syistä. Siirtolaiset eivät välittäneet lainkaan Saksan valtion hereroiden kanssa sopimasta suojelusopimuksesta. Hererot tunsivat olevansa orjia omassa maassaan.³³² Samuel Maharero totesi kirjeessään nama-päällikkö Hendrik Witbooilta juuri ennen kapinaa kansan kärsivällisyyden olevan täysin lopussa ja mieluummin kuolevansa

---

³²⁷ Bridgman 1981, 56.

³²⁸ Drechsler 1986, 46. 1890-luvun kapinoista ja sopimuksista ks. esim. Drechsler 1980, 69–119.

³²⁹ Bridgman 1981, 50–52.

³³⁰ Drechsler 1980, 112–113.

³³¹ Bridgman 1981, 50-51. 59–60.

³³² Drechsler 1980, 133.

taistelussa kuin saksalaisten pahoinpitelemänä tai vankeudessa.³³³ Lokakuussa 1904 myös namat alkoivat kapinoida saksalaisia vastaan. Syyt olivat samankaltaisia kuin hereroilla: maiden ja karjan joutuminen saksalaisten käsiin, ja systemaattiset väärinkäytökset alkuperäisväestöä kohtaan.³³⁴

Saksan Itä-Afrikan alue käsitti nykyisen Tansanian, Burundin ja Ruandan sekä pienen osan Mosambikista. Sen pinta-ala oli 995 000 km² ja väkiluku 1905 noin seitsemän miljoonaa. Suurin osa alueen asukkaista kuului bantukieliä puhuviin kansoihin. Saksalaisia Itä-Afrikassa asui 1905 vain vähän yli tuhat.³³⁵ Itä-Afrikan maji-maji-kapinaa, joka alkoi heinäkuussa 1905,³³⁶ käsiteltiin Reichstagissa huomattavasti vähemmän kuin Lounais-Afrikan sotaa. Lounais-Afrikan tuhoamispolitiikan julkisen kritiikin myötä Vilhelm II ja Bülow valitsivat Itä-Afrikassa perinteisemmän sodankäyntitavan³³⁷. Itä-Afrikkaan liittyvät keskustelut olivat enemmän osa yleistä siirtomaahallinnon kritiikkiä,³³⁸ eikä varsinaisiin sotatapahtumiin juuri paneuduttu.

5.2. Hererokapinan tapahtumat ja ensimmäiset keskustelut

Tieto hererokapinasta tuli Berliiniin useita päiviä myöhässä, sillä lennätinlinjat Lounais-Afrikasta Saksaan olivat poikki.³³⁹ Keisari Vilhelm II ohitti Reichstagin perustuslaillisen budjettivallan lähettämällä Afrikkaan lisäjoukkoja ennen kuin parlamentilta oli kysytty suostumus lisärahoitukseen.³⁴⁰ 18.1.1904 valtakunnankansleri Bülow selosti viimein kapinan yksityiskohtia Reichstagille ja vaati samalla tarvittavaa rahoitusta lisäjoukkoja varten, jotta kapina saataisiin taltutettua. Bülowin mukaan kapina oli vailla näkyviä syitä ja tuli yllätyksenä myös Lounais-Afrikan tuntijoille. Kansleri painotti kapinan vakavuutta ja vetoamalla ”syvästi uhattujen maanmiesten hätähuutoihin” hän toivoi, että ”Saksan kansa ja sen edustajat ovat yksimielisiä pikaisesta toiminnasta hädänalaisten suojaamiseksi ja lippumme kunnian puolustamiseksi.”³⁴¹

---

³³³ Drechsler 1980, 143.

³³⁴ Drechsler 1980, 181–184.

³³⁵ Deutscher Kolonial-Atlas mit Jahrbuch 1905, ”Deutsch-Ostafrika”.

³³⁶ Aiheesta lisää esim. Pakenham 2003, 616–628.

³³⁷ Madley 2005, 432.

³³⁸ Itä-Afrikan aiemman kuvernöörin Carl Petersin väärinkäytökset nousivat kyllä Reichstagissa esille. Aiheesta lisää Pakenham 2003, 624.

³³⁹ Pakenham 2003, 602.

³⁴⁰ Hull 2005, 8.

³⁴¹ Reichstag 18.1.1904, 329D–330B. ”Die Vorgänge der letzten Tage, die Hilferufe unserer auf das äußerste gefährdeten Landsleute werden – das hoffen die verbündeten Regierungen zuversichtlich – das deutsche Volk und seine Vertretung einmütig finden in sofortigem Handeln zum Schutze der Bedrängten und zur Verteidigung der Ehre unserer Flagge.”

Seuraavan päivän istunnossa Saksan ulkoministeriön siirtomaaosaston johtaja Oscar Stuebel kertoi tarkemmin kapinan tapahtumista. Stuebel nosti kapinan syyksi maakaupat, joiden myötä hereroiden maita oli siirtynyt valkoisille. Hererot eivät olleet hänen mukaansa unohtaneet aikoja, jolloin he nauttivat ”täydellisestä vapaudesta, liittoutumattomuudesta ja kurittomuudesta”.³⁴² Stuebel vaati Lounais-Afrikkaan enemmän suojelujoukkoja³⁴³, alkuperäisväestön aseistariisuntaa sekä heidän edelleen osittain nauttimansa poliittisen itsenäisyyden lopettamista. Stuebel totesi myös, ettei yksikään siirtomaavalta ollut toistaiseksi säästynyt kapinoilta, vaan niitä esiintyisi aina, kunnes alkuperäisväestö väistämättä tulisi alistumaan eurooppalaisten valtaan.³⁴⁴

Tammikuun keskustelussa Zentrumien Peter Spahn oli samaa mieltä mahdollisimman nopeasta joukkojen lähetyksestä, jotta suuremmalta verenvuodatukselta vältyttäisiin. Saksalla oli velvollisuus suojella siirtomaataan, kun se oli kerran haltuun otettu. Samankaltaiset näkemykset saivat kannatusta eri puolueiden puheenvuoroissa. Spahn nosti myös esiin *Frankfurter Zeitungin* lähetetyn kirjeen, joka antoi ymmärtää saksalaisten kohdelleen hereroita huonosti, mutta totesi ettei ollut vielä oikea aika keskustella kapinan syistä.³⁴⁵ Lähes kaikki Lounais-Afrikasta puhuneet parlamentaarikot yhtyivät näkemykseen, että nopea joukkojen lisäys oli tarpeen, eikä kapinan syistä kannattanut puhua, sillä tarkkaa tietoa siirtomaan olosuhteista ei vielä ollut saatavilla. Tämä näkemys jatkui läpi kevään 1904, ja kapinan syiden välttely loppui vasta kun hallitus julkaisi muistion Lounais-Afrikan väestöpolitiikasta ja kapinasta³⁴⁶.

Kapinan yllättävyys ja hereroiden väkivaltaisuus saksalaisia kohtaan saivat myös kasvavia puolustus- ja siirtomaamenoja periaatteellisesti vastustaneet sosiaalidemokraatit hyväksymään ensimmäisen lisäjoukkojen lähetyksen Lounais-Afrikkaan. Vaikka August Bebel näki ensiarvoisen tärkeänä saksalaisten henkien pelastamisen, hän tarttui kuitenkin hanakasti kapinan syihin ja kritisoi ankarasti Saksan siirtomaapolitiikan luonnetta. Bebel halusi luultavasti herättää erityisesti sosialistisissa aatetovereissaan sympatioita hereroita kohtaan kertomalla, että saksalaiset olivat anastaneet hereroilta heidän aiemmin ”kommunistisella

---

³⁴² Reichstag 19.1.1904, 363A ”vollkommene Freiheit, Ungebundenheit und Zügellosigkeit”.

³⁴³ *Schutztruppe*, Saksan siirtomaa-armeija. Lounais-Afrikassa suojelujoukot koostuivat poikkeuksellisesti kokonaan valkoisista, kun taas Itä-Afrikassa, Togossa ja Kamerunissa enemmistö sotilaista värvättiin afrikkalaisista. Stoecker 1986, 204.

³⁴⁴ Reichstag 19.1.1904, 361D–364B.

³⁴⁵ Reichstag 19.1.1904, 364B–365D.

³⁴⁶ Reichstag 1903–1905, Anlage Nr. 518. Denkschrift über Eingeborenen-Politik und Hereroaufstand in Deutsch-Südwestafrika.

tavalla”³⁴⁷ omistamansa maat. Toisaalta Bebel vetosi myös poliittisen vastustajan omistusoikeuskäsitykseen: Kapinan syynä ei hänen mielestään ollut hereroiden halu palata ”kurittomuuteen”, vaan se, että heidän omaisuutensa ja koko olemassaolonsa olivat uhattuna. ”Porvarillisen omistusoikeuden”³⁴⁸ asettaminen kyseenalaiseksi ajaisi sivistyneimmät eurooppalaisetkin kapinaan ja vallankumoukseen oloja vastaan, jos vastaavaa tapahtuisi Euroopassa. Tähän omistusoikeutta korostavaan näkökulmaan kansallisliberaalitkin yhtyivät huutamalla väliin ”Sehr richtig!”, eli ”aivan totta!”.³⁴⁹

Bebelin mielestä valkoiset olivat myös turmelleet alkuperäisväestön viemällä maahan paheita, joista ”luonnonkansoilla” (*Naturvölker*) ei ollut aiemmin tietoa. Hänen mielestään lähetyssaarnaajat ja siirtolaiset olivat lähinnä onnistuneet tuomaan afrikkalaisille kaksi asiaa, Raamatun ja viinan. Bebel siteerasi myös erään lähetyssaarnaajan kertomusta eteläisestä Afrikasta:

”Erityisesti haureus ja juoppous vallitsevat. Valitettavasti valkoiset eivät ole pelkästään huonoja esikuvia tässä suhteessa, vaan myös suoranaisia viettelijöitä. Sukupuolitaudit ovat levinneet huolestuttavalla tavalla.”³⁵⁰

Bebel vetosi saksalaisten omaan historiaan vertaamalla Saksan tunkeutumista hereroiden maille germaanien puolustautumiseen Rooman valtakuntaa vastaan.³⁵¹ Antiikin tapahtumien lisäksi Bebel nojasi myös lähempään historiaan vetoamalla ”merkilliseen tosiasiaan”, että kaikissa kapinanomaisissa taisteluissa hallitseva osapuoli on käynyt taisteluita erityisen julmalla tavalla. Esimerkkeinä hän viittasi vuoden 1849 toukokuun kansannousuun Dresdenissä, Pariisin kommuuneihin 1871 ja boksarikapinaan kiinassa 1900–1901.³⁵²

Antisemitistisen Deutsch-soziale Reformpartein Max Liebermann von Sonnenberg vastasi Bebelin kritiikkiin siteeraamalla erään siirtolaisen kirjettä, joka kertoi hereroiden sotaisasta menneisyydestä ennen Saksan siirtomaavaltaa. Liebermann von Sonnenberg veti tästä johtopäätöksen, että hereroiden aiemmin nauttima vapaus oli ollut vain ”varastelua ja

---

³⁴⁷ ”Mit kommunistischer Weise”.

³⁴⁸ Huom. ”bürgerlich Eigentum” voidaan tulkita sekä ”porvarilliseksi omistukseksi” että ”kansalaisomistukseksi”.

³⁴⁹ Reichstag 19.1.1904, 366–368. Hereroiden maitten viemisestä ks. myös esim. Bebelin puheenvuoro, Reichstag 9.5.1904, 2784D.

³⁵⁰ Reichstag 19.1.1904, 366–368. ”Besonders Unzucht und Trunksucht herrschen in hohem Grade. Leider sind auch die Weißen nicht allein schlechte Vorbilder in dieser Beziehung, sondern auch direkte Verführer. Venerische Krankheiten haben in besorgniserregender Weise um sich gegriffen.”

³⁵¹ Reichstag 19.1.1904, 366–368.

³⁵² Reichstag 17.3.1904, 1901D–1902A.

murhaamista”, ja tällaista vapautta saksalaiset ovat yrittäneet pienentää, mikä oli oikein ”koko sivistyneen maailman mielestä”.³⁵³

Kapinan alkuvaiheissa saksalaisten sotiminen Lounais-Afrikassa oli hyvin vaikeaa. Aloite siirtyi hereroilta vasta maalisi- ja huhtikuussa 1904 vahvistuneille saksalaisille joukoille, mutta taisteluissa ei saavutettu menestystä. Stuebel totesi Reichstagissa 14.3.1904 vihollisen olevan niin hyvin aseistautunut, organisoitunut ja lukumäärältään suuri, että tarvittiin jälleen lisäjoukkoja ja rahoitusta.³⁵⁴ Hereroiden perinteinen sodankäyntitapa oli eurooppalaisesta näkökulmasta julma. He eivät ottaneet vankeja, vaan tappoivat haavoittuneet viholliset veitsillä tai nuijilla. Myös naiset osallistuivat taisteluihin piileskelemällä pensaikossa yllyttäen sotilaita, ja lisäksi hererot usein ruhjoivat ja silpoivat kuolleiden saksalaisten ruumiita. Hererot kuitenkin säästivät saksalaiset naiset, lapset ja lähetyssaarnaajat, sekä muut eurooppalaiset kuin saksalaiset.³⁵⁵ Bebel toi tämän näkökulman esiin Reichstagissa,³⁵⁶ minkä myös Stuebel myönsi hieman myöhemmin totuudeksi.³⁵⁷ Yleinen uskomus siitä, että hererot tappoivat ”kaikki saksalaiset”, eli kuitenkin saksalaisissa uutisissa ja kertomuksissa sodasta vielä pitkään tämän jälkeenkin.³⁵⁸

Saksan sodanjohto ja keisari Vilhelm II kyllästyivät pian kuvernööri Leutweinin epäonnistuneeseen sotataktiikkaan ja päättivät lähettää kokeneen siirtomaasotilaan kenraali Lothar von Trothan tukahduttamaan kapinan. Muutaman tuhannen alkuasukkaan joukon ei annettaisi pitää mahtavan Saksan armeijaa pilkkanaan. Keisari antoi Trothalle ohjeen murskata kapina keinolla millä hyvänsä.³⁵⁹ Tämä otti ohjeen kirjaimellisesti saavuttuaan Lounais-Afrikkaan kesäkuussa 1904. Trotha odotti riittävien saksalaisten vahvistusten saapumista ja saartoi hereroiden pääjoukon elokuun alkuun mennessä Waterbergin tasangon lähistölle. Aseistettujen miesten lisäksi myös hereronaiset, lapset ja karja olivat paenneet Waterbergiin. Siellä saksalaisten tarkoituksena oli murskata hererot ratkaisevassa taistelussa. Trotha jätti kuitenkin tarkoituksella saartorenkkaan kaakkoisen osan muita heikommaksi. Jos hererot yrittäisivät murtautua ulos saarroksista, ainut suunta olisi Omaheken autiomaa, täysin kuiva ja elämiseen kelpaamaton hiekka-alue. 11.8.1904 alkaneessa Waterbergin taistelussa

---

³⁵³ Reichstag 19.1.1904, 370. ”...die Freiheit der Hereros, die sie verteidigten, bestand im Stehlen, Rauben und Morden, und wenn die deutsche Regierung ihrerseits den Versuch macht, diese Freiheit der Eingeborenen etwas zu beschränken, so tut sie nach der Meinung der ganzen zivilisierten Welt sehr recht daran.”

³⁵⁴ Reichstag 14.3.1904, 1772.

³⁵⁵ Hull 2005, 10–11.

³⁵⁶ Reichstag 17.3.1904, 1891B–C.

³⁵⁷ Reichstag 9.5.1904, 2789C–D.

³⁵⁸ Hull 2005, 10–11.

³⁵⁹ Pakenham 2003, 609–610.

saksalainen tykistö ja muut aseet murjoivat hereroita kaksi päivää, ja lopulta Trothan kaavailut toteutuivat, kun hererot pakenivat kohti Omahekea. Saksalaiset sotilaat jahtasivat hereroita ja estivät mahdollisuuden kääntyä muuhun suuntaan.³⁶⁰

Elokuun lopussa hererot oli ajettu Omaheken kuivuuteen. Saksalaiset eristivät kaikki tunnetut vesipisteet ja odottivat kansan nääntymistä. Trothan suunnitelma sodan lopettamisesta oli selvä: tuhota koko hereroiden kansa kerralla. 2.10.1904 hän antoi niin sanotun ”tuhoamiskäskynsä”:

”[...] Hererot eivät ole enää Saksan alamaisia. He ovat murhanneet, varastaneet, leikanneet haavoittuneilta korvia, neniä ja muita ruumiinosia irti, ja nyt he kieltäytyvät taistelemasta pelkuruudessaan. [...] Hereroiden kansan pitää lähteä maasta. Muuten pakotan heidät asevoimin tekemään sen. Saksan rajojen sisällä jokainen herero, aseistettu tai aseistamaton, karjan kanssa tai ilman, tullaan ampumaan. En ota vastaan myöskään naisia tai lapsia. Heidät ajan takaisin kansansa pariin – tai muuten käsken ampua heitä kohti. Nämä ovat sanani hereroiden kansalle.”³⁶¹

Tätä käskyä kenraali lievensi saksalaisille sotilaille julkaistussa erillisessä käskyssä, jossa täsmennettiin, että hereromiehet ammuttaisiin, mutta naisten ja lasten kohdalla riittää päiden yli ampuminen, jolloin he pakenisivat pois.³⁶² Ainut pakotie oli kuitenkin takaisin aavikolle, mikä merkitsi käytännössä varmaa kuolemaa.

Saksan ylin sotilasjohto hyväksyi nämä toimenpiteet. Yleisesikuntapäällikkö kreivi Alfred von Schlieffen totesi kirjeessään Bülowille marraskuussa 1904, että mustien ja valkoisten yhteiselämä olisi tapahtuneen jälkeen mahdotonta ja ”syttynyt rotutaistelu voi päättyä ainoastaan toisen osapuolen tuhoamiseen tai pakottamalla se maaorjuuteen”.³⁶³ Sotilasjohto oli selvästi omaksunut sosiaalidarwinistisen ajattelun, joka oikeutti osaltaan kansanmurhat ja

---

³⁶⁰ Pakenham 2003, 610; Hull 2005, 27–43. Ks. myös Drechsler 1980, 154–156.

³⁶¹ ”Ich, der große General der deutschen Soldaten, sende diesen Brief an das Volk der Herero. Die Herero sind nicht mehr deutsche Untertanen. Sie haben gemordet und gestohlen, haben verwundeten Soldaten abgeschnitten, und wollen jetzt aus Feigheit nicht mehr kämpfen. Ich sage dem Volk Jeder, der einen Kapitän abliefern, erhält 1000 Mark, wer Samuel bringt erhält 5000 Mark. Das Volk der Herero muß jedoch das Land verlassen. Wenn das Volk dies nicht tut, so werde ich es mit dem Groot Rohr dazu zwingen. Innerhalb der deutschen Grenzen wird jeder Herero mit oder ohne Gewehr, mit oder ohne Vieh, erschossen, ich nehme keine Weiber, Kinder mehr auf, treibe sie zu ihrem Volk zurück oder lasse auch auf sie schießen. Dies sind meine Worte an das Volk der Herero. Der große General des mächtigen deutschen Kaisers.” Viitattu esim. Drechsler 1980, 156–157; Hull 2005, 56; Gewalt 1994, 68. Tuhoamiskäskyn aitoudesta on historiankirjoituksessa kiistelty, mutta nykyään sen olemassaolo tunnustetaan laajalti. Aiheesta tarkemmin ks. Gewalt 1994.

³⁶² Hull 2005, 56.

³⁶³ Drechsler 1980, 163.

teki niistä jopa kehitykselle välttämättömiä: alempiarvoisen kansan tuhoutuminen puhdistaisi ihmiskuntaa.³⁶⁴

Saksan ylimmän hallinnon sisällä Trothan tuhoamiskäsky aiheutti kuitenkin paljon keskustelua. Vilhelm II oli Schlieffenin linjoilla, hän ei ollut lainkaan halukas luopumaan tuhoamispolitiikasta. Sen sijaan sekä valtakunnankansleri Bülow että siirtomaaministeriö olivat siitä tyrmistyneitä. Kansleri halusi peruuttaa käskyn, koska se oli hänen mielestään rikos ihmisyyttä vastaan, epäkäytännöllinen, taloudellisesti vahingollinen ja häpäisi Saksan sivistyneen maineen muiden silmissä.³⁶⁵ Lopulta joulukuussa 1904 keisari käski peruuttaa käskyn. Syy ei ollut kuitenkaan humanitaarinen, vaan tuhoamispolitiikka oli yksinkertaisesti epäonnistunut tavoitteessaan lopettaa kapina. Hererot eivät toisaalta pystyneet antautumaan tai neuvottelemaan rauhasta, sillä heidät ammuttiin heti kun nähtiin, eikä autiomaa ollut tappanut kaikkia.

Tuhoamisretoriikka oli ilmeisen häpeällistä viralliselle Saksalle. Horst Drechsler väittää, että tuhoamiskäskyä ei mainita esimerkiksi Saksan virallisissa asiakirjoissa lainkaan.³⁶⁶ Kansleri Bülow koki joulukuussa 1904 tarpeelliseksi todistella Reichstagissa, ettei alkuperäisväestön tuhoaminen ollut saksalaisten tarkoituksena, tosin hän myös mainitsi seuraavassa lauseessa, että uusi kapina olisi tehtävä mahdottomaksi.³⁶⁷ Trothan hereroita koskeva tuhoamiskäsky julkaistiin Saksassa ainakin kesällä 1905 *Die Deutschen Kolonien* -lehdessä, ja Reichstagissa sitä siteerattiin ensimmäisen kerran joulukuussa 1905.³⁶⁸ Loppuvuodesta 1905 kenraali Trotha siirrettiin pois Lounais-Afrikasta. Trothan bruttaali sodankäyntitapa oli aiheuttanut kritiikkiä, mutta korkea-arvoisia puolustajiakin riitti. Keisari Vilhelm II palkitsi Trothan 1905 palveluksistaan isänmaalle Preussin korkea-arvoisimmalla ansiomitalilla.³⁶⁹

Tuhoamiskäskyn kumoamisen jälkeen hereroiden kapina laantui alkuvuonna 1905, mutta lokakuussa 1904 myös Lounais-Afrikan eteläosissa asuva namojen kansa oli aloittanut kapinan saksalaisia vastaan. Syyt olivat samankaltaisia kuin hereroilla, kuten esimerkiksi maiden ja karjan joutuminen saksalaisten käsiin ja systemaattiset väärinkäytökset alkuperäisväestöä kohtaan.³⁷⁰ Namoja vastaan saksalaiset eivät käyttäneet samanlaisia tuhoamiskeinoja, mihin syynä oli maaston soveltumattomuus, namojen sissisodankäynti

---

³⁶⁴ Isaksson & Jokisalo 2005, 182.

³⁶⁵ Drechsler 1980, 162–164.

³⁶⁶ Drechsler 1980, 157.

³⁶⁷ Reichstag 5.12.1904, 3376. Ks. myös Hull 2005, 180–181.

³⁶⁸ Reichstag 2.12.1905, 91.

³⁶⁹ Pakenham 2003, 613–615.

³⁷⁰ Drechsler 1980, 181–184.

keskitettyjen taisteluiden sijaan ja se, etteivät naiset ja lapset liikkuneet nama-sotureiden mukana. Saksalaiset eivät myöskään pitäneet namoja yhtä uhkaavina kuin väkiluvultaan suurempaa hererojen kansaa, vaikka pitivätkin namoja pelottavina sotureina.³⁷¹

Kuitenkin taisteluiden loputtua myös namojen kohtalo oli julma. Alkuperäisväestön aseistariisuntaa ja alistusta toivoneet tahot saavuttivat tavoitteensa. Hererot ja namat alistettiin pakkotyöhön ja siirrettiin vankileireille, joissa olosuhteet olivat hirveät. Sana keskitysleiri (*Konzentrationslager*) tuotiin saksan kieleen ensimmäistä kertaa juuri Lounais-Afrikan kapinan mukana. Kansleri Bülow mainitsi keskitysleirin ensimmäisen kerran kirjeessään kenraali Trothalle 11.12.1904, missä hän käski peruuttaa tuhoamiskäskyn ja järjestää keskitysleirejä hereroiden tilapäiseen majoitukseen. Bülow lainasi termin luultavasti briteiltä, jotka olivat käyttäneet sitä buurisodassa 1897–1902 ensimmäisen kerran eristäessään buureja piikkilanka-aidoilla rajatuille alueille. Trothan alaisuudessa perustettiin sekä työleirejä että varta vasten tappamiseen tarkoitettuja tuhoamisleirejä. Olot olivat erityisen huonot Haifischinsel (Shark Island) karulla kivisellä saarella.³⁷² Reichstagissa keskitysleirit mainittiin ensimmäisen kerran 31.3.1905, kun Stuebel antoi tiedonannon vangituista hereroista, jotka oli ”majoitettu keskitysleireille”.³⁷³

Vuonna 1907 yli puolet vangiksi otetuista hereroista oli kuollut. Kapinaa edeltävästä 80 000:sta hererosta oli 1911 elossa vain 15 000. Suurin osa oli kuollut Omaheken aavikolla tai vankileireillä. Namoista sota ja leirit tuhosivat noin puolet, 1911 väestönlaskennan mukaan 20 000:n kansasta oli hengissä 9 800.³⁷⁴ Siirtomaa oli rauhoitettu, mutta kuten saksalainen siirtomaaviranomainen Paul Rohrbach totesi, rauha oli hautausmaan rauhaa.³⁷⁵

5.3. Hererojen ja saksalaisten sotilaiden sodankäynti

Alkuperäisväestön julmuus oli kantava tema Reichstagin keskusteluissa hereroista kapinan alusta asti. Valtakunnankansleri Bülow puhui ”raa’asta barbaarisuudesta”, siirtomaaosaston johtaja Stuebel ”pirullisesta raivosta”³⁷⁶. Myös August Bebel piti hererojen julmuutta kiistattomana, mutta hänen mielestään julmuus johtui vähintään osittain saksalaisten väärinkäytöksistä.³⁷⁷ Saksalaiset vastasivat hererojen väkivaltaan samalla mitalla –

---

³⁷¹ Hull 2005, 67.

³⁷² Madley 2005, 446–447.

³⁷³ Reichstag 31.3.1905, 5812C. ”Ihre Unterbringung erfolgt in Konzentrationslagern...”

³⁷⁴ Pakenham 2003, 613–615.

³⁷⁵ Rohrbach 1909 kirjassaan *Aus Südwestafrikas schweren Tagen*, 182. Viitattu Hull 2005, 90.

³⁷⁶ Bülow: Reichstag 9.5.1904, 2788A. Stuebel: sama, 2789D. Siteerattu myös teoksessa Schubert 2003, 235.

³⁷⁷ Reichstag 19.3.1904, 1967C; 30.1.1905, 4103D.

haavoittumattomia vankeja ei juuri otettu. Bebel kritisoi jo keväällä 1904 voimakkaasti saksalaisten tapaa käydä sotaa Lounais-Afrikassa. Heti ensimmäisessä keskustelussa 1904 Bebel varoitti, että yleensä saksalaiset tukahduttivat kapinat, joita oli jo keisarikunnan 20-vuotisen siirtomaahistorian aikana ollut useita, ”mitä verisimmällä ja brutaaleimmalla tavalla”. Hän toivoi, että väistämättömät taistelut käytäisiin mahdollisimman humanilla tavalla.³⁷⁸ Vasemmistoliberalistisen Deutsche Volkspartein edustaja Christian Storz³⁷⁹ yhtyi tähän toiveeseen, painottaen kuitenkin, että humaani taistelu oli humanitaaristen syiden ohella myös taloudellisista syistä kannattavaa. Koska Lounais-Afrikka oli niin harvaanasuttu maa, ”ihmismateriaalin” (*Menschenmaterial*) säästäminen oli tärkeää.³⁸⁰

Maaliskuussa 1904 Bebel ilmaisi huolensa saamistaan tiedoista, että saksalaiset sotilaat eivät ottaneet vankeja, vaan ”kaikki, mikä elää ja on mustan väristä, ammutaan, myös naiset ja lapset”. Bebel katsoi, että jos tämä oli totta, ei saksalaisten sodankäynti ollut pelkästään ”barbaarista, vaan eläimellistä.”³⁸¹ Kuvernööri Leutwein sähkötti kesäkuussa, että haavoittumattomia vankeja ei ollut tosiaankaan otettu.³⁸² Tällöin Reichstagin istunnot olivat jo tauolla, joka kesti marraskuuhun asti.

Sosialistien vastustajat leimasivat Bebelin tämän puheiden perusteella epäisänmaalliseksi. Siirtomaaosaston johtaja Stuebel kiisti Bebelin syytökset ja totesi että vankien ottamista kieltävää käskyä ei ollut annettu, eikä naisten ja lapsien ampumisesta ollut mitään viitteitä. Stuebelin mielestä saksalainen luonteenlaatu ei ollut taipuvainen julmuuteen, ja vaikka sotilaita jollain tavalla innoitettaisiin rikkomaan lakeja ihmisyyttä vastaan, eivät he missään nimessä niin tekisi.³⁸³ Tähän näkemykseen Deutsche Reichspartein Otto Arendt yhtyi toteamalla, että vaatimus humanista sodankäynnistä oli suorastaan turha, koska se oli niin itsestään selvää saksalaisille.³⁸⁴

---

³⁷⁸ Reichstag 19.1.1904, 366–368. . ”in denkbar blutigster und brutalster Weise”.

³⁷⁹ Parlamentarierportal (BIOPARL). Christian Storz (1865–1943) oli ammatiltaan juristi. Reichstagissa 1903–1912.

³⁸⁰ Reichstag 19.1.1904, 370.

³⁸¹ Reichstag 17.3.1904, 1891–1892A. ”...alles, was lebend ist und schwarze Farbe hat, soll niedergeschossen werden, also demnach auch Frauen und Kinder. [...] Meine Herren, wenn das in der Tat die Kampfweise der Deutschen in Südwestafrika sein sollte, dann wäre sie nicht nur barbarisch, dann wäre sie bestialisch.” Bebel jatkoi samasta aiheesta kaksi päivää myöhemmin, Reichstag 19.3.1904, 1967.

³⁸² Hull 2005, 15.

³⁸³ Reichstag 17.3.1904, 1896B. Stuebel kiisti tällaiset uutiset myös myöhemmin keväällä, jolloin hänellä oli kuvernööri Leutweinin säike tukena. Reichstag 9.5.1904, 2788D–2789A.

³⁸⁴ Reichstag 17.3.1904, 1898D.

Samat teemat toistuivat myös myöhemmin. Marraskuussa 1904 oli julkaistu muistio, jossa valaistiin siirtomaan väestöpolitiikkaa ja historiaa.³⁸⁵ Saksalaisten siirtolaisten julmuuksista alkoi olla yhä enemmän merkkejä, mutta esimerkiksi konservatiivien Ludwig von Staudy³⁸⁶ vetosi jälleen saksalaiseen kansanluonteeseen, johon julmuus ei sopinut.³⁸⁷ Myöhemmin myös vastakkaisia puheenvuoroja esitettiin. Kun siirtomaista ja niiden hallinnosta alkoi paljastua väärinkäytöksiä, myös siirtomaiden puolustajat alkoivat myöntää, että virheitä oli tehty puolin ja toisin. Stuebelin seuraaja Ernst zu Hohenlohe-Langenburg pohti maaliskuussa 1906, että kenties saksalaisten kansalliset taipumukset ajavat heidät toisinaan tietynlaiseen jyrkkyyteen, mihin muut kansat eivät ole taipuvaisia.³⁸⁸

Saksan äärinationalististen piirien keskuudessa oman kansakunnan puolustaminen nähtiin hyväksyttävänä kaikissa olosuhteissa, huolimatta siitä oliko kyseessä hyökkäys, puolustus vai ennaltaehkäisevä isku.³⁸⁹ Mielikuva sosiaalidarwinistisesta eloonjäämististelusta vaikutti selvästi myös eräiden Reichstagin edustajien retoriikkaan. Äärimmäistä näkemystä suhteessa hereroihin edusti juutalaisvastaisen Deutsch-soziale Reformpartein arkkikonservatiivi kreivi Ludwig zu Reventlow, jonka mielestä liika inhimillisuus ei ollut tarpeen:

”Totta kai olemme humaaniuden puolella kaikkia ihmisiä kohtaan, mutta vastoin eräitä edellisiä puhujia haluaisin päättää puheeni pyytämällä asianosaisilta viranomaisilta: älkää osoittako aivan liikaa inhimillisyyttä ihmisten muodossa olevia verenhimoisia petoja kohtaan.”³⁹⁰

Reichstagin oikeiston ”Bravo!” huudoista huolimatta jopa Saksan antisemiittien näkyvin edustaja Adolf Stoecker (Christlich-soziale Partei) pyysi, ettei hereroita tuomittaisi pedoiksi.³⁹¹ Yleisesti hereroita pidettiin ajalle ominaisen rasistisen ajattelun mukaan alempiarvoisena, jopa afrikkalaisella mittapuulla mitattuna hyvin alhaisella tasolla olevana

---

³⁸⁵ Reichstag 1903–1905, Anlage Nr. 518. Denkschrift über Eingeborenen-Politik und Hereroaufstand in Deutsch-Südwestafrika.

³⁸⁶ Datenbank der deutschen Parlamentsabgeordneten; Parlamentarierportal (BIOPARL). Ludwig von Staudy (1834–1912) oli aatelinen tilanomistaja ja juristi. Osallistui vuosien 1866 ja 1870–1871 sotiin. Reichstagissa 1877–1912.

³⁸⁷ Reichstag 30.1.1905, 4113A.

³⁸⁸ Reichstag 13.3.1906, 1990B.

³⁸⁹ Hewitson 2004, 41.

³⁹⁰ Reichstag 17.3.1904, 1900C. ”Ganz gewiß sind wir für Humanität gegen Menschen jeder Art; aber ich möchte im Gegensatz zu einigen der Herrn Vorredner zum Schlusse meiner Ausführungen die beteiligten Behörden darum bitten: wenden sie nicht allzu viel Humanität gegen blutdürstige Bestien in Menschengestalt an.”

³⁹¹ Reichstag 17.3.1904, 1904B.

väestöryhmänä. Vasemmistoliberaali Eugen Richterin mielestä he olivat esimerkiksi Itä-Afrikan asukkaita selvästi alemmalla ”kulttuurillisella tasolla” (*Kulturstufe*).³⁹²

Myös Bebelin mielestä hererot olivat erittäin matalalla kulttuuritasolla ja esimerkiksi kaupanteossa ”matalan kulttuuritasonsa takia lapsia”, mutta he olivat kehityskelpoisia kulttuurilliseen kasvatukseen.³⁹³ Rotujen asettaminen hierarkkiseen järjestykseen oli vallitseva ajatusmalli, jonka myös suurin osa sosialisteista omaksui.³⁹⁴ Sosiaalidarwinismi ja marxismi sopivat toisaalta hyvin yhteen. Luokkataistelu oli verrattavissa biologiseen kamppailuun selviämisestä.³⁹⁵ Bebel käytti kuitenkin muihin Reichstagen puhujiin verrattuna erilaisia käsitteitä hereroista puhuessaan. Albrecht Patzig³⁹⁶ kummaksui Bebelin tapaa kutsua hereroita kansaksi (*Volk*), vaikka hän oli juuri nimittänyt heitä ”villeiksi”.³⁹⁷ Samalla tavalla konservatiivien Karl von Böhlendorff-Kölpin³⁹⁸ kritisoi myöhemmin sosiaalidemokraatti Georg Ledebourin näkemystä kapinoivista afrikkalaisista sotilaallisena valtana tai voimana (*kriegsführende Macht*)³⁹⁹. Esimerkki kuvastaa käsitystä siirtomaasotien erilaisuudesta verrattuna niin sanottuun normaaliin eurooppalaiseen sodankäyntiin, jossa tunnistettavat ja tunnustetut valtiot sotivat toisiaan vastaan. Bebel myös vertasi Lounais-Afrikan kapinaa Schwabenin talonpoikaissotaan vuonna 1525. Jos vuonna 1905 Schwabenin maanviljelijöitä kohdeltaisiin yhtä huonosti kuin siirtomaissa alkuperäisväestöä, hekin varmasti kapinoisivat.⁴⁰⁰ Rotuopillisista ajatuksista huolimatta Bebel siis rinnasti Lounais-Afrikan alkuperäisväestön saksalaisiin talonpoikiin.

Käsitys hereroista kansakuntana antoi ymmärtää heillä olevan tiettyjä kollektiivisia oikeuksia.⁴⁰¹ Eric Hobsbawmin mukaan vuosien 1880–1914 välillä eurooppalainen nationalismin sävy muuttui aiempaan verrattuna. Etnisyys ja kieli tulivat yhä määräävämmiksi kriteereiksi kansakunnan muodostamiselle. Mikä tahansa kansakuntana itseään pitävä ihmisjoukko oli periaatteessa oikeutettu itsemääräämisoikeuteen.⁴⁰² Euroopan kansoja koskevat ideologiset pohdinnat eivät usein kuitenkaan koskeneet afrikkalaisia, vaan

---

³⁹² Reichstag 15.6.1904, 3150B–C.

³⁹³ Reichstag 17.3.1904, 1890, 1902A.

³⁹⁴ El-Tayeb 2001, 70–71.

³⁹⁵ Eley 2002, 45.

³⁹⁶ Parlamentarierportal (BIOPARL). Albrecht Patzig (1850–1929) oli ammatiltaan toimittaja ja kirjakauppias. Nationalliberale Partein pääsihteeri 1888–1903. Reichstagissa 1903–1907.

³⁹⁷ Reichstag 17.3.1904, 1894B.

³⁹⁸ Parlamentarierportal (BIOPARL). Karl von Böhlendorff-Kölpin (1855–1925) oli aatelin tilanomistaja ja upseeri. Reichstagissa 1903–1907 ja 1912–1918.

³⁹⁹ Reichstag 2.12.1905, 111B.

⁴⁰⁰ Reichstag 14.12.1905, 300C–D.

⁴⁰¹ Smith 1999, 111.

⁴⁰² Hobsbawm 1994, 115.

sosialistitkin puhuivat saksalaisessa keskustelussa esimerkiksi valkoisen miehen taakasta. Luokkasolidarisuus riistettyjen kesken ei yltänyt kokonaisuudessaan Afrikkaan, vaikka sosiaalidemokraattien antamat sisällöt käsitteille *Volk* ja *Macht* olivatkin erilaisia kuin porvarillisten puolueiden edustajien.⁴⁰³ Aivan yksin sosiaalidemokraatit eivät sanavalinnoissaan olleet, vaan myöhemmin myös vasemmistoliberaali Julius Kopsch⁴⁰⁴ (Freisinnige Volkspartei) käytti siirtomaiden alkuperäiskansoista *Volk*-sanaa.⁴⁰⁵

Vaikka Trothan tuhoamiskäsky nousi Reichstagin keskusteluihin vasta joulukuussa 1905, Bebel syytti tätä brutaalista sodankäynnistä jo tammikuussa 1905. Kenraali oli kirjoittanut Lounais-Afrikan pääkaupungin Windhoekin johdolle, että kapinoivien heimojen tuhoaminen (*Vernichtung*) oli toistaiseksi kaikkien sotilaallisten toimien päämäärä. Bebelin mielestä tuollaiseen sodankäyntiin ei tarvittu kenraalin arvoista johtajaa, vaan siihen pystyi teurastajan oppipoikakin.⁴⁰⁶ Bebel vaati Stuebelilta tilanteesta selvityksiä, joita hän ei kuitenkaan saanut, eikä aiheesta toistaiseksi keskusteltu sen enempää.

Toukokuussa 1905, viittä päivää ennen istuntokauden ensimmäisen puoliskon päätöstä, SPD:n Ledebour yritti vielä nostaa metelin kenraali von Trothan toisesta käskykirjeestä, joka oli osoitettu kapinoiville nampoille. Käskykirjeessä uhattiin ampumisella kaikkia kapinoitsijoita, jotka eivät poistu maasta, ja palkkioita eräistä kapinajohtajista kuolleena tai elävänä. Ledebourin mielestä käsky ja palkkamurhaajien värväys osoitti ”uskomatonta brutaaliutta” ja oli suora vastakohta sekä valtakunnankanslerin aiemmille todisteluille saksalaisten päämääristä että ylipäänsä saksalaiselle käsitykselle inhimillisyydestä. Ledebourin vaati siirtomaosaston johtajalta Stuebelilta nopeita vastauksia ja Trothan välitöntä erottamista.⁴⁰⁷ Stuebel kierteli Ledebourin vaatimuksia todeten, että käskystä oli vain yksityissähkeiden kautta tullutta tietoa eikä Trothan kertomusta asiasta ollut mahdollisuutta saada valmiiksi suurien välimatkojen takia.⁴⁰⁸ Zentrumien Matthias Erzberger⁴⁰⁹ myötäili Stuebelia ja asetti Ledebourin esittämän kritiikin kyseenalaiseksi vertaamalla sitä sosiaalidemokraattien suhteeseen Venäjän vallankumouksen yhteydessä

---

⁴⁰³ Sosialistien käsityksistä lisää El-Tayeb 2001, 70–71.

⁴⁰⁴ Parlamentarierportal (BIOPARL). Julius Kopsch (1855–1935) oli ammatiltaan rehtori. Reichstagissa 1896–1918.

⁴⁰⁵ Reichstag 29.11.1906, 4005.

⁴⁰⁶ Reichstag 30.1.1905, 4104C.

⁴⁰⁷ Reichstag 25.5.1905, 6159B-C.

⁴⁰⁸ Reichstag 25.5.1905, 6160D.

⁴⁰⁹ Neue Deutsche Biographie. Matthias Erzberger (1875–1921) oli ammatiltaan toimittaja ja kustantaja. Erzbergerin kritiikki siirtomaahallintoa vastaan oli yksi syy Reichstagin hajottamiseen joulukuussa 1906. Reichstagissa 1903–1918. Erzberger oli Weimarin Saksassa finanssiministeri vuodesta 1919, mutta oikeistolainen terroristi murhasi hänet vuonna 1921.

esiintyneeseen terrorismiin. Erzberger nosti esiin SPD:n puoluelehti *Vorwärts*issä ilmestyneen artikkelin, jossa ihannoitiin venäläisen suuruhtinas Sergein palkkamurhaa. Erzberger myös puolusti saksalaisten kovuutta nostamalla esiin saksalaisten hereroiden käsissä kärsimät julmuudet, joiden valossa palkkamurhissa ja hereroiden tavassa kohdella valkoisia ei ollut hänen mielestään mitään eroa.⁴¹⁰

Kun hereroiden tuhoamiskäskystä keskusteltiin ensimmäisen kerran Reichstagissa 2.12.1905, Ledebour luonnehti käskyä niin kauhistuttavaksi häväistykseksi, että jokaisen saksalaisen ja erityisesti sotilaiden pitäisi hävetä. Ledebour myös vaati kenraali Trothan ja Saksan siirtomaahallinnon sekä valtakunnankanslerin välistä kirjeenvaihtoa julkistettavaksi.⁴¹¹ Lounais-Afrikassa taistellut eversti Berthold von Deimling vastasi Reichstagissa Ledebourin syytöksiin. Ottamatta suoraan kantaa Trothan julistuksiin hän otti siirtomaasotaan varsin tiukan linjan ja ihmetteli, pitäisikö saksalaisten käsitellä eläimellisiä ja julmia vihollisia silkkihansikkain. Se olisi yli-inhimillinen vaatimus. Reichstagin oikeisto yhtyi bravo-huudoin Deimlingin näkemykseen, että Berliinissä rauhallisesti oluen ääressä asioita pohtiessa tietyt seikat saattoivat vaikuttaa julmilta, vaikka ne olivat Afrikassa vain luonnollisia. ”Lempeys alkuperäisasukkaita kohtaan on julmuutta omaa kansaa kohtaan”, Deimling väitti.⁴¹² Tällainen näkemys ei ollut aikakaudella poikkeuksellinen. Euroopan kontekstissa kielletyt keinot legitimoitiin yleisesti siirtomaasodissa sillä, ettei vastustaja muutenkaan noudattanut samoja kulttuurillisia normeja. Sosiaalidarwinismin vahvan vaikutuksen alla siirtomaasotia pidettiin samalla keinona levittää sivilisaatiota alempiarvoisen vihollisen keskuuteen.⁴¹³

Ledebourin syytökset saivat vastakaikua lähinnä vasemmistoliberaalien joukoissa. Freisinnige Vereinigungin Karl Schraderin mielestä Trothan käskyä ei voinut mitenkään hyväksyä, mutta hänkin ymmärsi toisaalta yksittäiset väkivaltaisuuudet, jotka johtuivat hereroiden julmuuden aiheuttamasta raivostumisesta⁴¹⁴. Freisinnige Volkspartein Julius Kopsch pohti lähinnä, oliko saksalaisten veren vuodatus siirtomaan arvoista.⁴¹⁵ Zentrumien Erzberger puolusti edelleen Trothan toimia.⁴¹⁶ Mielenkiintoista on, että samaisesta Erzbergeristä tuli myöhemmin vaalikaudella siirtomaapolitiikan äänekkäimpiä vastustajia, ja osittain juuri hänen terävän siirtomaakritiikkinsä johdosta Reichstag hajotettiin joulukuussa 1906.

---

⁴¹⁰ Reichstag 25.5.1905, 6177C–D. Sozialistivallankumouksellinen Ivan Kaljajev murhasi suuriruhtinas Sergei Aleksandrovitš Romanovin Moskovassa 17.2.1905.

⁴¹¹ Reichstag 2.12.1905, 91.

⁴¹² Reichstag 2.12.1905, 94–95. ”Milde gegen die Eingeborenen ist Grausamkeit gegen die eigenen Leute.”

⁴¹³ Osterhammel 1997, 44.

⁴¹⁴ Reichstag 2.12.1905, 103A–B.

⁴¹⁵ Reichstag 2.12.1905, 98C–D.

⁴¹⁶ Reichstag 2.12.1905, 81C–D, 111C–D.

Toisessa puheenvuorossaan Ledebour totesi, ettei vaatinut vastustajan kohtelua silkkihansikkain eikä hänellä ollut mitään kritisoitavaa Deimlingin henkilökohtaisesta sodanjohdosta. Sodankäyntiin päti Ledebourin mukaan sanonta ”à la guerre comme à la guerre”, eli silloin voidaan poiketa yleisesti käytössä olevista säännöistä. Silti sotaa pitäisi käydä sivistyneesti eikä vaipua vihollisen barbaariselle tasolle. Ledebour vaati eversti Deimlingilta suoraan vastauksia, tukiko hän Trothan käskyjä. Kun Deimling ilmeisesti vastasi välihuudossaan tukevansa julistuksia, Ledebour valitteli, miten tämä osoitti saksalaisten vaipuneen hottentottien tasolle. Ledebourin mielestä tämä oli esimerkki siitä, että valloitukseen ja alistamiseen perustuvat siirtomaasodat raaistivat eurooppalaisia sotilaita. Muina esimerkkeinä hän käytti brittien otteita Intiassa ja Etelä-Afrikan buurisodissa. Ensimmäistä kertaa mainittiin myös raakuudet kuningas Leopoldin Kongossa, jotka olivat juuri tuohon aikaan kansainvälisen huomion kohteena. Riiston, sarron ja kapitalismin yhdistelmä oli Ledebourin mielestä ollut kolonialismin kirous jo konkistadorien ajoista lähtien, ja tällaiselle demoralisaatioon johtavalle politiikalle oli pantava piste.⁴¹⁷

Deutsche Reichspartein Wilhelm von Kardorff syytti sosiaalidemokraatteja kaksinaismoralismista, koska he hyväksyivät Venäjän vallankumouksellisten suorittamat palkkamurhat, mutta esiintyivät siirtomaa-asioissa moraalin puolustajina. Kardorffin mielestä sodat kuuluivat aina siirtomaapolitiikkaan, ja kaikki sodat johtivat tietynlaiseen raaistumiseen, mutta toisaalta ne toivat esiin ihmisten ”jaloimmat ja lujimmat vaistot”. Esimerkiksi Saksan vapautuminen Napoleonin herruudesta vuosien 1813–1815 sodissa antoi Kardorffin mukaan perustan Saksan yhdistymiseen Bismarckin johdolla.⁴¹⁸ Samassa väittelyssä kansleri Bülow kiisti jälleen syytökset Trothan sodankäynnistä ja kiitteli tämän palveluksia isänmaalle. Hänen mielestään siirtomaasotia ei ehkä koskaan käyty samanlaisella kärsivällisellä inhimillisyydellä kuin saksalaiset Lounais-Afrikassa.⁴¹⁹ Tässä kansleri valehteli suoraan Reichstagille, koska hän itse oli tuominut Trothan tuhoamiskäskyn kulissien takana.

Parlamentaarikot käyttivät puolin ja toisin argumentaatioissaan runsaasti ensikäden kertomuksia Afrikasta. Tapahtumista ja siirtomaiden olosuhteista oli selvästi varsinkin alussa niukasti tietoa,⁴²⁰ joten erilaiset lehdissä siteeratut kirjeet ja kertomukset olivat ehkä ainoa tapa tuoda poliittisille argumenteille perusteita. Toisaalta puhujat halusivat varmasti myös

---

⁴¹⁷ Reichstag 2.12.1905, 109C–111B.

⁴¹⁸ Reichstag 9.12.1905, 206.

⁴¹⁹ Reichstag 9.12.1905, 191–193.

⁴²⁰ Erityisesti ensimmäiset Lounais-Afrikan kapinasta käydyt keskustelut tuovat tämän erinomaisesti ilmi. Reichstag 19.1.1904, 363–370 ja 17.3.1904, 1889–1906.

tietoisesti vedota yleisönsä tunteisiin tuomalla vieraan Afrikan todellisuuden läsnä olevaksi konkreettisilla esimerkeillä.⁴²¹ Epäinhimilliset vankilaolosuhteet ja saksalaisten julmuus pysyivät SPD:n kritiikissä toistuvina teemoina. Bebel vetosi kansanedustajien oikeudentajuun kertomalla afrikkalaislapsesta, joka sai pitkän vankeusrangaistuksen varastettuaan vieraan vuohen maitoa. Saksalainen aliupseeri Kossak taas aiheutti Bebelin mukaan jo valmiiksi heikossa kunnossa olleen vangin kuoleman pakottamalla hänet makaamaan kuopassa ja kaadattamalla jäätävää vettä vangin päälle. Kossak jätettiin hirmuteoistaan rankaisematta, kun taas hänen teoistaan kertonut saksalainen passitettiin vankilaan.⁴²²

Stuebel ja Bülow korjailivat hieman Bebelin syytösten totuus pohjaa, mutta on mielenkiintoista huomata tutkimuskirjallisuuden valossa, että Bebelin ja Ledebourin kritiikki kuvasi yleisesti ottaen Lounais-Afrikan todellisia oloja varsin tarkasti, vaikka sosiaalidemokraateille siirtomaiden mustamaalaus oli myös periaatteen tasolla tärkeää. Huomionarvoista on, ettei Bebel käyttänyt pelkästään sosiaalidemokraattisen lehdistön artikkeleita tukenaan, vaan siteerasi usein liberaalilehtien kirjoituksia, minkä hän toi myös itse esille.⁴²³ On vaikea tietää, miten tarkasti kansanedustajat tiesivät siirtomaan tapahtumista, ja miten paljon porvarillisten puolueiden edustajat vastustivat SPD:n puheita vain koska he tähtäsivät kaikessa politiikassa sosiaalidemokraattien marginalisointiin. Hallitus halusi selvästi pitää Reichstagen tietämättömänä monista siirtomaapolitiikan ja ulkopoliitiikan asianhaaroista, mitä sosiaalidemokraatit kritisoivat.⁴²⁴

Sosialistien vastustajat leimasivat lähes poikkeuksetta sosialistien siteeraamat syytökset yksittäistapauksiksi, joista ei voinut päätellä yleiskuvaa, ja nälvivät heidän uskovan kaiken, mikä todisti saksalaisia vastaan tai hereroiden puolesta. Esimerkiksi konservatiivi Otto Arendt pyysi sosiaalidemokraateilta hieman myötätuntoa omiakin sotilaita kohtaan, ei pelkästään hereroille ja hottentoteille.⁴²⁵ Muiden puolueiden puheenvuorot, joissa saksalaisten sodankäyntiä käsiteltiin, koostuivatkin yleensä sosiaalidemokraattien väitteiden kiistämisestä ja saksalaisten sotilaitten uhrautuvuuden korostuksesta. Taistelut ”villejä” ja ilmastoa vastaan koettiin vaikeiksi, ja sotilaiden nähtiin edustavan saksalaista sotilaallista ”urhoollisuutta” (*Tapferkeit*), ”sankarillisuutta” (*Heldenmut*), ja ”mieskuria” (*Manneszucht*).⁴²⁶ Ute Frevertin

⁴²¹ Läsnaolon vaikutuksesta retorisenä keinona ks. Perelman 1996, 43–44.

⁴²² Reichstag 30.1.1905, 4103, 4100B–C.

⁴²³ Reichstag 17.3.1904, 1892B–C.

⁴²⁴ Reichstag 30.1.1905, 4123B (Albert Südekum, SPD).

⁴²⁵ Reichstag 29.11.1906, 4012C (Arendt). Ks. myös esim. Reichstag 9.5.1904, 2790D–2791A (Gamp-Massaunen, Deutsche Reichspartei).

⁴²⁶ Ks. esim. Reichstag 7.12.1904, 3421C (Hermann Stockmann, Deutsche Reichspartei); 30.1.1905, 4110D

mukaan varsinainen sodan kauheus eli muiden tappaminen ja koulutus siihen olivat yhteiskunnan militarisoitumisesta huolimatta eräänlainen tabu Saksan keisarikunnassa. Sotaa kuvattiin enemmän yksittäisen henkilön sankarillisena uhrauksena eikä kollektiivisena väkivaltana muita vastaan.⁴²⁷

Saksassa oli eletty yli 30 vuotta rauhan aikaa, mutta jotkut kansanedustajat olivat osallistuneet Saksan yhdistymissotiin 1860- ja 1870-luvuilla ja vertasivat Afrikan kapinaa niihin. Esimerkiksi konservatiivien Karl von Richthofen-Damsdorf, joka oli itse osallistunut 1870–1871 Ranskan vastaiseen sotaan, kiitteli saksalaisia joukkoja, jotka ”ovat työskennelleet paljon vaikeammassa oloissa, kuin me aikoinaan Ranskassa. [...] Hyvät herrat, nämä taistelijat ovat osoittaneet, että vanha sotilashenki vielä elää meidän keskuudessamme...”⁴²⁸. Samoin 1866 ja 1870–1871 sotiin osallistunut konservatiivien kreivi Udo zu Stolberg-Wernigerode⁴²⁹ kiitteli saksalaisia suojelujoukkoja, joita Geneven sopimukset eivät suojelleet Afrikassa, toisin kuin heitä aikoinaan Euroopassa.⁴³⁰ August Bebel tarttui näihin sanoihin kääntämällä Stolbergin lausahduksen siten, että koska Geneven sopimukset eivät päteneet Afrikassa, saksalaisilla oli konservatiivien mielestä lupa julmuuksiin. Tähän retoriseen vääristelyyn konservatiivit ymmärrettävästi reagoivat huutamalla ”Umgekehrt!”, eli ”Päinvastoin!”.⁴³¹

Konservatiivit syyttelivät sosiaalidemokraatteja myös materialistisesta maailmankatsomuksesta. Stolberg-Wernigeroden mielestä saksalaiset vapaaehtoisesti siirtomaahan lähteneet sotilaat eivät lähteneet sotaan materialistisista syistä, vaan isänmaanrakkauden, seikkailunhalun, siirtomaainnostuksen (*Kolonialbegeisterung*) tai siirtomaiden ihannoinnin ja palvonnan vuoksi (*Kolonialschwärmerei*). Siirtomaiden vastustajat käyttivät *Schwärmerei*-termiä negatiivisessa valossa kuvatakseen perusteetonta siirtomaakiihkoilua. Stolberg-Wernigeroden mukaan sotilaat halusivat kenties myös purkaa saksalaisille synnynnäistä *furor teutonicusta*.⁴³² Stolbergin mielestä tämä antiikin Rooman

---

(Ludwig von Staudy, Deutschkonservativ), 4113C (Hermann Müller, Freisinnige Volkspartei).

⁴²⁷ Frevert 2004, 222.

⁴²⁸ Reichstag 6.12.1904, 3384B. ”Wir wissen ganz genau, daß sie unter viel schwierigeren Verhältnissen gearbeitet haben, als wir dereinst in Frankreich. [...] Meine Herren, diese Kämpfer haben gezeigt, daß der alte Soldatengeist noch bei uns lebt”.

⁴²⁹ Parlamentarierportal (BIOPARL). Udo zu Stolberg-Wernigerode (1840–1910) oli upseeri ja aateline tilanomistaja. Reichstagissa 1871–1881 ja 1884–1910. Reichstagin 1. varapuhemies 1901–1907 ja puhemies 1907–1910.

⁴³⁰ Geneven kansainväliset sopimukset säätelevät sodassa haavoittuneiden, sotavankien ja siviiliväestön kohtelua. Ensimmäinen haavoittuneiden ja sairaiden sotilaiden huoltoa koskenut sopimus solmittiin 1864 Genevessä Punaisen Ristin perustajan Henri Dunantin aloitteesta. Sitä on täydennetty ja laajennettu uusilla sopimuksilla vuosina 1906, 1929 ja 1949. Stolberg Reichstagissa 14.12.1905, 298D.

⁴³¹ Reichstag 14.12.1905, 300C–D.

⁴³² Reichstag 14.12.1905, 298D. Termin alkuperästä enemmän ks. Dümmler 1897.

ajalta peräisin oleva germaanien raivoa kuvaava termi oli siis jotain todellisuutta ilmentävää, josta olla ylpeä, eikä mikään negatiivinen stereotypia saksalaisesta aggressiosta.

Kaikissa sodissa on aina kaksi moraalikoodistoa: ”meitä” eli ystäviä ja ”niitä” eli vihollisia koskevat säännöt. Yksinkertaisimmillaan tämä voidaan havainnollistaa, että vihollisia saa ampua, omia ei.⁴³³ Ihmisten jako ystäviin ja vihollisiin on yksi sodan periaatteista, ja vihollisen kulttuurin ja käytöksen vieraus voi helposti etäännyttää ”meitä” ja ”niitä” koskevat moraalisisäännöt yhä kauemmaksi toisistaan. Saksan Afrikan siirtomaasodissa vihollisten soveltamat säännöt vaikuttivat saksalaisista sotilaista julmilla, mikä ajoi heidät kostotoimenpiteisiin. Samankaltainen esimerkki moraalisisäntöjen vieraudesta voidaan nostaa Saksan aiemmasta sotahistoriasta. Sodankäynnin kuuluisaa teoreetikkoa Carl von Clausewitzia kuvottivat Napoleonin sotien aikaan Venäjän kasakat, jotka olivat julmia heikkoja vihollisia kohtaan, mutta preussilaisesta näkökulmasta pelkureita urhoollisia vastustajia kohtaan, sillä kasakat pakenivat usein tasavertaisista taisteluista.⁴³⁴ Reichstagissa tämä vihollisen vieraus heijastui selvästi siirtomaasotia koskeviin väittelyihin. Saksalaisten toimia puolustaneet puhujat oikeuttivat toimet vihollisen julmuudella, vastustajat taas käsittivät sotaa koskevan moraalikoodiston eri lailla.

Saksan Lounais-Afrikan tuhoamispolitiikasta on pyritty vetämään suoria yhteyksiä natsi-Saksan aikaisiin ihmisoikeusrikoksiin,⁴³⁵ mutta tässä on helppo syyllistyä tietynlaiseen jälkiviisauteen. Lounais-Afrikan siirtomaakapina ja toinen maailmansota olivat aivan erilaisia sotia Saksan kannalta. Afrikkaan lähteneet sotilaat olivat kaikki vapaaehtoisia eivätkä tapahtumat koskettaneet juuri lainkaan suurinta osaa emämaan kansalaisista.⁴³⁶ En ota tässä tutkielmassa kantaa siihen, olivatko Lounais-Afrikan tapahtumat 1900-luvun ensimmäinen kansanmurha, sellaisen yritys vai kumpaakaan. Ensinnäkin Reichstagissa puhuttiin kyllä alkuperäisväestön ”tuhoamisesta” (*Vernichtung*), mutta esimerkiksi käsitettä ”kansanmurha” (*Völkermord*) ei käytetty. Toiseksi vankileireillä tapahtunut tuhoaminen oli vielä Reichstagin hajotuksen aikaan joulukuussa 1906 kesken ja parlamentaarikoilla oli selvästi puutteelliset tiedot tapahtumista. Keskitysleireistä suoraan puhuminen oli Reichstagissa varsin vähäistä käsittelemälläni vaalikaudella, enemmän kritisoitiin erilaisia yksittäisten siirtomaaviranomaisten ja sotilaiden alkuperäisväestöön kohdistuneita julmuuksia. On myös huomattava, että vuosisadan vaihteen kielessä keskitysleirillä ei sanana ollut samanlaista

---

⁴³³ Trotha 1999, 416.

⁴³⁴ Keegan 2005, 23–27.

⁴³⁵ Ks. esim Madley 2005.

⁴³⁶ Trotha 1999, 430–432.

konnotaatiota kuin myöhemmin toisen maailmansodan aikaan. Siten ei ole mielekästä tässä pohtia kansanmurhan käsitteen sisältövaatimuksia ja rajoitteita.

Myös substantiivi *Vernichtung* ja verbi *vernichten* voivat saada sodankäynnistä puhuttaessa erilaisia merkityksiä. Kiistatta Lounais-Afrikassa pyrittiin yhdessä vaiheessa alkuperäiskansojen koko väestön tuhoamiseen, eikä heillä nähty olevan arvoa siirtomaan tulevaisuudessa.⁴³⁷ Tätä politiikkaa parlamentaarikot myös kritisoivat. Kuitenkin esimerkiksi saksalaiseen 1800-luvun sodankäyntiajatteluun huomattavasti vaikuttaneen Clausewitzin pääteoksessa *Vom Kriege* (suomeksi *Sodankäynnin taito*) puhutaan vihollisen sotavoimien tuhoamisesta (*vernichten*), mutta sillä tarkoitetaan yleensä tilaa, jossa vihollinen ei pysty enää jatkamaan taistelua, ei siis ihmisten ja materiaalin täydellistä tuhoamista.⁴³⁸ Clausewitzilainen ajatus *Vernichtung*-sodasta vaikutti 1800–1900-lukujen vaihteen saksalaisten sotilaiden ja poliitikkojen kielenkäyttöön, ja myös kreivi Schlieffenin sotasuunnitelma Ranskan lyömisestä tähtäsi vihollisen sotavoimien taistelukyvyn nopeaan tuhoamiseen.⁴³⁹ Tämä saattoi aiheuttaa osaltaan väärintulkintoja sekä Reichstagin poliitikkojen kesken että myös myöhemmässä historiankirjoituksessa.

5.4. Siirtomaasodat ja siirtomaavalta

Väittelyissä saksalaisten ja afrikkalaisten sodankäynnistä Reichstagissa esitettiin myös yleisempää pohdintaa siirtomaakapinoista ja siirtomaavallasta. Kapinoiden syistä väiteltiin läpi istuntokauden, mutta keskustelu siirtomaavallan luonteesta ja oikeutuksesta kiihtyi, kun Itä-Afrikan kapinasta julkaistiin tammikuussa 1906 Reichstagille tarkoitettu muistio, jossa viranomaiset purkivat kapinan syitä. Virallisessa muistiossa todettiin suoraan, että siirtomaapolitiikka on aina myös valloituspolitiikkaa ja siirtomaasodat erottamaton osa sitä.⁴⁴⁰

Jürgen Osterhammel määrittelee kolonialismin seuraavasti: Kolonialismi on valtasuhde enemmistön muodostavan alkuperäisväestön (tai pakottamalla maahan tuotujen ihmisten) ja vähemmistössä olevien ulkomaisten tunkeutujien välillä. Siirtomaan vallanpitäjät tekevät keskeiset päätökset omien usein kaukaisessa metropolissa määriteltyjen etujensa mukaisesti. Siirtomaan väestön kanssa ei tehdä kulttuurillisia kompromisseja, vaan vallanpitäjät ovat

---

⁴³⁷ Hull 2005, 56–60.

⁴³⁸ Clausewitz 1832, Erstes Buch, Zweites Kapitel: "Zweck und Mittel im Kriege".

⁴³⁹ Nipperdey 1992, 241.

⁴⁴⁰ Reichstag 1905–1906, Anlage Nr. 194, Denkschrift über die Ursachen des Aufstandes in Deutsch-Ostafrika 1905.

vakuuttuneita omasta ylemmydestään ja mandaatistaan hallita.⁴⁴¹ Epätasa-arvo ja väkivallalla hallitseminen ovat siis elimellinen osa kolonialismia, ja kolonialismin puolustajien piti periaatteessa tunnustaa nämä piirteet.

Kapinoita pidettiin yleisesti välttämättömänä pahana. Ulkoministeriön siirtomaaosaston johtaja Oscar Stuebel jatkoi maaliskuussa 1904 aiemmin aloittamaansa pohdiskelua siirtomaakapinoiden väistämättömyydestä. Hänen mukaansa Lounais-Afrikassa oli ennen kaikkea kyse luonnonvoimiin verrattavasta tuhosta, ja tilannetta voitiin verrata tulvaan tai kaupungin palamiseen tulipalossa.⁴⁴² Konservatiivit yhtyivät Reichstagissa tähän näkemykseen. Esimerkiksi Karl von Richthofen-Damsdorfin (Deutschkonservative Partei) mielestä kaikki kansakunnat, jotka eivät rajoittaneet vaikutusvaltaansa vain kotimaan maaperälle, vedetään mukaan tämäntapaisiin siirtomaasotiin:

”Missä kulttuurikansat törmäävät sivistymättömiin, työntävät he heidät – se on aina ollut näin – takaisin. [...] Tämä johtaa konflikteihin, on johtanut taisteluihin ja tulee aina johtamaan taisteluihin, se on luonnon välttämättömyys.”⁴⁴³

Samoin asian esitti Deutsche Reichspartein Otto Arendt maaliskuussa 1906: ”Siirtomaapolitiikka on aina valloituspolitiikkaa ja sen pitää olla väkivaltapolitiikkaa, muuten se ei ole mahdollista. Näin on aina ollut.”⁴⁴⁴ Hyvin samankaltaisin sanoin asian esitti myös Stuebelin seuraaja Hohenlohe-Langenburg, jonka mukaan sodat pitäisi vain hyväksyä ja olla valmis niihin myös tulevaisuudessa.⁴⁴⁵ Myös Zentrummin Wilhelm Schwarzen⁴⁴⁶ mielestä kapinat olivat väistämättömiä ”neekerien luonteen” vuoksi, mutta niistä voisi tehdä harmittomampia riisumalla alkuperäisväestö aseista. Zentrummin edustajat painottivat kuitenkin muita puolueita enemmän kulttuurin viemistä siirtomaihin, ja kulttuuriviennissä lähetystyöllä oli Zentrumille suuri merkitys.⁴⁴⁷

Sosiaalidemokraattien mielestä siirtomaapolitiikka oli aina riistoa ja orjuuttamista. Vaikka sosiaalidemokraatit vastustivat siirtomaita periaatteellisella tasolla, Bebel esitteli eräässä

---

⁴⁴¹ Osterhammel 1997, 16–17.

⁴⁴² Reichstag 17.3.1904, 1895D–1896A.

⁴⁴³ Reichstag 6.12.1904, 3384C. ”Wo Kulturvölker mit unzivilisierten zusammenstoßen, drängen sie dieselben – das ist nie anders gewesen – zurück. [...] Das führt zu Konflikten, hat zu Kämpfen geführt und wird immer zu Kämpfen führen, das ist eine Naturnotwendigkeit“.

⁴⁴⁴ Reichstag 15.3.1906, 2024A.

⁴⁴⁵ Reichstag 13.3.1906, 1906A–B.

⁴⁴⁶ Parlamentarierportal (BIOPARL). Wilhelm Schwarze (1851–1937) oli ammatiltaan juristi. Reichstagissa 1893–1918.

⁴⁴⁷ Reichstag 19.3.1906, 2058 (Schwarze). Ks. myös esim. Reichstag 15.3.1906, 2028C–D (Spahn); 4.12.1906, 4152B (Erzberger).

puheenvuorossaan myös lyhyesti eräänlaisen oman reformihenkisen siirtomaapolitiikkansa. Kapinoiville afrikkalaisille olisi pitänyt julistaa:

”Lopettakaa kapina. Tehkää rauha! Tulemme teitä kaikilla tavoilla vastaan, annamme anteeksi menneet tapahtumat. Myönnämme, että teitä on ärsytetty monella tavalla. Mutta olette menneet kostossanne liiallisuuksiin, mutta ette olekaan vielä kulttuuri-ihmisiä; me haluamme tehdä teistä nyt kulttuuri-ihmisiä, haluamme antaa teille jälleen maata ja välineitä kulttuuriin, ja haluamme auttaa teitä, että laitatte kotinne hienommaksi ja paremmaksi ja olonne miellyttävämmiksi, kuin ne olivat.”⁴⁴⁸

Bebel oli varma, etteivät hererot ja namat tämän jälkeen olisi jatkaneet sotaa. Kun oikeisto vain naureskeli näille sanoille, Bebel syytti heitä surkeiksi ihmistuntijoiksi. Bebelin mielestä alkuperäisväestöön pitäisi luottaa, koska luottamus herättää luottamusta. Mitään kapinaa ei olisi puhjennut, jos afrikkalaisia olisi kohdeltu oikeudenmukaisesti. Valkoisella miehellä oli sivilisaation tuoma moraalinen yliote, joka jo yksistään toi auktoriteettia, ja tällöin väkivaltaa ja alistusta ei tarvittu. Samalla Bebel rinnasti alkuperäisväestön alistuksen politiikkaan, mitä harjoitettiin myös oman maan kansalaisia kohtaan. Tällä hän varmasti tarkoitti sosialistien ja heidän äänestäjiensä syrjimistä ja demonisointia Saksassa. Saksan siirtomaapolitiikka ei kuitenkaan Bebelin mielestä poikennut muista suurvalloista. Kaikkien siirtomaiden historia oli kirjoitettu verellä ja tahrattu rikoksilla. Huolimatta siitä, että sosialistit suhtautuivat yleisesti kriittisesti kristinuskon viemiseen Afrikkaan, Bebel kuitenkin puolusti lähetyssaarnaajia, joita vastaan jotkut olivat hyökänneet. Hänen mielestään lähestyssaarnaajat olivat tehneet suuria palveluksia kulttuurityössä.⁴⁴⁹

Sosiaalidemokraattien vaatimukset humanimmasta sodankäynnistä ja siirtomaapolitiikasta saivat kannatusta lähinnä vasemmistoliberaaleilta. Freisinnige Volkspartein Julius Kopsch siteerasi 29.11.1906 erästä Saksassa julkaistua kirjaa, jossa kehoitettiin luomaan siirtomaihin *tabula rasa*: siirtomaaisännät eivät saisi joutua epäselvien inhimillisyyssideoiden hypnotisoimaksi ja suojella värillisiä rotuja oman kansansa kustannuksella. Oman kansan olemassaolon suojelu oli suurin velvollisuus. Kopschin mielestä tämä oli suora kehoitus

---

⁴⁴⁸ Reichstag 1.12.1906, 4060D. ”Hört auf mit dem Aufstand. Macht Frieden! Wir werden euch in jeder Weise entgegenkommen, wir werden, was geschehen ist, verzeihen. Wir geben zu, ihr seid vielfach gereizt worden. Ihr habt zwar eure Rache überschritten, aber ihr seid nun einmal keine Kulturmenschen; wir wollen euch nunmehr zu Kulturmenschen machen, wir wollen euch wieder Land und Kulturmittel geben, und wollen euch helfen, daß ihr euer Heim schöner und besser einrichten, eure Existenz angenehmer gestalten könnt, als ihr sie gehabt habt.”

⁴⁴⁹ Reichstag 1.12.1906, 4060–4062.

murhanhimoiseen politiikkaan, joka johtaisi siirtomaiden kansojen⁴⁵⁰ kapinoihin sielläkin, missä oli toistaiseksi ollut rauhallista. Myös alkuperäisväestölle piti tunnustaa oikeus olemassaoloon.⁴⁵¹

Isabel Hullin mukaan Saksan armeijan piirissä siirtomaasodat ja eurooppalainen sodankäynti nähtiin toisistaan erillisinä. Ne toimivat erilaisten sääntöjen mukaan, eikä siirtomaasodista voitu sotilaiden mielestä ottaa oppia Euroopassa.⁴⁵² Imperialististen valtioiden käymät siirtomaasodat erosivat eurooppalaisesta sodankäynnistä yleensä myös tavoitteiltaan, sillä toisin kuin Euroopassa, siirtomaissa tavoitteena oli hävinneen osapuolen pitkäaikainen alistaminen ja sitä kautta kestävän rauhan luominen.⁴⁵³ Vaikka siirtomaasotia olisi pidetty eurooppalaisesta sodankäynnistä erillisenä konfliktityyppinä, esimerkiksi Lounais-Afrikassa itse joukkoja komentanut eversti Berthold von Deimling piti Reichstagissa siirtomaasotaa myös hyvänä kouluna saksalaisille sotilaille, koska Euroopassa oli vallinnut niin pitkään rauha.⁴⁵⁴ Deimlingin näkemystä sodasta hyvänä kouluna voi selittää, että Lounais-Afrikan kapina oli hänelle itselleen ensimmäinen varsinainen sotakokemus, vaikka hän oli tuolloin jo 50-vuotias. Saksalaisille upseereille oli tärkeää saavuttaa aitoa taistelukokemusta kentällä.⁴⁵⁵ Samoin kuin siirtomaasotaa pidettiin koulutuksena sotaan, asevelvollisuutta ja elämää kasarmilla pidettiin Saksassa yleisesti tärkeänä siirtymäriittinä ja kouluna elämää varten.⁴⁵⁶

Mainittu Deimling on mielenkiintoinen hahmo 1900-luvun alkupuolen saksalaisessa sotahistoriassa. Hän saavutti Lounais-Afrikan kapinassa maineen keisarille uskollisena miehenä, joka ei kaihtanut kovia otteita vihollisen tuhoamisessa. Tuolloin hän piti sotaa ”kunniaakkaana taisteluna mies miestä vastaan”. Ensimmäisessä maailmansodassa hän tuli tunnetuksi ”Ypresin teurastajana”. Deimlingin johtamat joukot hyökkäsivät ”Deutschland Deutschland über alles, über alles in der Welt” laulaen Ypresin kaupunkiin syksyllä 1914. Vastoin ylemmän sodanjohdon ohjeita tehty hyökkäys aiheutti valtavia tappioita Deimlingin joukoille. Maailmansodan massataistelut ja keisarikunnan luhistuminen muuttivat hänen näkemystään sodasta, ja sodan jälkeen siihen asti sapelinkalistelijana tunnettu kenraali kääntyi vakaumukselliseksi pasifistiksi. Tämä on mielenkiintoinen esimerkki ensimmäisen

---

⁴⁵⁰ Huom. Kopsch käytti sanaa *Völker*.

⁴⁵¹ Reichstag 29.11.1906, 4005C–D.

⁴⁵² Hull 2005, 131.

⁴⁵³ Osterhammel 1997, 43.

⁴⁵⁴ Reichstag 19.3.1906, 2126C–D.

⁴⁵⁵ Deimlingin elämästä ja urasta Zirkel 2006.

⁴⁵⁶ Frevort 2004, 149–150, 170–199.

maailmansodan aiheuttamasta militaristisen ajattelun murroksesta, mutta on huomattava, että Deimling oli pasifismissaan poikkeustapaus saksalaisten upseerien joukossa.⁴⁵⁷

Saksan kansakunnan rakentamisessa tärkeinä pidetyt voitot 1860–1870-lukujen yhdistymissodissa⁴⁵⁸ vaikuttivat myös selvästi siirtomaasotiin. Oman valtion samaistaminen sotilaalliseen täydellisyyteen lisäsi onnistumispaineita. Saksalaisten sotilaiden yleisin odotus boksarikapinasta ja Lounais-Afrikasta oli ollut nopea voitto alempiarvoisesta, mutta julmasta vihollisesta. Eurooppalainen ylemmydentunto ilmeni materiaalisen ja teknologisen ylivoiman lisäksi kurin ja johtamistaidon paremmuutena. ”Lyhyen sodan illuusio”, uskomus siihen, että teollistuminen ja moderni valtio tekisivät sodankäynnistä niin tuhoisaa, että pitkät sodat olisivat mahdottomuus, oli Euroopassa yleinen uskomus vuoden 1870 jälkeen ennen ensimmäistä maailmansotaa. Uskomus oli helppo siirtää suurvaltojen välisten sotien kontekstista siirtomaihin – epätasa-arvoinen sota tuskin kestäisi kauempaa kuin sotilaallisesti tasaväkisten maiden välinen sota.⁴⁵⁹ Pitkittynyt sota aiheutti luultavasti turhautumista saksalaisissa sotilaissa ja johti osaltaan väärinkäytöksiin. Sotilaat odottivat kohtaavansa julmia vihollisia, ja saksalaisten mielissä vieras vihollinen konstruointiin ”toiseutena” verrattuna lakeja kunnioittavaan, moraaliseen ja ylempiarvoiseen eurooppalaiseen. Alkuperäisväestöjen julmuus oikeutti vastavuoroisesti eurooppalaisten harjoittaman julmuuden. Vihollisen stereotyyppinen leimaaminen oli länsimaissa tyyppillistä, ja 1800–1900-lukujen vaihteen kielenkäyttö oli hyvin rassistista. Vihollinen kuviteltiin sota-aikoina moraalimaailman ulkopuolelle, mikä legitimoi äärimmäiset keinot vihollisen rankaisemiseen eurooppalaisen sotilaan ja valtion kunnian puolustamiseksi.⁴⁶⁰

Saksassa sotilaiden käsityksiin siirtomaasotien luonteesta vaikutti myös keisari Vilhelm II:n surullisenkuuluisa ”hunnipuhe”, jonka hän piti Kiinan boksarikapinaa kukistamaan lähteville sotilaille heinäkuussa 1900. Puheessa hän kehotti saksalaisia sotilaita kostamaan kiinalaisten tekemät vääryydet ja antoi seuraavanlaiset sodankäyntiohjeet: ”Armoa ette anna, vankeja ei oteta. [...] Olkoon Saksan nimi siten tunnettu Kiinassa, ettei kukaan kiinalainen enää koskaan uskalla katsoa saksalaista karsaasti.” Puhe oli suuri häpeä Saksan hallitukselle ja erityisesti Bülowille, joka oli pyrkinyt maltilliseen ulkopolitiikkaan. Suuri osa saksalaisista ei hyväksynyt puheessa mainittuja sodankäynnin menetelmiä, mutta sanamuodot saavuttivat suosiota äärinationalistisissa ja konservatiivisissa piireissä. Lounais-Afrikan kapinan syytyttyä

---

⁴⁵⁷ Aiheesta lisää ks. Zirkel 2006.

⁴⁵⁸ Leonhard 2008, 761–765.

⁴⁵⁹ Hull 2005, 134.

⁴⁶⁰ Hull 2005, 134–136.

Bülow sai pidettyä keisarin kielenkannat aisoissa, eikä vastaavia puheita pidetty.⁴⁶¹ August Bebel kuitenkin pohti Reichstagissa, lähtikö Ludwig von Trotha kenties Lounais-Afrikkaan ”ylimmältä tasolta” saatu vastaava mutta salainen ohje mukanaan.⁴⁶²

Reichstagin valta nojasi sen budjettivaltaan, joten siirtomaakapinoiden taloudellinen merkitys Saksalle korostui Reichstagin keskusteluissa moneen otteeseen. Pohdinnat koskivat sekä kapinaa että siirtomaiden taloudellista hyödyllisyyttä ylipäänsä. James Sheehanin mukaan talouteen liittyvät asiat nousivat Saksan poliittisessa elämässä yleisestikin merkittäväksi puheenaiheeksi etenkin 1890-luvulta alkaen. Erilaiset taloudelliset etujärjestöt tukivat tiettyjä poliitikkoja, joiden piti vuorostaan sitoutua ajamaan järjestöjen asiaa.⁴⁶³ Kuten tässä tutkielmassa käsitellyissä parlamenttikeskustelussa muutenkin, parlamentaarikot pääsivät yleensä esittämään yleisempää ulkopoliittikan ja siirtomaahallinnon kritiikkiä valtakunnan budjetin käsittelyn yhteydessä. Puhemiehet eivät kovin tarkasti kontrolloineet, että keskustelua käytiin varsinaisesta asialistalla olleesta asiasta, vaan puhujat esittivät usein löyhästi aiheeseen liittyviä ideologisia kannanottoja.

August Bebel arvioi 17.3.1904 Lounais-Afrikan kapinan yhteiskustannusten kenties nousevan yli 50 miljoonaan markkaan, mikä vielä tässä vaiheessa aiheutti ”Oho!” huutoja yleisössä. Siirtomaan hyödyt eivät Bebelin mielestä vastanneet tällaisia kustannuksia.⁴⁶⁴ Myös vasemmistoliberaalien keskuudessa pohdittiin siirtomaiden taloudellista arvoa kriittiseen sävyyn. Esimerkiksi Hermann Müller (Freisinnige Volkspartei) pohti jo ensimmäisessä kapinaa koskevassa keskustelussa siirtomaiden taloudellista hyödyttömyyttä,⁴⁶⁵ ja Eugen Richter puhui kesällä 1904 miljoonien ja miljoonien syytämistä hiekka-aavikolle.⁴⁶⁶

Vaikka sosiaalidemokraattisen puolueen sisällä käytiin väittelyä kolonialismin eduista ja haitoista, siirtomaiden taloudellinen haitallisuus oli keskusteluissa SPD:n edustajien pysyvä kanta,⁴⁶⁷ ja Lounais-Afrikan kapinan suuret kustannukset tarjosivatkin mahdollisuuden korostaa tätä näkemystä. Keskusteluiden vastapuolen periaatteellinen kanta taas oli, että siirtomaat alkaisivat tuottaa voittoa taloudellisen panostuksen myötä, ja nyt Saksan piti entistä määrätietoemmin kehittää Lounais-Afrikkaa. Suurvaltojen välisessä kilpailussa siirtomaat

---

⁴⁶¹ Hull 2005, 134–136.

⁴⁶² Reichstag 1.12.1906, 4060B.

⁴⁶³ Sheehan 1968, 523.

⁴⁶⁴ Reichstag 17.3.1904, 1889.

⁴⁶⁵ Reichstag 19.1.1904, 368D–369B.

⁴⁶⁶ Reichstag 15.6.1904, 3150B. Vasemmistoliberaalien näkemyksistä ks. myös esim. Reichstag 6.12.1904, 3391 (Müller).

⁴⁶⁷ El-Tayeb 2001, 69–70. Sosiaalidemokraattisessa puolueessa revisionistisen oikeistosiiiven johtaja Eduard Bernstein suhtautui muita positiivisemmin kolonialismiin. Fisch, Groh & Walther 1982, 214–215.

nähtiin taloudellisena välttämättömyytenä, joita ilman Saksan asema maailmanpolitiikan näyttämöllä olisi ollut vähäisempi. Ja kun siirtomaita kerran omistettiin, piti niiden taloudellisesta kannattavuudesta pitää huolta.⁴⁶⁸

Keskustelu liikkui ennen kaikkea periaatteellisella ja aatteellisella tasolla. Siirtomaiden vastustajilla oli tilastotietoja aseinaan, mutta kolonialismin puolustajat vetosivat Saksan siirtomaahistorian lyhyteen ja tulevaisuuden siirtomaaimperiumin ruusuisempiin näkymiin. Reichstagin ulkopuolellakin Saksan 1904 omistamat siirtomaat olivat siirtomaiden kannattajien toiveissa vain osa tulevaisuuden maantieteellisesti yhtenäistä siirtomaaimperiumia.⁴⁶⁹ H.W. Kochin mukaan Saksan poliittisten puolueiden väittelyitä leimasi yleisestikin liikkuminen ideologisella tai jopa metafysisellä tasolla, mikä häittoi keskustelua käytännön ongelmista.⁴⁷⁰ Reichstagin pohdinnat siirtomaataloudesta kuvaavat osittain tätä näkemystä, vaikka edustajat vetosivat myös kylmiin talouslukuihin ja konkreettisiin parannuskeinoihin kuten rautateiden rakentamiseen.

Lounais-Afrikan kapinan lisärahoituksessa oli alkuvaiheessa kyse myös ennen kaikkea saksalaisten henkien pelastamisesta. Kansleri Bülow korosti toukokuussa 1904 puheessaan puolustaessaan lisäjoukkojen lähettämistä, että ”[s]äästäminen, missä on kyse niin monien uhattujen saksalaisten pelastamisesta, lippumme maineesta ja sotilaallisesta menestyksestä, olisi säästävää väärässä paikassa, se olisi rikos”.⁴⁷¹ Siirtomaita puolustaneet liberaalit ja konservatiivit pitivät Lounais-Afrikan kapinaa ”oppirahojen maksamisena”, miltä vanhemmatkaan siirtomaavallat eivät olleet välttyneet menneiden vuosien kansannousuissa.⁴⁷² Myöhemminkin esimerkiksi joulukuussa 1905 kansallisliberaalien Ernst Bassermannin mielestä saksalaiset säästivät liikaa joukoista ja liikenteestä siirtomaissa. Hän myönsi, että Lounais-Afrikan kapinan syynä olivat luultavasti osittain väärinkäytökset, mutta tällaista kapinaa ei olisi syntynyt, jos saksalaisilla olisi ollut tarpeeksi joukkoja ja kulkuneuvoja.⁴⁷³

Historiankirjoituksen perusteella voidaan todeta, että taloudellisesti Saksan Lounais-Afrikka ei siirtomaavallan alkuvuosina 1880–1890-luvuilla ollut hyödyllinen emämaalleen. Luonnonvaroja ei löytynyt ja itse keisari Vilhelm II oli halukas luopumaan koko siirtomaasta,

⁴⁶⁸ Esim. Reichstag 4.12.1906, 4155D (Kardorff). Ks. myös El-Tayeb 2001, 61.

⁴⁶⁹ Stoecker 1986, 191–192.

⁴⁷⁰ Koch 1984, 134–135.

⁴⁷¹ Reichstag 9.5.1904, 2788B. ”Sparsamkeit, wo es sich um die Rettung so vieler in Bedrängnis befindlicher Deutscher, wo es sich um das Ansehen unserer Fahne, wo es sich um den militärischen Erfolg handelt, wäre eine Sparsamkeit am unrechten Ort, wäre geradezu ein Verbrechen.”

⁴⁷² Ks. esim. Reichstag 15.6.1904, 3156D; 7.12.1904, 3421B.

⁴⁷³ Reichstag 9.12.1905, 185.

jotta Saksa voisi keskittyä Itä-Afrikkaan.⁴⁷⁴ Lisäksi kapinan todelliset kustannukset 1904–07 nousivat lopulta noin 400 miljoonaan markkaan.⁴⁷⁵ Lounais-Afrikan taloudellinen merkitys nousi vasta kapinoiden jälkeisinä vuosina 1907–1915. Kapinavuosien jälkeinen talous perustui suurelta osin alkuperäisväestön käyttöön pakkotyövoimana. Talouden painopiste siirtyi viljelystä ja kaupankäynnistä kaivoksiin, kun siirtomaasta löytyi timantteja 1908. Timanttien ohella Lounais-Afrikassa louhittiin kuparia. Maahan rakennettiin myös uusia rautateitä helpottamaan alueen taloudellista hyväksikäyttöä.⁴⁷⁶ Kaivosteollisuus paransi Lounais-Afrikan taloudellista kannattavuutta, joka oli ollut erittäin huono aiempina vuosina. Yleisesti ottaen Saksan siirtomaat olivat kuitenkin taloudellisesti hyvin merkityksettömiä ja söivät emämaan varoja. Saksan ulkomaankaupasta omien siirtomaiden osuus oli 1904 vain 0,5 %, eikä osuus kasvanut ennen ensimmäistä maailmansotaa.⁴⁷⁷

---

⁴⁷⁴ Pakenham 2003, 606.

⁴⁷⁵ Stoecker 1986, 191.

⁴⁷⁶ Drechsler 1986, 136–148.

⁴⁷⁷ Stoecker 1986, 187–192.

6. PÄÄTÄNTÖ

Reichstagin vaalikausi loppui yllättäen kesken istuntokauden, kun Bülow hajotti parlamentin 13.12.1906. Hajottaminen tapahtui välittömästi sen jälkeen, kun Reichstag oli äänestyksessä hylännyt lisäbudjetin Lounais-Afrikan siirtomaalle.⁴⁷⁸ Reichstagin suurin puolue Zentrum oli ollut pääsääntöisesti ikään kuin hallituspuolue, jonka tukeen Bülow oli nojannut tärkeissä ratkaisuisissa. Vuonna 1906 Zentrum oli kritisoinut siirtomaahallintoa huomattavasti entistä vahvemmin, ja Bülow halusi katkaista yhteistyön ja päästä irti puolueen ylivallasta. Saksan ulkopoliittiset kömmähdykset olivat heikentäneet Bülowin arvovaltaa ja luottamusta sekä keisarin että poliitikkojen joukossa. Pyörrytyään keväällä 1906 kansleri joutui pitkälle sairauslomalle, jonka aikana hänen vastustajansa vahvistuivat käyttämällä valtatyhjiötä hyväkseen. Hajottamalla Reichstagin Bülow halusi vahvistaa omaa asemaansa. Siirtomaakysymykset nousivat pääteemaksi tammikuun 1907 vaaleissa. Niin sanotuissa ”hottentotti-vaaleissa” hallitus kampanjoi nationalistisilla teemoilla sosiaalidemokraatteja ja Zentrumia vastaan. Zentrum pysyi Reichstagin vahvimpana puolueena 105 edustajalla, mutta sosiaalidemokraattien paikkaluku putosi melkein puoleen eli 43 edustajaan.⁴⁷⁹

Reichstagin ulkopoliittinen aktiivisuus oli tutkimallani vaalikaudella 1903–1906 selvästi kasvamassa, minkä parlamentaarikot itsekin panivat merkille. Saksan ulkopoliitiikassa ei ollut selkeää strategiaa, jota olisi johdonmukaisesti seurattu. Sekavat tavoitteet aiheuttivat osaltaan Saksan ulkopoliittisen eristymisen, mikä pakotti poliitikot arvioimaan uudelleen Weltpolitiikan keinoja ja päämääriä. Reichstagin vasemmisto kannatti ulkopoliitiikan väittelyiden lisäämistä, oikeistopuolueet taas suhtautuivat siihen varsinkin aluksi pidättyväisemmin. Erityisesti sosiaalidemokraatit ja osittain myös vasemmistoliberaalit kritisoivat Weltpolitiikka kokonaisuudessaan, mutta sille ei juurikaan esitetty poliittisia vaihtoehtoja, vaan suurvalta-asemaan tähtäämistä pidettiin Saksalle luonnollisena. Vaikka sosiaalidemokraatit olivat lisänneet kannatustaan, he eivät olleet yksin riittävän vahva voima vastustamaan imperialismia. Yleisesti kritiikki kohdistui enemmän Saksan diplomatian virheisiin eri tapahtumissa.

Sekä Marokon kriisiä että Venäjää koskevissa väittelyissä tuli esille, että moderni sota kosketti aiempia rajoitettuja sotia enemmän koko kansaa. Uudet aseet ja suuret armeijat tekivät sodasta aiempaa verisempää ja kalliimpaa. Venäjän sisäiset levottomuudet osoittivat,

---

⁴⁷⁸ Reichstag 13.12.1906, 4381.

⁴⁷⁹ Ullrich 1999, 214–217; Lerman 1990, 160–166.

että epäonnistunut sota saattoi syöstä monarkian kriisiin. Sota demokratisoitui, koska kansan mielipidettä oli kuunneltava, ja kansan ja johdon välisessä keskustelussa Reichstagilla oli kansanedustuslaitoksena tärkeä asema. Sotaa pidettiin Euroopassa ensimmäistä maailmansotaa edeltävällä aikakaudella laillisena politiikan välineenä ja Saksan suurvalta-aseman rakentaminen perustui pitkälti aseelliseen voimaan, mutta suurvaltasuhteita koskevista väittelyistä kaikki vakuuttelivat Reichstagissa rauhantahtoisuutta. Vaikka jotkut merkittävät saksalaiset ajattelijat pitivät 1900-luvun alussa sotia välttämättöminä ja kansakuntien kehitykselle tärkeinä, Reichstagissa tällaisia näkemyksiä ei tarkastelemisnani väittelyissä esitetty. Modernia sotaa pidettiin selkeästi tuhoisana ja epätoivottavana.

Sen sijaan siirtomaita koskevista väittelyistä lähes kaikkien puhujien sanoissa korostui näkemys siirtomaasodista välttämättömyytenä ja myös urheana toimintana. Armeija oli saksalaisen nationalismin keskiössä, mutta samaan aikaan Euroopassa oli eletty poikkeuksellisen pitkään rauhan aikaa. Vaikka siirtomaasotia pidettiin ”normaaleihin” valtioiden välisiin sotiin verrattuna erillisenä konfliktityyppinä, positiivinen suhtautuminen kaikkeen sotilaalliseen oli helppo kanavoida siirtomaasotilaiden uhrautuvuuden kehumiseen. Toisaalta Lounais-Afrikan tuhoamissodankäynti pakotti arvioimaan uhrautuvuuden lisäksi konkreettista ihmisten tappamista. Sosiaalidemokraatteja lukuun ottamatta puhujat pitivät saksalaisia sivistyneinä ja afrikkalaisia julmina, mutta toisaalta ankaria otteita pidettiin tarkoituksenmukaisina. Aikakaudelle tyypillinen rasismi oikeutti afrikkalaisten eriarvoisen kohtelun viltteinä, ja joidenkin puhujien sanoissa kuului läpi sosiaalidarwinistinen ajattelu, jossa sotaa pidettiin ihmiskuntaa puhdistavana elonjäämististeluna.

Käsiteltyjä Reichstagen väittelyitä hallitsi erityisesti vastakkainasettelu sosiaalidemokraattien ja kaikkien muiden puolueiden välillä. Zentrum-puolueen kriittisyys siirtomaakysymyksissä alkoi kasvaa vasta vaalikauden loppupuolella 1905–1906. Sosiaalidemokraattien puoluejohtaja ”punainen keisari” August Bebel nousi erityisen näkyväksi hahmoksi väittelyissä. Hallitus pyrki leimaamaan SPD:n epäisänmaalliseksi ja puolusti ulkopoliittikkaa ja siirtomaapolitiikkaa painokkaasti. Kriisit pakottivat kuitenkin hallituksen ja sitä puolustaneet tahot myöntämään, että myös virheitä oli tehty. Sosiaalidemokraattien ja hallituksen vastakkainasettelu liittyi ulkopoliittikan lisäksi myös sisäpoliittisiin väkivaltaisiin konflikteihin, koska valtaapitävät pelkäsivät sosialistista vallankumousta. Sosiaalidemokraattisen puolueen virallinen politiikka vastusti vallankumouksen aktiivista lietsomista, mutta Venäjän vallankumous mahdollisti sosialistien mielestä taantumuksellisen tsaarinvallan vertaamisen Saksan olosuhteisiin. Hallitus ja porvarilliset puolueet halusivat

marginalisoida sosialistit politiikassa, mutta sosiaalidemokraatit sulki myös itseltään ovia yhteistyöhön kutsumalla julkisuudessa itseään yhteiskunnan vihollisiksi. Erityisesti Venäjää kohtaan sosiaalidemokraatit esittivät myös Reichstagissa niin ankaraa kritiikkiä, ettei sellaista olisi voinut Saksan virallisen ulkopoliitiikan puitteissa tehdä.

Huomionarvoista Reichstigin ulkopoliittisissa keskusteluissa oli myös, että keskusteluihin ottivat lähes aina osaa samat puhujat. Vaikka parlamentissa oli 397 jäsentä, keskusteluissa toistuivat aina samat muutamia nimet. Saksan perustuslain vuoksi hallituksen virallista politiikkaa puolusti lähes yksinomaan valtakunnankansleri Bernhard von Bülow. Tärkeitä Reichstigin puhujia olivat mainitun August Bebelin lisäksi etenkin kansallisliberaalien puoluejohtaja Ernst Bassermann, konservatiivien Otto Arendt ja Wilhelm von Kardoff, sosiaalidemokraattien Georg von Vollmar ja Georg Ledebour sekä Zentrummin Peter Spahn ja Matthias Erzberger. Vasemmistoliberaalien hajanaisesta puoluekentästä johtuen heillä oli enemmän näkyviä puhujia. Antisemitistisen Deutsch-soziale Reformpartein Max Liebermann von Sonnenberg ja Ludwig zu Reventlow olivat äärimmäisten mielipiteidensä takia näkyviä hahmoja, mutta koska heidän puolueensa kannatus oli varsin matala, ei ole syytä antaa heidän näkökannoilleen liian suurta painoarvoa julkisen mielipiteen arvioinnissa.

Suurvaltopoliitikassa puhujien argumentit liikkuvat hyvin pitkälti periaatteellisella tasolla. Weltpolitik nähtiin suorastaan Saksan kohtalona, tai sitten sitä vastustettiin ideologisista syistä. Sen sijaan siirtomaakapinoiden kritiikissä SPD:n argumentit perustuivat usein lähteistä siteerattuihin ”tosiasioihin”, vaikka olivat myös hyvin ideologisesti värittyneitä. Siirtomaan puolustajien argumenteissa periaatteellisilla kannanotoilla oli hallitsevampi rooli. Taistelevat sotilaat puolustivat Saksan kunniaa, jota piti pitää yllä, maksoi mitä maksoi.

Vaikka Reichstigin aktiivisuus ulkopoliitiikan suhteen oli kasvamassa, suuret ulkopoliittiset päätökset tehtiin kuitenkin edelleen kuulematta yleistä mielipidettä etukäteen. Koska ulkopoliitiikan johto ei ollut vastuussa parlamentille, asiat valmisteltiin useimmiten suljettujen ovien takana. Reichstagilla oli vain rajallinen mahdollisuus määrittää itse väiteltävät ulkopoliittiset aiheet, ja sen valta nojasi budjettien hyväksymiseen ja hylkäämiseen. Tämän takia tietyistä aiheista ei välttämättä keskusteltu lainkaan, elleivät ne vaatineet rahankäytön takia Reichstigin hyväksyntää. Tällöin monet poliittiset päätökset saattoivat olla päätyttä julkisuuteen. Reichstag keskusteli tapahtumista yleensä vasta jälkikäteen, joskus istuntokausien katkojen takia kuukausia myöhemmin. Jotkut Saksan ulkopoliitiikan kannalta suhteellisen merkittävät tapahtumat jäivät selvästi Reichstagissa pienelle huomiolle.

Esimerkkinä tällaisesta on keisari Vilhelm II:n ja tsaari Nikolai II:n tapaamisessa Suomenlahdella sovittu Koiviston sopimus, josta ei Reichstagissa puhuttu lainkaan.

Politiikan määrittäjänä Reichstagin rooli oli niin rajattu, ettei sillä ollut välttämättä polttavaa tarvetta saavuttaa debatin kautta käytännöllisiä ja tehokkaita kompromisseja. Keisarikunnan poliittisten väittelyiden perusongelmana oli, että eri laitoja edustavat puolueet eivät olleet valmiita kompromisseihin, vaan keskusteluita käytiin ideologisella, jopa ”metafyysisellä” tasolla, jossa jyrkät periaatteet vallitsivat. Reichstagin väittelyitä käytiin pohtimatta poliittisia käytännön seurauksia. Keisarikunnan poliittisten puolueiden jäsentymistä estivät myös niiden alueelliset traditiot: aatteet kuten liberalismi tai sosialismi saivat eri alueilla erilaisia painotuksia, ja eri osavaltioissa saman nimiset puolueet julistivatkin erilaista politiikkaa.⁴⁸⁰ *Pro et contra* -väittelyitä siis käytiin, mutta ratkaisujen löytäminen ei välttämättä ollut kovin tehokasta.

Jatkotutkimuksen kannalta yksi mahdollisuus olisi analysoida Reichstagin budjettiväittelyitä kokonaisuudessaan. Vaikka tässä tutkielmassa käsitellyt teemat nousivat keskusteluista selkeästi esiin, puheenvuorojen sisällä kannanotot aaltoilivat usein monenlaisiin aiheisiin, jolloin kokonaisten väittelyiden analysointi ei ollut mahdollista, vaikka pyrin huomioimaan nimenomaan väittelyiden keskusteluluonteen. Sodan kuvaa ja militarismia Reichstagissa voisi myös lähestyä erilaisten sotalaitoksen reformien kautta, joskin aiheesta on jo aiemmin tehty melko paljon tutkimusta.

Tarkastelemani vaalikauden jälkeen Saksan asema huonontui entisestään, ja sodan uhka nosti päätään useita kertoja. Hedelmällisintä olisikin laajentaa tutkimuksen aikaväliä eteenpäin ensimmäiseen maailmansotaan asti. Saksan eristymisen jatkui, kun Venäjä ja Britannia liittoutuivat 1907. Lokakuussa 1908 syttyi kansainvälinen Bosnian kriisi Itävalta-Unkarin liitettyä Bosnia-Hertsegovinan itseensä. Englantilaisessa *Daily Telegraph* -lehdessä 1908 julkaistu Vilhelm II:n haastattelu häiritsi huomattavasti Saksan ulkopoliittikkaa, jolloin keisari henkilönä ja instituutiona saivat osakseen ankaraa julkista kritiikkiä. Marokon asema aiheutti toistamiseen kriisin Ranskan ja Saksan välille 1911. Saksan siirtomaissa ei ollut mainittavia kapinoita, mutta Lounais-Afrikassa alkuperäisväestön tuhoutuminen jatkui vankileireillä. Pidempi aikaväli antaisi mahdollisuuden tarkastella näkemysten kehittymistä. Pitivätkö Reichstagin edustajat sotaa yhä enemmän välttämättömyytenä ensimmäistä maailmansotaa lähestyttäessä? Tässä tutkielmassa tarkastellulla vaalikaudella parlamentissa ei ollut vielä

---

⁴⁸⁰ Koch 1984, 135–139. Puolueiden yhteistyökyvyttömyydestä myös Reibel 2011.

merkkiäkään sotainnostuksesta, joka hallitsee yleisiä mielikuvia ensimmäisen maailmansodan alusta ja sitä edeltävästä vuodesta 1914.

LÄHTEET

Alkuperäislähde

Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Reichstags (viitteissä Reichstag).
Digitaalisessa muodossa www.reichstagsprotokolle.de (viitattu 20.1.2014).

Tutkimuskirjallisuus

ABBYY Fraktur / Gothic OCR. <http://frakturschrift.com/en:start> (viitattu 27.1.2014).

Altrichter, Helmut (1977), *Konstitutionalismus und Imperialismus. Der Reichstag und die deutsch-russischen Beziehungen 1890–1914*. Frankfurt am Main: Peter Lang.

Altrichter, Helmut (2002), ”Quelleneditionen auf CD-ROM?” Teoksessa: *Jahrbuch der historischen Forschung in der Bundesrepublik Deutschland 2001*, 56–62. München: Oldenbourg.

Amtliches Reichstags-Handbuch, 11. Legislaturperiode (1903). Berlin: Reichstags-Bureau.
Digitaalisessa muodossa <http://daten.digital-sammlungen.de/~db/bsb00003458/images/index.html> (viitattu 6.1.2014).

Anderson, Margaret Lavinia (2000), *Practicing Democracy. Elections and Political Culture in Imperial Germany*. Princeton: Princeton University Press.

Bendikat, Elfi (1984), *Organisierte Kolonialbewegung in der Bismarck-Ära*. Heidelberg: P. Kivouvu.

Berghahn, Volker (2006), *Das Kaiserreich 1871–1914*. Gebhardt Handbuch der deutschen Geschichte. Stuttgart: Klett-Cotta.

Biefang, Andreas & Schulz, Andreas (2014, ilmestymässä), ”From Monarchical Constitutionalism to a Parliamentary Republic: Concepts of Parliamentarism in Germany since 1818”. Teoksessa Ihalainen, Pasi, Ilie Cornelia & Palonen Kari (eds.), *Parliament and Parliamentarism: A Comparative History of Disputes on a European Concept*. New York: Berghahn.

Black, Jeremy (2002a), ”European Warfare 1864–1913”. Teoksessa Black, Jeremy (ed.), *European Warfare, 1815–2000*, 51–78. Basingstroke: Palgrave Macmillan.

Black, Jeremy (2002b), *Warfare in the Western World, 1882–1975*. Chesham: Acumen.

Bridgman, Jon M. (1981), *The Revolt of the Hereros*. Berkeley: University of California Press.

Bundestag. <https://www.bundestag.de> (viitattu 27.1.2014).

Burkhardt, Armin (2014 ilmestymässä), ”German Parliamentary Discourse since 1848 from a Linguistic Point of View”. Teoksessa Ihalainen, Pasi, Ilie, Cornelia & Palonen, Kari (eds.), *Parliament and Parliamentarism: A Comparative History of Disputes on a European Concept*. New York: Berghahn.

Bushnell, John (2005), "The Specter of Mutinous Reserves: How the War Produced the October Manifesto". Teoksessa Steinberg John W. et al. (eds.) *Russo-Japanese War in Global Perspective*. World War Zero, 333–348. Leiden: Brill.

Chambers, John Whiteclay II (1999), "The American Debate over Modern War, 1871–1914." Teoksessa Boemeke, Manfreke F., Chickering, Robert & Förster, Stig (eds.), *Anticipating Total War. The German and American Experiences, 1871–1914*, 241–280. Cambridge University Press & German Historical Institute.

CLARIN. www.clarin.eu (viitattu 27.1.2014).

Clausewitz, Carl von (1832), *Vom Kriege*. Berlin: Dümmlers Verlag. Digitaalisessa muodossa <http://www.clausewitz.com/readings/VomKriege1832/> (viitattu 3.9.2013).

Conze, Werner, Geyer, Michael & Stumpf, Reinhard (1978), "Militarismus". Teoksessa Brunner, Otto, Conze, Werner & Koselleck, Reinhart (eds.), *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*. Bd. 4, Mi–Pre, 1–47. Stuttgart: Klett-Cotta.

Datenbank der deutschen Parlamentsabgeordneten. <http://www.reichstag-abgeordnetendatenbank.de/> (viitattu 27.1.2014).

De Groot, Gerard J. (2001), *The First World War*. Basingstroke & New York: Palgrave.

Deutsche Biographie. <http://www.deutsche-biographie.de/> (viitattu 27.1.2014). Sisältää sekä Allgemeine Deutsche Biographien että Neue Deutsche Biographien artikkeleita.

Deutsche Nationalbibliothek. <http://www.dnb.de/> (viitattu 27.1.2014).

Deutscher Kolonial-Atlas mit Jahrbuch 1905. Berlin: Deutsche Kolonialgesellschaft. Digitaalisessa muodossa <http://www.zum.de/psm/imperialismus/kolonialatlas05/inhalt.php> (viitattu 29.8.2013).

Deutsches Kolonial-Lexikon (1920), Heinrich Schnee (ed.). Leipzig: Quelle & Meyer. 3 nidettä. Digitaalisessa muodossa <http://www.ub.bildarchiv-dkg.uni-frankfurt.de/Bildprojekt/Lexikon/lexikon.htm> (viitattu 27.8.2013).

DFG Practical Guidelines on Digitisation (2013). Deutsche Forschungsgemeinschaft. http://www.dfg.de/formulare/12_151/12_151_en.pdf (viitattu 27.1.2014).

Digitalkoot. <http://digitalkoot.fi/>. (viitattu 27.1.2014).

Drechsler, Horst (1980), *Let Us Die Fighting: The Struggle of the Herero and Nama against German Imperialism (1884–1915)*. Berlin: Akademie-Verlag.

Drechsler, Horst (1986), "South West Africa 1885–1907". Teoksessa: Stoecker, Helmuth (ed.). *German Imperialism in Africa: From the Beginnings until the Second World War*, 39–62. Berlin: Akademie-Verlag. Saksasta englantiin kääntänyt Bernd Zöllner. Alkuteos *Drang nach Afrika* (1977).

Dümmler, E. (1897), "Über den furor Teutonicus". Teoksessa *Sitzungsberichte der Königlich Preußischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin*, 112–126. Berlin: Verlag der Königlich Preußischen Akademie der Wissenschaften.

- Dörr, Marianne (2002), "Fachinformation Geschichte im Internet. Angebote der Bayerischen Staatsbibliothek". Teoksessa: Jahrbuch der historischen Forschung in der Bundesrepublik Deutschland 2001, 63–68. München: Oldenbourg.
- Eijnatten, Joris van, Pieters, Toine & Verheul, Jaap (2013), "Big Data for Global History: The Transformative Promise of Digital Humanities". BMGN - Low Countries Historical Review, Vol 128, No 4, 55–77.
- Eley, Geoff (2002), Forging Democracy. The History of the Left in Europe 1850–2000. New York: Oxford University Press.
- English, Ross (2003), The United States Congress. Manchester: Manchester University Press.
- El-Tayeb, Fatima (2001), Schwarze Deutsche. Der Diskurs um "Rasse" und nationale Identität 1890–1933. Frankfurt am Main: Campus-Verlag.
- Europeana. <http://www.europeana.eu/portal/> (viitattu 27.1.2014).
- Ferguson, Niall (2004 [2003]), Empire. How Britain Made the Modern World. London: Penguin Books.
- Fisch, Jörg, Groh, Dieter & Walther, Rudolf (1982), "Imperialismus". Teoksessa Brunner, Otto, Conze, Werner & Koselleck, Reinhart (eds.), Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland. Bd. 3, H - Me, 171–236. Stuttgart: Klett-Cotta.
- Frevert, Ute (2004), A Nation in Barracks. Modern Germany, Military Conscription and Civil Society. Oxford: Berg Publishers.
- Fuchs, Michael, "The use of Gothic OCR in processing historical documents". ABBYY Europe (München). http://www.frakturschrift.com/media/en:white_paper_gothic-fraktur_ocr_e.pdf (viitattu 27.1.2014).
- Furrer, Lenz & Volk, Martin (2011), "Reducing OCR errors in Gothic-script documents". 8th International Conference on Recent Advances in Natural Language Processing (RANLP 2011), Hisar, 16.9.2011, 97–103.
- Förster, Stig (1985), Der doppelte Militarismus. Die deutsche Heeresrüstungspolitik zwischen Status-Quo-Sicherung und Aggression 1890–1913. Stuttgart: Franz Steiner Verlag Wiesbaden.
- Geiss, Imanuel (1976), German Foreign Policy 1871–1914. London & Boston: Routledge & Kegan Paul.
- Geiss, Imanuel (1991), ""Weltpolitik": Die deutsche Version des Imperialismus." Teoksessa Schöllgen, Gregor (ed.), Flucht in den Krieg? Die Außenpolitik des kaiserlichen Deutschlands, 148–169. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Gewald, Jan-Bart (1994), "The Great General of the Kaiser". Botswana Notes and Records, vol. 26, 67–76.
- Goldberg, Hans-Peter (1998), Bismarck und seine Gegner. Die politische Rhetorik im kaiserlichen Reichstag. Düsseldorf: Droste Verlag.

- Guttridge, Leonard F. (2007 [2006]), *Our Country, Right or Wrong: The Life of Stephen Decatur, The U.S. Navy's Most Illustrious Commander*. New York: Tom Doherty Associates.
- Hampsher-Monk, Ian (1998), "Speech Acts, Languages or Conceptual History?". Teoksessa: Hampsher-Monk, Ian, Tilmans, Karin, van Vree, Frank (eds.), *History of Concepts: Comparative Perspectives*, 37–50. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Hansard. <http://hansard.millbanksystems.com/> (viitattu 27.1.2014).
- Hewitson, Mark (2004), *Germany and the Causes of the First World War*. Oxford: Berg Publishers.
- Hewitson, Mark (2008), "Wilhelmine Germany". Teoksessa Retallack, James (ed.), *Imperial Germany 1871–1918*. Oxford University Press.
- Hildebrand, Klaus (2008 [1995]), *Das vergangene Reich. Deutsche Außenpolitik von Bismarck bis Hitler*. München: Oldenbourg.
- Historiallinen sanomalehtikirjasto. <http://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/> (viitattu 27.1.2014).
- Hobsbawm, Eric (1987), *The Age of Empire 1875–1914*. London: Cardinal.
- Hobsbawm, Eric (1994), *Nationalismi*. Jyväskylä: Gummerus. Suomentaneet Jari Sedergrén, Jussi Träskilä ja Risto Kunnari. Alkuteos *Nations and Nationalism since 1780* (1992).
- Howard, Michael (2009 [1976]), *War in European History*. Oxford: Oxford University Press.
- Howe, Jeff (2006), "The Rise of Crowdsourcing". *Wired Issue 14.06 - June 2006*. <http://www.wired.com/wired/archive/14.06/crowds.html> (viitattu 27.1.2014).
- Huis Doorn photo collection. <http://fotocollectie.huisdoorn.nl/> (viitattu 29.12.2013).
- Hull, Isabel V. (2005), *Absolute Destruction. Military Culture and the Practices of War in Imperial Germany*. Ithaca (NY): Cornell University Press.
- Ihalainen, Pasi & Palonen, Kari (2009), "Parliamentary Sources in the Comparative Study of Conceptual History: Methodological Aspects and Illustrations of a Research Proposal". *Parliaments, Estates & Representation* 29, November 2009, 17–34.
- Ihalainen, Pasi (2013), "Vertaileva Euroopan historian tutkimus parlamenttihin historian näkökulmasta". *Tieteessä tapahtuu* 4/2013, 30–35.
- IMPACT. <http://www.impact-project.eu/home/> (viitattu 27.1.2014).
- The Internet Archive. <https://archive.org/> (viitattu 27.1.2014).
- Isaksson, Pekka & Jokisalo, Jouko (2005 [1998]), *Kallonmittaajia ja skinejä. Rasismien aatehistoriaa*. Helsinki: Like.
- Janssen, Wilhelm (1982), "Krieg". Teoksessa Brunner, Otto, Conze, Werner & Koselleck, Reinhart (eds.), *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*. Bd. 3, H - Me. 567–615. Stuttgart: Klett-Cotta.

- Jefferies, Matthew (2008), *Contesting the German Empire 1871–1918*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Jeurgens, Charles (2013), "The Scent of the Digital Archive: Dilemmas with Archive Digitisation". *BMGN - Low Countries Historical Review*, vol. 128, no. 4, 30–54.
- Keegan, John (2005), *Sodankäynnin historia*. Jyväskylä: Gummerus. Suomentanut Jouni Suistola. *Alkuteos A History of Warfare* (1993).
- Keevak, Michael (2011), *Becoming Yellow. A Short History of Racial Thinking*. Princeton: Princeton University Press.
- Koch, H.W. (1984), *A Constitutional History of Germany in the Nineteenth and Twentieth Centuries*. New York: Longman.
- Kreuzer, Marcus (2003), "Parliamentarization and the Question of German Exceptionalism: 1867–1918". *Central European History*, vol. 36, no. 3, 327–357.
- Kurunmäki, Jussi (2001), "Käsitehistoria. Näkökulma historian poliittisuuteen ja poliittisen kielen historiallisuuteen". *Politiikka* 43:2, 142–155.
- Kuvataalkoot. <http://tethys.lib.helsinki.fi/> (viitattu 27.1.2014).
- Lermann, Katharine Anne (1990), *The Chancellor as Courtier. Bernhard von Bülow and the Governance of Germany, 1900–1909*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lybeck, Jari et al. (2006), *Arkistot, yhteiskunnan toimiva muisti. Asiakirjahallinnon ja arkistotoimen oppikirja*. Helsinki: Arkistolaitos.
- Madley, Benjamin (2005), "From Africa to Auschwitz: How German South West Africa Incubated Ideas and Methods Adopted and Developed by the Nazis in Eastern Europe". *European History Quarterly*, vol. 35, no. 7, 429–464.
- McLean, Roderick (2003), "Dreams of a German Europe: Wilhelm II and the Treaty of Björkö of 1905". Teoksessa Mombauer, Annika & Deist, Wilhelm (eds.). *The Kaiser*, 119–142. Cambridge: Cambridge University Press.
- METAe. <http://meta-e.aib.uni-linz.ac.at/index.html> (viitattu 27.1.2014).
- Mommsen, Wolfgang J. (1995), "Public opinion and foreign policy in Wilhelmine Germany, 1897–1914". Teoksessa Mommsen, Wolfgang J (1995), *Imperial Germany 1867–1918. Politics, Culture and Society in an Authoritarian State, 189–204*. London: Arnold. Saksasta englantiin kääntänyt Richard Deveson. *Alkuperäisteos Der autoritäre Nationalstaat* (1990).
- Neff, Bernhard (2004), "Wir wollen keine Paradedruppe, wir wollen eine Kriegstruppe...". *Die reformorientierte Militärkritik der SPD unter Wilhelm II. 1890–1913*. Köln: SH-Verlag.
- Neitzel, Sönke (2000), *Weltmacht oder Untergang. Die Weltreichslehre im Zeitalter des Imperialismus*. Paderborn: Ferdinand Schöningh.
- Nipperdey, Thomas (1992), *Deutsche Geschichte 1866–1918, Band II. Machtstaat vor der Demokratie*. München: C.H. Beck.

Pakenham, Thomas (2003 [1991]), *The Scramble for Africa. White Man's Conquest of the Dark Continent From 1876 to 1912*. New York: Perennial.

Palonen, Kari (2012), *Parlamentarismi retorisena politiikkana*. Tampere: Vastapaino.

Parlamentarierportal (BIOPARL). <http://zhsf.gesis.org/ParlamentarierPortal/> (viitattu 27.1.2014).

www.parliament.uk. <http://www.parliament.uk/> (viitattu 27.1.2014).

Perelman, Chaïm (1996), *Retoriikan valtakunta*. Tampere: Vastapaino. Suomentanut Leevi Lehto. *Alkuperäisteos L'empire rhétorique. Rhétorique et argumentation (1977)*.

Pocock, J.G.A. (2009 [1981]), "The Reconstruction of Discourse: Towards Historiography of Political Thought". Teoksessa: Pocock, J.G.A. *Political Thought and History. Essays on Theory and Method*, 67–86. Cambridge: Cambridge University Press. Alkuperäinen julkaisu: *Modern Language Notes* 96 (1981), 959–980. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Pommerin, Reiner (1991), "Deutschlands Reaktion auf die Globalisierung der internationalen Beziehungen: Ein anderer Kurs?" Teoksessa Schöllgen, Gregor (ed.), *Flucht in den Krieg? Die Außenpolitik des kaiserlichen Deutschlands*, 132–147. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

Pfister, Peter (2007), ""Gebrochene Schriften" in der Sammlung Flugblätter und Flugschriften des AdsD – Geschichte, Entwicklung und optische Schrifterkennung (OCR) von Frakturschriften". Friedrich Ebert Stiftung uutiskirje 2007. http://www.fes.de/archiv/adsd_neu/inhalt/newsletter/newsletter/NL%202007/NL%2002%20007/html022007/pfister.html

Radkau, Joachim (1998), *Das Zeitalter der Nervosität. Deutschland zwischen Bismarck und Hitler*. München: Hanser.

Die Reden Kaiser Wilhelms II. Band 3. (1897-1913), Penzler Johannes (ed.). Leipzig: Philipp Reclam.

Reibel, Carl-Wilhelm (2011), "Bündnis und Kompromiß. Parteienkooperation im Deutschen Kaiserreich 1890–1918". *Historische Zeitschrift* 293/1, 69–114.

Reibold, Janina (2010), "Verbot der Frakturschriften durch die Nationalsozialisten". Un!mut no. 206, Universität Heidelberg. <http://www.uni-heidelberg.de/unimut/themen/fraktur-verbot.html> (viitattu 29.11.2013).

Retallack, James (1996), *Germany in the Age of Kaiser Wilhelm II*. New York: St. Martin's Press.

Richter, Melvin (1995), *The History of Political and Social Concepts. A Critical Introduction*. New York: Oxford University Press.

Scheulen, Peter (1998), *Die "Eingeborenen" Deutsch-Südwestafrikas. Ihr Bild in deutschen Kolonialzeitschriften von 1884–1918*. Köln: Rudiger Köppe Verlag.

Schubert, Michael (2003), *Der schwarze Fremde. Das Bild des Schwarzafrikaners in der parlamentarischen und publizistischen Kolonialdiskussion in Deutschland von den 1870er bis in die 1930er Jahre*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

- Schönberger, Christoph (2001), "Die überholte Parlamentarisierung. Einflußgewinn und fehlende Herrschaftsfähigkeit des Reichstags im sich demokratisierenden Kaiserreich". *Historische Zeitschrift* 272, 623–666.
- Sheehan, James (1968), "Political Leadership in the German Reichstag, 1871–1918". *The American Historical Review*, vol. 74, no. 2, 511–528.
- Skinner, Quentin (2002), *Visions of Politics. Volume 1. Regarding Method*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Smith, Helmut Walser (1998), "The Talk of Genocide, the Rhetoric of Miscegenation: Notes on Debates in the German Reichstag Concerning Southwest Africa, 1904–1914". Teoksessa: Friedrichsmeyer, Sara et al. (ed.) *The Imperialist Imagination. German Colonialism and its Legacy*, 107–124. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Speitkamp, Winfried (2005), *Deutsche Kolonialgeschichte*. Stuttgart: Reclam.
- Staten-Generaal digitaal <http://www.statengeneraaldigitaal.nl/> (viitattu 27.1.2014).
- Steinberg, John W. (2005), "The Operational Overview". Teoksessa Steinberg John W. et al. (ed.) *Russo-Japanese War in Global Perspective. World War Zero*, 105–128. Leiden: Brill.
- Stoecker, Helmuth (1986), "The German Empire in Africa before 1914: General Questions." Teoksessa: Stoecker, Helmuth (ed.) *German Imperialism in Africa: From the Beginnings until the Second World War*, 185–230. Berlin: Akademie-Verlag.
- Stürmer, Michael (1983), *Das ruhelose Reich. Deutschland 1866–1918*. Berlin: Severin und Siedler.
- Tombs, Robert & Tombs, Isabelle (2007 [2006]), *That Sweet Enemy. Britain and France, The History of a Love-Hate Relationship*. London: Pimlico.
- Trotha, Trutz von (1999), ""The Fellows Can Just Starve": On Wars of "Pacification" in the African Colonies of Imperial Germany and the Concept of "Total War"". Teoksessa Boemeke, Manfreke F., Chickering, Robert & Förster, Stig (eds.) *Anticipating Total War. The German and American Experiences, 1871–1914*, 415–436. Cambridge: Cambridge University Press & German Historical Institute.
- Trove: Digitized newspapers and more. <http://trove.nla.gov.au/newspaper> (viitattu 27.1.2014).
- Ullrich, Volker (1999), *Die nervöse Großmacht. Aufstieg und Untergang des deutschen Kaiserreichs 1871–1918*. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag.
- Walther, Rudolf (1990), "Terror, Terrorismus". Teoksessa Brunner, Otto, Conze, Werner & Koselleck, Reinhart (eds.) *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*. Bd. 6, St–Vert. 323–443. Stuttgart: Klett-Cotta.
- War In Parliament. <http://www.clarin.nl/node/410> (viitattu 27.1.2014).
- Wawro, Geoffrey (2000), *Warfare and Society in Europe, 1792–1914*. London: Routledge.
- Wehler, Hans Ulrich (1995), *Deutsche Gesellschaftsgeschichte 1849–1914*. München: C.H. Beck.

Zaagsma, Gerben (2013), "On Digital History". BMGN - Low Countries Historical Review, vol. 128, no. 4, 3–29.

Zentrales Verzeichnis digitalisierter Drucke. <http://www.zvdd.de/startseite/> (viitattu 27.1.2014).

Zirkel, Kirsten (2006), Vom Militaristen zum Pazifisten: Politisches Leben und Wirken des Generals Berthold von Deimling vor dem Hintergrund der Entwicklung Deutschlands vom Kaiserreich zum Dritten Reich. Düsseldorf : Heinrich-Heine-Universität Düsseldorf.

LIITTEET

Liite 1: Reichstagen pöytäkirjat digitointiprojektina

Paperiaineistojen digitoinnista on tullut tärkeä apukeino humanistisessa tutkimuksessa. Digitoinnin ja internetin avulla voidaan merkittävästi parantaa aineistojen käytettävyyttä ja saavutettavuutta, ja joissakin tapauksissa myös parantaa vanhojen ja hauraiden paperiaineistojen säilyvyyttä. Pelkkä paperimuotoisten aineistojen siirtäminen digitaaliseen formaattiin ei kuitenkaan riitä, vaan oleellinen osa digitointia ovat dokumenttien alkuperäisten kontekstien säilytys ja käytettävyyden parantaminen erilaisten metatietojen ja käyttöliittymien avulla sekä rakentamalla uusia linkkejä muihin internetissä käytettävissä oleviin aineistoihin.⁴⁸¹ Digitointi on tärkeä asiakirjahallinnan väline niin arkistoille, kirjastoille kuin museoillekin. Työkalut ovat samankaltaisia eri muistiorganisaatioille, ja tässä esittelemäni digitoointiprojektin mahdollisuudet ja haasteet ovat sovellettavissa myös erilaisten arkistoaineistojen digitointiin.

Saksan valtakunnan Reichstagen ja sen edeltäjien Pohjois-Saksan liiton Reichstagen ja Saksan tulliliiton parlamentin pöytäkirjat vuosilta 1867–1942 on digitoitu internetiin sivulle Verhandlungen des Deutschen Reichstags.⁴⁸² Projektin toteutti kolmessa vaiheessa vuosina 1997–2009 Baijerin osavaltion kirjaston (Bayerische Staatsbibliothek) alaisuudessa toimiva digitointikeskus Münchener Digitalisierungszentrum, ja sitä rahoitti Deutsche Forschungsgemeinschaft (DFG), joka on Suomen Akatemiaan verrattavissa oleva Saksan tärkein tutkimusrahoituksen organisaatio.⁴⁸³ Alkuisysäys Reichstagen asiakirjojen digitoimiselle olivat Deutsche Forschungsgemeinschaftin kirjastotoimikunnan mietinnöt vuosilta 1995 ja 1997, joissa päätettiin perustaa Saksaan jaettu digitaalinen alakohtainen kirjasto Verteilte Digitale Fachbibliothek. Eri kirjastoille ja yliopistoille määriteltiin omat vastuutieteenalat, ja Baijerin osavaltion kirjaston vastuualueeksi tuli historia ja Itä-Eurooppa. Digitaalisen kirjaston rakentamisen tueksi aloitettiin DFG:n projekti ”Retrospektive Digitalisierung von Bibliotheksbeständen”. Projekti oli paljolti reaktiota vastaaviin mutta suurelta osin vielä kunnianhimoisempiin projekteihin Englannissa, Ranskassa ja Yhdysvalloissa.⁴⁸⁴

---

⁴⁸¹ DFG Practical Guidelines on Digitisation, 5; Jeurgens 2013, 33–34.

⁴⁸² Verhandlungen des Deutschen Reichstags www.reichstagsprotokolle.de. Esimerkki pöytäkirjan sivusta ks. kuva 3.

⁴⁸³ Projektinformationen <http://www.reichstagsprotokolle.de/projekt.html>.

⁴⁸⁴ Altrichter 2002, 57–58.

Yhteensä digitoituja niteitä on 534 ja sivuja 292 690. Täysistuntojen pöytäkirjojen lisäksi digitoitiin Reichstagin vaalikausittain julkaisemat viralliset käsikirjat, jotka sisältävät Saksan keisarikunnan perustuslain ja muuta Reichstagia koskevaa lainsäädäntöä, Reichstagin toimintasäännöt (*Geschäftsordnung*), elämäkerrallista tietoa kansanedustajista sekä tietoa parlamenttiryhmiä koosta ja koostumuksesta. Pöytäkirjojen asiasana- ja puhujahakemistot muutettiin lisäksi XML-muotoiseksi tekstiksi ja kansanedustajista rakennettiin erillinen tietopankki.⁴⁸⁵

Aineiston laajuuden vuoksi ei ollut mahdollista digitoida Reichstagin aineistoja tekstiksi, vaan tiedostot ovat kuvina.⁴⁸⁶ Käyttökuvat ovat mustavalkoisia JPG-tiedostoja, joiden resoluutio on 72 dpi, mikä riittää tekstin lukemiseen mainiosti. Yhden sivun kuvatiedosto vie tilaa noin yhden megabitin. Aineistoa voi selata joko sivuston omalla käyttöliittymällä tai Deutsche Forschungsgemeinschaftin DFG-viewer -käyttöliittymällä. Nämä eivät eroa juurikaan toisistaan, vaan kummassakin on samankaltaiset tyypilliset sivunvaihto-, kääntö- ja suurennustoiminnot. Käyttäjä voi myös ladata kokonaisen niteen PDF-muodossa koneelleen offline-käyttöä varten. Tällöin dokumentin käytettävyys kuitenkin huononee, koska esimerkiksi eri istuntojen välillä ei pysty liikkumaan muuten kuin selaamalla sivuja itse eteen- tai taaksepäin.

Reichstagin julkaisemien käsikirjojen pohjalta on rakennettu tietopankki, jossa kansanedustajista pystyy tekemään hakuja erilaisten kenttien avulla (nimi, sukupuoli, asuinpaikka, uskontokunta, ammatti, puolue, vaalikausi). Tietopankissa on yhteensä 5 211 edustajan tiedot, ja uudemmissa käsikirjoissa on edustajista myös kuvat. Reichstagin käsikirjojen ja niistä rakennetun tietopankin avulla voidaan tutkia erityisesti erilaisten poliittikotyyppien historiallista kehittymistä ja Reichstagin sekä sen puolueiden sosiaalista koostumusta.⁴⁸⁷ Tietopankki on hyvä esimerkki digitoidusta aineistosta, jota on rikastettu metatiedolla. Standardoitujen metatietojen avulla eri muistiorganisaatioiden tuottamat järjestelmät voivat kommunikoida keskenään, mikä auttaa sekä tutkijaa tiedonhaussa että viranomaisten asiakirjojen osalta myös eri organisaatioiden keskinäisten asiakirjajärjestelmien yhteistä viranomaiskäyttöä. Reichstagin edustajatietopankissa jokaiselle edustajalle on annettu

---

⁴⁸⁵ Projektinformationen <http://www.reichstagsprotokolle.de/projekt.html>; Reichstagshandbücher 1867–1938 <http://www.reichstagsprotokolle.de/rtbhzu.html>.

⁴⁸⁶ Dörr 2002, 66.

⁴⁸⁷ Datenbank der deutschen Parlamentsabgeordneten <http://www.reichstag-abgeordnetendatenbank.de/>. Ks. myös Kölnin yliopiston alaisen Zentrum für Historische Sozialforschungin julkaisema Parlamentarierportal (BIOPARL), joka yhdistelee Saksan eri parlamenttien biografisia aineistoja yhden sivun alle. <http://zhsf.gesis.org/ParlamentarierPortal/>.

Saksan kansalliskirjaston (Deutsche Nationalbibliothek) standardien mukainen oma yksilöllinen identifikaationumero (PND, Personennamendatei), jonka avulla tietopankki kommunikoi Saksan kansalliskirjaston, Saksan kansallisbiografian (Deutsche Biographie) ja Baijerin osavaltion parlamentin (Bayerische Landtag) järjestelmien kanssa.⁴⁸⁸

Deutsche Forschungsgemeinschaft suosittaa digitointiohjeissaan, että digitoiduista aineistoista laitetaan metatiedot saksalaiseen digitoitujen aineistojen luetteloon (Zentrales Verzeichnis digitalisierter Drucke), saksalaiseen digitaaliseen kirjastoon Deutsche Digitale Bibliothekiin ja kansainväliseen Europeanaan. Valitettavasti Reichstagen aineistoja ei löydy näistä.⁴⁸⁹ Ongelmana on luultavasti se, että Reichstag-projekti on päättynyt jo 2009 ja päättäneiden projektien jälkikäteen lisääminen tietokantoihin on pelkästään vastaavien henkilöiden oman aktiivisuuden varassa. Digitointiprojekteissa tärkeää on huomioida se, ettei aineistojen hallinta lopu siinä pisteessä, kun materiaali on julkaistu internetissä. Vastuun aineistojen säilyttämisestä ja niiden käytettävyyden edelleen parantamisesta pitäisi periytyä myös mahdollisten organisaatiomuutosten yhteydessä. Lisäksi projekteja budjetoitaessa on aina huomioitava, että kuten arkistoaineistojen sähköinen pitkäaikaissäilytys, muidenkin digitoitujen aineistojen säilytys voi olla kallista.

Asiakirjoja digitoidessa informaatiota voi myös kadota. Esimerkiksi paperin laatua, käsialaa ja mustetta tutkimalla voidaan ajoittaa vanhoja asiakirjoja, ja digitaalisessa muodossa voi olla vaikea huomata esimerkiksi päälle kirjoitettujen merkintöjen keskinäistä suhdetta. Jopa paperia haastelemalla voidaan tietyissä tapauksissa tutkia historiaa⁴⁹⁰. Koska Reichstagen pöytäkirjat ovat selkeästi virallisjulkaisuja eivätkä kovin vanhoja, tällaista ulkoista lähdekritiikkiä ei tarvitse soveltaa, kuten ei yleensä muissakaan uudemman ajan parlamenttiaineistoissa. Painettuina virallisjulkaisuuksina ne ovat myös varsinaisiin arkistoaineistoihin verrattuna suhteellisen yksinkertaisia digitoida, koska niissä ei ole hierarkkista arkistojärjestelmää, mikä pitäisi siirtää digitaaliseen muotoon. Arkistohierarkian ja online-muotoisen hakujärjestelmän yhdistäminen voi olla hankalaa. Arkistossa sijaitsevan

---

⁴⁸⁸ Deutsche Nationalbibliothek, Gemeinsame Normdatei (GND)

http://www.dnb.de/DE/Standardisierung/GND/gnd_node.html; Deutsche Biographie <http://www.deutsche-biographie.de/>. Saksan kansallisbiografia koostuu vanhasta ja uudesta osasta. Allgemeine Deutsche Biographie julkaistiin 1875–1912, ja se sisältää artikkeleita ennen vuotta 1900 kuolleista merkittävistä henkilöistä saksankieliseltä kielialueelta. Uudemman Neue Deutsche Biographien julkaiseminen aloitettiin 1953 ja tähän mennessä sitä on julkaistu tähän mennessä 25 nidettä (aakkosissa Aachen–Tecklenbourg), joista ensimmäiset 24 ovat online-muodossa (Aachen–Stader).

⁴⁸⁹ DFG Practical Guidelines on Digitisation, 24; Zentrales Verzeichnis digitalisierter Drucke <http://www.zvdd.de/startseite/>; Deutsche Digitale Bibliothek <https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/>; Europeana <http://www.europeana.eu/portal/>.

⁴⁹⁰ Jeurgens 2013, 30.

asiakirjan todistusvoimaisuuden ja informatiivisuuden kannalta olennaista on sen konteksti, eli kuka on tiedon tuottaja, missä asiassa ja milloin. Jos kontekstia ei tunneta, dokumentin todistusvoimaisuus kärsii tai voi kadota kokonaan. Kirja tai muu julkaistu dokumentti on yksittäiseen arkiston asiakirjaan verrattuna itsenäinen, erillinen kokonaisuus. Kontekstilla on kuitenkin etenkin internetissä sijaitsevan tiedon kannalta tärkeä merkitys.⁴⁹¹

Koska Reichstagen pöytäkirjat on digitoitu pelkästään kuvamuotoon, niihin ei ole mahdollista tehdä suoraan sanahakuja, toisin kuin esimerkiksi Ison-Britannian⁴⁹² tai Alankomaiden⁴⁹³ parlamenttien vanhoihin aineistoihin. Reichstagen pöytäkirjoissa on kuitenkin kattava asiasana- ja puhujahakemisto. Alkuperäiset pöytäkirjoihin kuuluvat hakemistot on digitoitu tekstimuotoon, ja niihin voi tehdä hakuja. Tätä kautta eri aiheita käsitteleviä väittäilyitä on yleensä helppo löytää. Reichstagen digitaaliset hakutietokannat eivät valitettavasti ole aivan täydellisiä. Esimerkiksi sosiaalidemokraattien Georg Gradnauer oli edustajana tässä tutkielmassa käsitellyllä vaalikaudella 1903–1906 ja puhui esimerkiksi 50. istunnossa 5.3.1904⁴⁹⁴. Hänellä on PND-tunnus puherekisterissä, mutta PND-tunnuksella ei löydy mitään tuloksia kyseiseltä vaalikaudelta. Sen sijaan sanahauulla ”gradnauer” hänen tietonsa löytyvät.⁴⁹⁵ Myös alkuperäisiin painettuihin hakemistoihin on jäänyt joskus puutteita. Toisena esimerkkinä valtakunnankansleri Bernhard von Bülow puhui 9.12.1905 laivaston rakentamisesta⁴⁹⁶, mutta ”Marine” asiasana antaa tuloksiksi samasta istunnosta vain kaksi muuta sivua Bülowin puheen ympäriltä.⁴⁹⁷

Tietokonepohjainen asiasanahakemisto antaa mahdollisuuden myös käyttäjän tekemille virheille, jos käyttäjä ei ota huomioon tiettyjä kielellisiä seikkoja. Reichstagen hakukone ei välitä isoista ja pienistä alkukirjaimista, mutta se on herkkä kirjainten lisukkeille. Esimerkiksi hakusana ”jaures” tuottaa nolla tulosta – käyttäjän pitää tietää, että ranskalainen tunnettu sosialisti oli nimeltään Jean Jaurès ja että hakukone erottelee merkit e ja è eri kirjaimiksi.

⁴⁹¹ Jeurgens 2013, 35–36. Lybeck et al. 2006, 249.

⁴⁹² Hansard sisältää Ison-Britannian parlamentin pöytäkirjat vuosilta 1803–2005 <http://hansard.millbanksystems.com/> ja uudemmat pöytäkirjat ovat parlamentin kotisivuilla <http://www.parliament.uk/business/publications/>.

⁴⁹³ Staten-Generaal digitaal <http://www.statengeneraaldigitaal.nl/> Pöytäkirjat 1814–1995.

⁴⁹⁴ Reichstag 5.3.1904, 1561–1572.

⁴⁹⁵ Haku PND-numerolla http://www.reichstagsprotokolle.de/treffer.html?anfrage1=PND_116807792. Haku nimellä

<http://www.reichstagsprotokolle.de/treffer.html?anfrage1=gradnauer&button=&button1=RTBII&button2=SP&button2=SA&button2=GE&button3=SW>.

⁴⁹⁶ Reichstag 9.12.1905, 193–194.

⁴⁹⁷ Asiasana ”Marine” rekisteristä 218 eli vaalikauden 1903–1906 toisesta sessiosta

http://www.reichstagsprotokolle.de/Sach_bsb00002828_000429?pos=6&suche=stichwort:marine%20AND%20%28typ:sprechregister%20OR%20typ:sachregister%20OR%20typ:gesamtregister%29%20AND%20tranche:II. Alkuperäinen painettu versio vastaa tätä tulosta: Reichstag XI Legislaturperiode, II Session, fünfter Band, 4437.

Saksan kielessä tehtiin vuosina 1901 ja 1996 oikeinkirjoitusuudistukset, mitkä vaikuttavat myös hakuihin. Vuoden 1901 uudistus muutti esimerkiksi keisarikunnan ylimmän poliittisen instituution nimen muotoon Bundesrat, kun se oli sitä ennen ollut Bundesrath. Osittain Saksassa ennen vuotta 1871 vallinneen poliittisen hajaannuksen takia saksan kielessä ei ollut ennen vuoden 1901 sääntöjä yhdenmukaisia standardeja oikeinkirjoitukseen, vaan oikeinkirjoitus vaihteli alueittain ja oli jopa yksittäisen kirjoittajan harkinnan varassa. Tämä aiheuttaa haasteita vanhemman saksankielisen aineiston digitoinnissa tekstimuotoon. Uudempi vuoden 1996 uudistus taas sai aikaan sen, että esimerkiksi Venäjä on saksaksi nykyään Russland, mutta Reichstagen asiahakemistossa kirjoitusasu on Rußland. Henkilöiden nimien kirjoitusasuissa on myös jonkun verran horjuvuutta eri tietokantojen välillä, mutta PND-numerot auttavat identifioinnissa⁴⁹⁸.

Pelkkiä Reichstagen asiansanahakujen tuloksia seuraamalla historian tutkijan tulokset saattavat siis jäädä puutteellisiksi. Toisaalta tämä puute pakottaa tutkijan lukemaan aineistoa myös hakutulosten ympäriltä, mikä voi olla työlästä mutta myös olennaista aineistojen asiayhteyksien omaksumisessa. Tämä piirre liittyy myös yleisemmin digitaalisten aineistoihin lukemiseen. Niitä käytettäessä ei pidä unohtaa perinteisiä historian tutkijan taitoja, jotka liittyvät tekstien laajaan lukemiseen ja sitä kautta kontekstin selvittämiseen. Parlamenttiväittelyiden tapauksessa käydyn väittelyn yleisen aiheen ja kulun selvittäminen on tärkeää. Pelkkien sanahakujen varassa elävä tutkija saattaa myös esimerkiksi sanomalehtiaineistoa etsiessään lukea pelkästään hakutulokset, jolloin jää selvittämättä miten lehtijutut suhtautuvat muihin aineistoihin ja mistä muista aiheista samaan aikaan puhuttiin ja kirjoitettiin.

Parlamenttiaineistoiden tekstihaut tuovat tutkijoille kuitenkin uusia mahdollisuuksia käsitellä informaatiota. Esimerkiksi Alankomaissa digitoituihin parlamenttiaineistoihin on lisätty tekstihaku niin sanotulla OCR-tekstintunnistuksella (Optical Character Recognition). War In Parliament -projektissa on järjestetty hakukelpoiseksi tekstiksi digitoidut Alankomaiden parlamentin vuosien 1930–1995 pöytäkirjat CLARIN-infrastruktuurin mukaiseksi rakenteelliseksi tietoaaineistoksi. Kansainvälinen CLARIN-hanke pyrkii luomaan kieliaineistoille ja kieliteknologialle yhteistä infrastruktuuria. CLARINin puitteissa rakennetaan datapankkien, tutkimuskeskittymien ja palvelukeskusten verkostoa, joka on kaikkien tutkijoiden käytössä samalla tavalla ympäri maailmaa. War In Parliament -

---

⁴⁹⁸ Esim. Aloys/Alois Fritzen, Oscar Stuebel/Stübel, Franz/Franx Schaedler/Schädler, Carl/Karl von Gamp-Massaunen.

hankkeessa parlamentin pöytäkirjoille on luotu XML-muotoinen rakenne puhujan nimen, roolin ja puolueen mukaan, ja aineistoon pystyy tekemään hakuja esimerkiksi aiheiden ja puheiden mukaan.⁴⁹⁹

Tällaisen rakenteen ja hakutoimintojen avulla tutkija löytää aiempaa helpommin parlamenttiväittelyitä tutkimastaan aiheesta. Aiemmin tutkijat saattoivat lukea vain väittelyitä, joissa tiesivät aiheesta puhuttavan, mutta koska parlamenttiaineistot ovat hyvin laajoja, osa maininnoista on saattanut jäädä kokonaan lukematta. Tämä oli haasteena myös omassa tutkimuksessani sodan kuvasta Saksan Reichstagissa. Tutkittavat aiheet esiintyivät hyvin erilaisissa keskusteluissa, eikä asiasanahakemistoon pystynyt aina luottamaan. Systemaattisten hakujen avulla esimerkiksi käsittehistorian tutkimus on aiempaa helpompaa. Tietotekniikan avulla voidaan käsitellä suuria tietomääriä ja louhia tietoa aineistosta (englanniksi data/text mining), mikä yhdistettynä perinteisempiin historian tutkimuksen menetelmiin avaa uusia mahdollisuuksia. Perinteisen kvalitatiivisen retoriikan tutkimuksen lisäksi käyttöön voi ottaa kvantitatiivisia metodeja, ja laskea esimerkiksi tiettyjen sanojen ja fraasien esiintymismääriä. Sanahakujen eksplisiittinen dokumentointi helpottaa historian tutkimuksen tutkimusprosessin jäljittämistä, ja periaatteessa tutkimus voidaan toistaa samalla tavalla tulevaisuudessa.⁵⁰⁰

Reichstigin aineistoihin tekstintunnistuksen liittäminen on haasteellista, koska aivan viimeisiä toisen maailmansodan aikaisia istuntopöytäkirjoja lukuun ottamatta kaikki Reichstigin pöytäkirjat on painettu fraktuuratyyppisellä fontilla. Fraktuuraa käytettiin Saksassa virallisissa asiakirjoissa laajasti, kunnes 3.1.1941 fraktuura julistettiin yhtäkkiä ”juutalaisfontiksi” ja sen käyttö kiellettiin natsi-Saksassa.⁵⁰¹ Fraktuura kuuluu niin sanottuihin goottilaisiin kirjaintyyppihin eli murrettuihin kirjaimiin, joihin kuuluvat fraktuuran lisäksi myös esimerkiksi tekstuura ja rotunda. Fraktuurafonttien tekstintunnistus on ollut aikaisemmin vaikeaa, sillä käytettyjä kirjaintyyppisiä on vuosisatojen kuluessa ollut paljon erilaisia ja historiallisissa teksteissä oikeinkirjoitus on lisäksi vaihdellut paljon.⁵⁰² Lisäongelmia ohjelmistoille tuottavat tekstit, joissa on sekoitettu sekä fraktuuraa että antiikvaa.⁵⁰³

---

⁴⁹⁹ CLARINin (Common Language Resources and Technology Infrastructure) sivut www.clarin.eu. War In Parliament -hankkeen sivut <http://www.clarin.nl/node/410>.

⁵⁰⁰ Aiheesta lisää esim. Ihalainen 2013; van Eijnatten, Pieters & Verheul 2013.

⁵⁰¹ Fraktuuran kieltämisestä ks. Reibold 2010; Pfister 2007. Natsi-Saksassa Reichstag oli merkityksetön ja se kokoontui vain harvakseltaan. Fraktuurakiellon jälkeen Reichstag kokoontui vain kolme kertaa, ja istunnot ovat käytännössä pelkästään Adolf Hitlerin julkisia puheita. Reichstag 4.5.1941; 11.12.1941; 26.4.1942.

⁵⁰² Fuchs, 2; Pfister 2007.

⁵⁰³ Furrer & Volk 2011.

Esimerkiksi Reichstagen pöytäkirjoissa vieraskieliset sanonnat ja sitaatit on painettu antiikvalla, jotta ne erottuisivat saksasta.

Joissakin digitoiduissa materiaaleissa tekstihaku on toiminnassa, mutta käytännössä laatu on usein käyttökelvotonta. Tällaisia digitoituja lähteitä ovat osittain esimerkiksi Suomen historiallinen sanomalehtikirjasto⁵⁰⁴ ja Internet Archiven monet kokotekstiksi digitoidut fraktuuralla painetut kirjat⁵⁰⁵. Fraktuurafonttien tekstintunnistukseen on kuitenkin viime vuosina julkaistu ohjelmistoja, joilla tulos paranee. Tekniikan kehittämistä on tuettu muun muassa Euroopan komission rahoittamissa METAe-⁵⁰⁶ ja IMPACT-hankkeissa⁵⁰⁷. Yksi tällainen sovellus on kumpaankin hankkeeseen osallistuneen ABBYY-yhtiön FineReader-ohjelmisto, jota on käytetty menestyksellä esimerkiksi Projekt Gutenberg-DE -hankkeessa, missä digitoidaan saksankielistä kirjallisuutta.⁵⁰⁸ Myös Zürichin yliopistolla on kehitetty automaattinen virheenkorjausjärjestelmä fraktuuratekstien tekstintunnistukseen.⁵⁰⁹

Uusimmissa digitointiohjeissaan Deutsche Forschungsgemeinschaft vaatii OCR-tekstintunnistuksen lisäämistä kaikkiin vuoden 1850 jälkeen painettuihin digitaalisiin aineistoihin. Ohjeessa mainitaan, että kirjoittamishetkellä (julkaistu 2013) OCR-tunnistus tuottaa luotettavia tuloksia fraktuuralla painetuista teksteistä 1800-luvun puolivälin jälkeen ja antiikva-teksteistä 1800-luvun alusta. Myös varhaisemmista teksteistä on saatu melko käytettäviä tuloksia lisäsäädöillä ja koulutuksella, ja tekniikka kehittyy koko ajan.⁵¹⁰ Reichstagen pöytäkirjojen digitointiprojektin toteuttamisen aikaan 1997–2009

⁵⁰⁴ Åbo Underrättelser -lehden 16.1.1864 etusivulla keskialpalla lukee: ”Wid offentlig entreprenad-auktion, som torsdagen den 4 förstinstundande februari, klockan elfwa föremiddagen, anställes såväl å detta landskontor, som inför magistraten i Björneborg, kommer till den minstfordrande att utjudas...”. OCR-tekstintunnistus lukee tekstin muodossa: ”\$0)45>ib voffentlig entreprenad-auktion, som torsdagen ben 4 förstinstun» daude februari,klockan elfwa föremiddagen,anställes såväl å detta landskontor, som inför magistraten t Vjurneburg, tummer tillben minstfordrande att utjudas...”. Esimerkiksi Poria koskevia lehtijuttuja ei olisi tällä tekstintunnistuksella löytynyt, koska Björneborg on muuttunut muotoon Vjurneburg. Historiallinen sanomalehtikirjasto

<http://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/secure/showPage.html?id=367813&conversationId=1&action=entryPage>.

⁵⁰⁵ Saksan valtakunnankansleri Bernhard von Bülowin julkaistut puheet on digitoitu ja vapaasti luettavissa internetissä. Teoksen nimi *Fürst Bülow's Reden nebst urkundlichen Beiträgen zu seiner Politik* on kokotekstiversiossa täysin mahdottomasti tulkittava f Or\$t Biilovp\$ Reden nebj! urknMu^en Anträgen ju feiner Polttk. The Internet Archive <https://archive.org/details/furstbulowsred01bulo>.

⁵⁰⁶ METAe-projekti toteutettiin vuosina 2000–2003. Tuloksena syntyi fraktuuratekstien tekstintunnistuksen parantamisen ohella METAe Engine -ohjelmisto, jolla voidaan lisätä XML-muotoinen rakenne digitoituihin teksteihin. Hankkeeseen osallistui 14 yhteistyökumppania seitsemästä Euroopan maasta. Projektia koordinoi Innsbruckin yliopisto. METAe-projektin sivut <http://meta-e.aib.uni-linz.ac.at/index.html>.

⁵⁰⁷ Neljävuotinen IMPACT-projekti (Improving Access To Text) aloitettiin vuoden 2008 alussa. Projektin tarkoituksena oli parantaa historiallisten tekstien käytettävyyttä ja Euroopan kulttuuriperinnön digitointia. IMPACTin kotisivut <http://www.impact-project.eu/home/>.

⁵⁰⁸ ABBYY-yhtiön sivut <http://frakturschrift.com/en:start>.

⁵⁰⁹ Furrer & Volk 2011.

⁵¹⁰ DFG Practical Guidelines on Digitisation, 27–32.

tekstintunnistustekniikka oli nykyistä heikompaa ja hitaampaa. Koska Reichstagen pöytäkirjat on skannattu mustavalkoisiksi kuviksi, tekstintunnistuksen lisääminen jälkikäteen on myös vaikeampaa kuin harmaasävy- tai värikuviin. Toisaalta Reichstagen painetut tekstit ovat fraktuurateksteiksi melko tuoreita, ja pöytäkirjat ovat selkeitä ja hyvälaatuisia.⁵¹¹

Myös Suomessa fraktuuratyyppisiä fontteja käytettiin pitkään, joten aihe on kotimaisesta näkökulmasta tärkeä. Suomen valtiopäiväasiakirjat on aivan joitakin vanhimmissa aineistoissa esiintyviä poikkeuksia⁵¹² lukuun ottamatta painettu antiikva-kirjasintyypeillä, joten niissä tällaista ongelmaa ei juurikaan ole, mutta Suomen arkistoissa ja kirjastoissa on paljon muuta vanhaa fraktuuralalla painettua digitoimatonta materiaalia. Vaikka fraktuurakirjainten lukemisen opettelu ei ole kovin vaikeaa, se voi olla silti este historiallisten tekstien potentiaaliselle laajemmalle yleisölle.

Yksi tapa tuottaa OCR-tunnistus vanhoihin teksteihin on niin sanottu joukkouttaminen (englanniksi crowdsourcing⁵¹³, suomeksi myös joukkoistaminen, talkoistaminen). Suomessa tätä menetelmää on käytetty menestyksellisesti Digitalkoissa, joka oli Kansalliskirjaston ja Microtask-yrityksen yhteisprojekti. Digitalkoissa käyttäjät pääsivät vapaaehtoisesti osallistumaan vanhojen tekstien korjaustyöhön pelaamalla erilaisia pelejä. Osallistujia oli lähes 110 000, ja työtehtäviä tehtiin yli kahdeksan miljoonaa kappaletta. Työtehtävien tuloksia hyödynnetään Historiallisessa sanomalehtikirjastossa. Kansalliskirjaston yhteisöpalvelut jatkuvat Kuvatalkoilla, jossa vapaaehtoisvoimin merkitään artikkeleita lehtiaineistoista. Merkitsemisen avulla käyttävät voivat entistä helpommin kerätä talteen itselleen mieleistä aineistoa rajaamalla artikkeleita ja lisäämällä niihin tietoja.⁵¹⁴ Tällainen artikkelien merkitseminen ja rakenteen tuottaminen digitaaliseen aineistoon olisi tärkeää myös parlamenttiaineistoihin, jotta aineistoja pystyisi tarkastelemaan esimerkiksi yksittäisen puheenvuoron tarkkuudella. Digitalkoot oli vain tietyn ajan yleisön pelattavissa, mutta käyttäjien tekstinkorjausmahdollisuudesta voi tehdä myös digitoidun aineiston pysyvän ominaisuuden. Esimerkiksi Australian kansalliskirjaston historiallisten lehtien kokoelmassa rekisteröityneet käyttäjät voivat korjata artikkeleita sitä mukaa kun lukevat niitä⁵¹⁵. Tällainen

---

⁵¹¹ Skannattavien tekstien teknisistä vaatimuksista ks. Fuchs, 2–5.

⁵¹² Esimerkiksi talonpoikaissäädyn pöytäkirjat vuosien 1863–1864 valtiopäivistä on painettu fraktuuralalla, mutta muiden säätyjen pöytäkirjat eivät, eivätkä myöskään myöhemmän talonpoikaissäädyn niteet.

⁵¹³ Crowdsourcingilla tarkoitetaan toimeksiantajan teettämää työtä, joka ulkoistetaan internetin välityksellä ihmisjoukolle. Crowdsourcing tulee sanoista crowd (joukko) ja outsourcing (ulkoistaa). Käsite tuli tunnetuksi Jeff Howen artikkelissa 2006. Howe 2006.

⁵¹⁴ Digitalkoot <http://digitalkoot.fi/>. Kuvatalkoot on toistaiseksi testikäytössä osoitteessa <http://tethys.lib.helsinki.fi/>.

⁵¹⁵ Trove: Digitized newspapers and more. <http://trove.nla.gov.au/newspaper>.

hieman Wikipediaa muistuttava ratkaisu siirtää luonnollisesti vastuuta viranomaisilta käyttäjille, mikä voi olla ongelmallista virallisjulkaisuissa, mutta esimerkiksi digitoiduissa sanomalehdissä se on käyttökelpoinen ja tehokas ominaisuus.

Digitaalisten aineistojen valinta on aina poliittinen teko, koska kaikkea ei voida digitoida. Joidenkin tutkijoiden mukaan digitaalisissa aineistoissa on se vaara, että niiden käyttäjät olettavat kaiken tarvittavan informaation olevan internetissä ja hylkäävät muut aineistot epärelevantteina. Tämä aiheuttaa tutkimuskohteiden ja tutkimusprosessien vääristymää.⁵¹⁶ Koska digitaalisten aineistojen käyttäjät saattavat ikään kuin sokaistua käyttämään pelkästään näitä digitoituja aineistoja, digitoinnista vastaavien ammattilaisten tulisikin kiinnittää käyttäjien huomio myös niihin analogisiin aineistoihin, mihin digitoidut aineistot ovat yhteydessä. Tässä korostuu tietotekniikan sijaan aineiston kontekstien tuntemus, mihin tarvitaan perinteisempää alakohtaista asiantuntijuutta.

Pasi Ihalainen ja Kari Palonen ovat esittäneet vertailevaa Euroopan maiden parlamenttihakustoriaa poliittisen keskustelun historian tutkimusaiheeksi.⁵¹⁷ Aineistojen digitointi internetiin on merkittävästi helpottanut eri maissa työskentelevien tutkijoiden mahdollisuuksia tehdä vertailevaa historiantutkimusta, mutta eri maissa parlamenttiaineistojen digitointi on edennyt hyvin eri tahdissa. Tämä voi aiheuttaa ainakin lyhyellä aikavälillä vinoutumia aiheiden valintaan. Ihalaisen mukaan pisimmällä digitoinnissa ovat Iso-Britannia, Alankomaat, Belgia, Irlanti ja Itävalta, joiden pitkän aikavälin parlamenttiaineistoista on mahdollista tehdä suhteellisen luotettavia kokotekstihakuja. Ranskan ja Saksan osalta hakutekniikka ei ole yhtä lailla kehittynyttä eivätkä aineistot vielä yhtä kattavia. Saksan liittotasavallan toisen maailmansodan jälkeiset aineistot on digitoitu Bundestagin sivuille tekstimuotoisiksi PDF-dokumenteiksi, mutta vuotta 1976 edeltäviin pöytäkirjoihin ei pysty tekemään kootusti sanahakuja erillisellä käyttöliittymällä. Suomi ja Ruotsi ovat jääneet kehityksessä jälkeen. Suomen eduskunnan täysistuntojen pöytäkirjat ovat internetissä vain vuodesta 1989, hallitusten esitykset ja valiokunta-aineistot vuodesta 1965.⁵¹⁸

Digitoitavien aineistojen valinnassa nousee esille se, että muistiorganisaatiot eli arkistot, kirjastot ja museot ovat kansallisesti organisoituja. Parlamenttiaineistojen osalta tämä on

---

⁵¹⁶ Zaagsma 2013, 3–29; Jeurgens 2013, 30–54.

⁵¹⁷ Ihalainen 2013, Ihalainen & Palonen 2009.

⁵¹⁸ Ihalainen 2013; Bundestagin sivut, Plenarprotokolle
<https://www.bundestag.de/dokumente/protokolle/index.html>.

selvää, koska parlamentit ovat kansallisia elimiä,⁵¹⁹ mutta sama tilanne pätee myös muihin aineistoihin. Jo tärkeiden digitointia koordinoivien organisaatioiden nimet kuten Kansallisarkisto tai Bibliothèque nationale de France kuvaavat tätä tilaa. Eri organisaatioilla on erilaiset politiikat ja taloudelliset resurssit aineistojen digitoimisessa. Esimerkiksi Saksassa on nähty ilmeisistä historiallisista syistä tärkeäksi digitoida maan juutalaisväestön perinteisiin liittyviä aineistoja, kun taas itäisen Euroopan entisissä kommunistissa maissa on digitointiprojekteissa korostettu uudelleen puhjenneen nationalismin ja kansallistunteen juuria.⁵²⁰

Reichstag oli Saksan keisarikunnassa ja Weimarin Saksassa tärkeimpiä yleisen mielipiteen keskusteluareenoita⁵²¹, joten pöytäkirjojen digitoimisen tutkimuksellinen arvo on selkeästi tunnistettavissa. Kuitenkin myös Reichstagen digitoiduissa aineistoissa voidaan nähdä tietynlaisia sisäisiä tutkimuskohteiden vääristymän vaaroja. Digitointiprojektin puitteissa on digitoitu kaikki täysistuntojen pöytäkirjat, jotka olivat alun perinkin julkisia ja julkaistiin kaiken kansan luettavaksi paperilla. Sen sijaan Reichstagen erilaisten komiteoiden pöytäkirjat olivat alun perin salaisia ja niitä säilytetään paperimuodossa Bundesarchivissa Berliinissä. Näitä komiteoiden pöytäkirjoja ei ole vapaasti saatavilla internetissä. Komiteoiden pöytäkirjojen tutkiminen voi olla parlamentaarisen päätöksenteon laajemman tutkimuksen kannalta hyvin tärkeää, sillä komiteatyöskentelyn merkitys päätöksenteossa kasvoi vähitellen Saksan keisarikunnassa, kun Reichstagen työmäärä kasvoi. Tämä ei ole Saksan keisarikunnan Reichstagille erityistä, vaan esimerkiksi nykyisessä Saksan Bundestagissa varsinainen väittely tapahtuu puolueiden sisäisissä tapaamisissa ja parlamentin komiteoissa. Keskustelu täysistunnoissa on usein vain yleisölle tarkoitettu julkinen kannanotto eikä varsinaista deliberointia puolesta ja vastaan, millä tosiallisesti vaikutettaisiin vastustajien kantoihin⁵²².

---

⁵¹⁹ Poikkeuksena Euroopan parlamentti.

⁵²⁰ Zaagsma 2013, 3–29; Jeurgens 2013, 30–54.

⁵²¹ Ks. esim. Biefang & Schulz 2014.

⁵²² Bundestagista Burkhardt 2014. Täysistuntojen väittelyn vähäisestä merkityksestä Yhdysvaltojen kongressissa ks. English 2003, 106–119.

(A)

117. Sitzung.

Mittwoch den 14. November 1906.

	Seite
Geschäftliches	3619 B
Interpellation des Abgeordneten Bassermann, betreffend die internationale Lage (Nr. 535 der Anlagen)	3619 B
Fürst v. Bülow, Reichskanzler	3619 C, 3623 A, 3648 A
Bassermann, Interpellant	3619 C
Graf v. Oriola — zur Geschäfts- ordnung, Antrag auf Besprechung:	3633 A
v. Vollmar	3633 A
Graf zu Limburg-Stürum	3637 D
Dr. Spahn	3639 A
(B) Dr. Wiemer	3643 C
v. Tiedemann	3647 D
Die Besprechung wird abgebrochen und vertagt	3650 B
Feststellung der Tagesordnung für die nächste Sitzung	3650 B

Die Sitzung wird um 1 Uhr 21 Minuten durch den
Präsidenten Grafen v. Ballestrem eröffnet.

Präsident: Die Sitzung ist eröffnet.

Das Protokoll der vorigen Sitzung liegt auf dem
Bureau zur Einsicht offen.

Es sucht für längere Zeit Urlaub nach der Herr
Abgeordnete Dr. Wolff, für 3 Wochen wegen der bevor-
stehenden württembergischen Landtagswahlen. — Dem
Urlaubsgeuch wird nicht widersprochen; dasselbe ist be-
willigt.

Wir treten in die Tagesordnung ein. Erster
Gegenstand derselben ist:

**Interpellation des Mitgliedes des Reichstags
Bassermann:**

Ist der Herr Reichskanzler bereit, Auskunft zu
geben über unsere Beziehungen zu den übrigen
Mächten und sich über die Besorgnisse zu
äußern, welche in vielen Kreisen unseres
Volkes wegen der internationalen Lage be-
stehen?

(Nr. 535 der Drucksachen).

Ich habe zunächst die Frage an den Herrn Reichs-
kanzler zu richten, ob und wann derselbe die Inter-
pellation beantworten will.

Reichstag. 11. Legisl.-P. II. Session. 1905/1907.

Fürst v. Bülow, Reichskanzler: Ich bin bereit, die (C)
Interpellation sofort zu beantworten.

Präsident: Zur Begründung der Interpellation
erteile ich das Wort namens der Herren Interpellanten
dem Herrn Abgeordneten Bassermann.

Bassermann, Abgeordneter, Interpellant: Meine Herren,
wenn man die Vorgänge der letzten Wochen in Deutsch-
land überblickt, so wird man nicht leugnen können, daß
sich ein Gefühl starker Unzufriedenheit, reichlicher Ver-
stimmung in unserem Vaterlande geltend macht.

(Sehr richtig! bei den Nationalliberalen.)

Eine lebhafte und abfällige Kritik der Presse aller Parteien
verfolgt die politische Entwicklung, und in seltener Ein-
mütigkeit erörtern Klagen über die Leitung der Geschäfte
unseres Vaterlandes, die offizielle Leitung und die tatsäch-
liche Leitung.

(Hört! hört! und Heiterkeit bei den Sozialdemokraten.)
Neuer Stoff für die Kritik ist geboten durch die Ver-
öffentlichung der Memoiren des Fürsten Hohenlohe.

(Heiterkeit in der Mitte. Lachen rechts.)

Die Fremde Bismarcks bebauern bei dieser Lektüre aufs
neue das vorzeitige Ausscheiden des alten Reichskanzlers
aus seinen Ämtern.

(Sehr richtig! bei der Reichspartei.)

Auch diejenigen, die der Bismarckschen Politik nicht überall,
nicht in allen Phasen, freundlich gegenüberstanden, sie
fragen das eine: wie es wohl möglich war, daß Fürst
Hohenlohe, zur Zeit der Berufung in das Kanzleramt ein
verbrauchter Mann, in dieses Amt berufen wurde, welche
Grundzüge für die Besetzung dieser Stelle maßgebend waren.

(Zurufe links.)

Der Innut in unserer Bevölkerung ist durch den un-
erfreulichen Blick hinter die Kulissen, den die Lektüre
dieser beiden biden Bände gewährt, gewachsen.

In den Kreis der Kritik der letzten Wochen und Monate (D)
ist auch die auswärtige Politik des Deutschen Reiches seit
dem Jahre 1888 gezogen worden. Auch sie blieb nicht
verschont, und ich möchte zur Begründung der Inter-
pellation über diese auswärtige Politik und ihre derzeitige
Lage mir einige Bemerkungen gestatten.

Es beschleicht viele Gutgefimmten im Lande die Sorge
über die Entwicklung der auswärtigen Politik, über den
immer geringer werdenden Einfluß Deutschlands, über die
Gefahr antideutscher Koalitionen und der dadurch bedingten
Isolierung Deutschlands.

Der Herr Reichskanzler hat in seiner Rede vom
5. April des Jahres 1906 auf die Gefahr der Lage hin-
gewiesen. Er hat damals ausgesprochen, daß es Wochen
gab, in denen der Gedanke an kriegerische Verwicklungen
sich der Gemüter bemächtigte. Das war der Hinweis auf die
Vorgänge des Sommers des Jahres 1905. Seitdem ist die
Aufmerksamkeit des deutschen Volkes, der deutschen Politiker
für die auswärtige Politik des Deutschen Reiches
gewachsen, und wir werden kaum in der Lage sein, dem
Ratschlage zu folgen, den Graf Limburg-Stürum erteilt hat,
sich in der auswärtigen Politik tunlichst zu beschränken, da die
Kenntnis der Alten fehle, und die Rede aufgegebenen zu
einem geistreichen Plaboyer werde, das durch die Kenntnis
der Alten nicht getrübt ist. Meine Herren, diese Gesichtspunkte,
die für frühere Zeiten ihre Berechtigung hatten, können
heute nicht mehr im Vordergrund stehen, einmal angefaßt
der Tatsache, daß der Ernst der Lage nicht verkannt
werden kann, und daß Schweigen Pflichtverletzung wird,
zum zweiten, weil das unbedingte Vertrauen, welches zur
Zeit des Fürsten Bismarck vorhanden war, gerade für die
Vertretung der auswärtigen Politik, heute nicht mehr,
jedenfalls nicht mehr in diesem Umfange vorhanden ist,
und weil wir auch der Meinung sind, daß nicht alle Posten
in exponierten Stellen, zumal in der Diplomatie,
493

Kuva 3: Siivu digitoidusta Reichstaging pöytäkirjasta. Sivulla näkyy istunnon numero, päivämäärä, puhujat ja käsiteltävät asiat. Siivu on jaettu neljään osaan A–D, mikä helpottaa tekstinkohtien paikantamista asiasanahakemiston perusteella. Baijerin osavaltion kirjasto on lisännyt sivulle lisäksi tunnisteet, joilla osoitetaan, että kyse on heidän digitoimastaan aineistosta.